

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

«На правах рукопису»
УДК 316.4.05

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ П.В.Кутуєв
«__» _____ 20__ р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 054 «Соціологія»
на тему: «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб: імплементація
міжнародного досвіду в Україні»**

Виконала:
студентка VI курсу, групи СЛ-82мп
Воропай Ольга Вікторівна _____

Науковий керівник:
Доцент кафедри соціології, к.соц.н., доцент
Єнін Максим Наїмович _____

Рецензент:
Доцент кафедри теорії та практики управління, к. н. з державного управління
Цимбаленко Яна Юріївна _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2019 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології

Рівень вищої освіти – другий (магістерський) за освітньо-професійною програмою

Спеціальність (ОПП) – 054 «Соціологія» («Врегулювання конфліктів та медіація»)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ П.В.Кутуєв

«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на магістерську дисертацію студенту

Воропай Ольга Вікторівна

1. Тема дисертації «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб: імплементація міжнародного досвіду в Україні», науковий керівник дисертації Єнін Максим Наїмович, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, затверджені наказом по університету від «15» листопада 2019 р. № 3931-с.
2. Термін подання студентом дисертації 10 грудня 2019 р.
3. Об'єкт дослідження є категорія внутрішньо переміщених осіб.
4. Предмет дослідження - інтеграція ВПО у місцеві приймаючі громади.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити: розглянути причини та наслідки вимушеної міграції в Україні, які зумовлюють появу ВПО та труднощі їх інтеграції, охарактеризувати політику інтеграції ВПО, дослідити особливості інтеграції ВПО в приймаючі громади, обґрунтувати наявний іноземний досвід та його імплементацію в Україні.
6. Орієнтовний перелік графічного (ілюстративного) матеріалу – 21 рисунок.
7. Орієнтовний перелік публікацій – 1 публікація.
8. Дата видачі завдання СЛ-82мп – 07.10.2019 р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	Визначення напрямку дослідження	Листопад 2018 р.	Виконано
2.	Формування джерельної бази дослідження	Січень–Березень 2019 р.	Виконано
3.	Складання розгорнутого плану	Квітень 2019 р.	Виконано
4.	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Травень 2019 р.	Виконано
5.	Підготовка і написання I розділу дисертації (Теоретичні аспекти механізму інтеграції ВПО)	Травень–Червень 2019 р.	Виконано
6.	Написання II розділу (ВПО: національна модель та міжнародна практика)	Липень–Серпень 2019 р.	Виконано
7.	Підготовка програми та інструментарію дослідження	Серпень–Вересень 2018 р.	Виконано
8.	Проведення дослідження та аналіз зібраних даних	Листопад–Грудень 2018р.	Виконано
9.	Написання III розділу, висновків та коригування списку літератури.	Вересень 2019 р.	Виконано
10.	Підготовка реферату магістерської дисертації	Листопад 2019 р.	Виконано
11.	Передача магістерської дисертації на кафедру	Грудень 2019 р.	Виконано

Студент

О.В. Воропай

Науковий керівник дисертації

М.Н. Єнін

Анотація

Воропай О.В. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб: імплементація міжнародного досвіду в Україні. – на правах рукопису.

Магістерська дисертація за спеціальністю 054 «Соціологія». Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Кафедра соціології. – Київ, 2019. – 120 с., дод. А, А1, Б, список використаних джерел з 99 найменувань.

Магістерська дисертація присвячена вивченню проблеми інтеграції ВПО в місцеві громади для вироблення практичних рекомендації органам державної влади та НДО. В роботі на основі публікацій провідних науковців, що займаються даною проблемою, аналітичних даних дослідницьких організацій, а також результатів власного соціологічного дослідження розглянуті причини і наслідки вимушеної міграції в Україні, особливості інтеграції ВПО в місцеві громади та можливості імплементації міжнародного досвіду по роботі з даною категорією населення в Україні.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, інтеграція, політика інтеграції, законодавство, стратегія, організація, конфлікт, приймаючі громади, міжнародні організації.

Summary

Voropai O. Integration of internally displaced persons: implementation of international experience in Ukraine. On the rights of the manuscript.

Master's thesis for obtaining a Master's degree in specialty 054 "Sociology". – Department of Sociology. – National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". – Kyiv, 2018. 120 p., 99 references.

The master's thesis is devoted to the study of the problem of integration of IDPs in local communities in order to develop practical recommendations for the state authorities and NGOs. Based on the publications of the leading scientists dealing with the problem, analytical data of research organizations, as well as the results of their own sociological research, the reasons and consequences of forced

migration in Ukraine, features of integration of IDPs into local communities and the possibilities of implementation of international experience in dealing with this category are considered. in Ukraine.

Key words: internally displaced persons (IDPs), integration, integration policy, legislation, strategy, organization, conflict, host communities, international organizations.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО	12
1.1. ВПО: визначення, ознаки, причини виникнення.....	12
1.2. ВПО як суб'єкт системи прав та свобод.....	16
1.3. Стратегія інтеграції ВПО: вироблення політики та програм	21
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ II. ВПО: НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА	27
2.1. Оцінка масштабів ВПО в Україні та світі	27
2.2. Політика інтеграції ВПО і особливості в Україні та міжнародний досвід	41
2.3. Нормативно-правові засади політики інтеграції ВПО в Україні та світі	52
Висновки до розділу 2	59
РОЗДІЛ III. ВПО ТА ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ В УКРАЇНІ.....	60
3.1. Особливості інтеграції та адаптації ВПО в громадах України	60
3.2. Проблеми та успіхи інтеграції ВПО в громадах України	70
3.3. Напрямки вдосконалення та імплементації світового досвіду механізму інтеграції ВПО в Україні.....	82
Висновки до розділу 3	88
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення питання інтеграції внутрішньо переміщених осіб є важливим для сучасної України, через військовий конфлікт, який спричинив внутрішні міграційні процеси та появу категорії «внутрішньо переміщених осіб» (далі – ВПО) в країні. В теоретичному аспекті більшість питань залишаються невирішеними, недостатньо уваги приділяється дослідженню процесів вимушеної внутрішньої міграції та вирішенню тих соціальних проблем, що виникають сьогодні для осіб ВПО. Деякі конфлікти на пострадянському просторі тривають протягом десятиліть з наявними проблемами і для ВПО, тому щоб Україні не опинитись в таких самих лещатах – варто звернути більше уваги вимушеним внутрішнім переміщенням та вирішенню нагальних потреб, що наявні в процесах інтеграції та адаптації.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які покидають власні домівки через ряд несприятливих факторів, такі як природні катастрофи або збройні конфлікти. Такі особи не перетинають меж держави проживання, як у випадку з біженцями, а шукають прихистку на теренах власної країни. За різними оцінками, з початку анексії Криму та збройного конфлікту на сході України в державі проживають від 1,5 до 2 мільйонів ВПО. Така нечітка цифра свідчить про те, що не всі переміщені особи є зареєстровані, а неофіційна статистика значно відрізняється від офіційних даних. ВПО перебувають в межах держави та під її протекторатом, однак у зв'язку з відсутністю локальної та державної політики в питаннях інтеграції в приймаючі громади і соціального захисту – залишаються вразливою групою [14].

Аналіз досвіду інших країн у вирішенні питань та забезпеченні потреб ВПО в конфліктних ситуаціях свідчить про те, що держава може створити необхідну основу для побудови інтеграційних процесів, які адресують вимогам вразливої групи ВПО.

Ігнорування проблеми інтеграції внутрішнього переміщення може завадити побудові та підтримці сталого миру в державі через незадоволення потреб однієї з найбільш вразливих та постраждалих у конфлікті груп. Проблеми інтеграції ВПО в приймаючі громади може спричинити виникнення ще більших конфліктів, зокрема задоволення першочергових потреб, проблеми власності. Конфлікти виникали між ВПО та членами громади і влади, воїнами АТО та ВПО, між самими ВПО в питаннях розподілу ресурсів, а також дискримінації. Вирішення проблем ВПО може сприяти політичному примиренню, соціальному розвитку та економічній стабільності в суспільстві зі збройним конфліктом чи постконфліктній спільноті. Вирішення проблем ВПО є ключовим в контексті завершення конфлікту та процесів інтеграції. Категорія ВПО залишається недостатньо дослідженою в науковій літературі та потребує дослідницької уваги.

Проблемою, що була розглянута в магістерській дисертації, є труднощі інтеграції ВПО в місцеві громади, необхідність проведення комплексної оцінки даного процесу для вироблення практичних рекомендації органам державної влади та НГО з урахуванням міжнародного досвіду.

Метою дослідження є виявлення причин і наслідків вимушеної міграції в Україні, особливостей інтеграції ВПО в місцеві громади та можливостей імплементації міжнародного досвіду по роботі з даною категорією населення для вироблення практичних рекомендацій органам державної влади та НГО.

Керуючись метою дослідження, були визначені **завдання**:

- виявити теоретичні аспекти механізму інтеграції ВПО;
- розглянути причини та наслідки вимушеної міграції в Україні, які зумовлюють появу ВПО та їх проблеми;
- виявити труднощі інтеграції ВПО;
- охарактеризувати політику інтеграції ВПО, її особливості в Україні;
- дослідити особливості інтеграції ВПО в приймаючі громади;
- обґрунтувати наявний іноземний досвід інтеграції ВПО та його імплементацію в Україні.

Об'єктом дослідження є внутрішньо переміщені особи в соціальній структурі населення України.

Предметом дослідження є інтеграція ВПО у місцеві приймаючі громади.

Наукова розробленість – регіональні програми інтеграції ВПО (Львівська, Харківська, Херсонська, Київська області), що базуються на низці теоретичних засад та емпіричних досліджень. Зокрема, теоретичні аспекти вимушеного внутрішнього переміщення (напрями, причини та наслідки вимушеного внутрішнього переміщення осіб) ґрунтовно розглядались у працях Т. Доронюк, Е. Лібанова, О. Новікова, Я. Пилинський, Т. Семигіна, В. Смаль, С. Трухан. Узагальненню міжнародного досвіду у створенні політики держави по відношенню до ВПО, а також методам оцінки інтеграції внутрішньо переміщених присвячені роботи Балакірієвої О.М., Близнюк В.В., Бородіна О.М., Супрун Н.А., Бельської Т.В., Галустян Ю.М., Дмитрук Д.А., Левіна Р.Я., Князева С.І., Середи Ю.В., Тітар І.О., Білоус Є.В., Локтевої І.І., Марущенко С.В.

Методи дослідження. Методологічну основу цієї магістерської дисертації становить комплекс загальнонаукових методів: аналіз, синтез, систематизація та порівняння в рамках критичного та міждисциплінарного підходу. У проведенні емпіричного дослідження був використаний метод фокус-групованого інтерв'ю.

Теоретичне значення отриманих результатів містить в собі систематизацію підходів до визначення ВПО, окреслено прояви та чинники соціального відторгнення серед переселенців, комплексно досліджено особливості інтеграції ВПО в приймаючі громади (на прикладі України), що дозволяє розвинути теоретичні уявлення про механізми даного процесу (чинники, стадії, рівні інтеграції).

Практичне значення отриманих результатів: висновки та рекомендації впроваджуються в міжнародних проектах у ВГО «Поруч». Магістерська дисертація може бути використана як ресурс для майбутніх досліджень, при

розробці регіональних програм інтеграції ВПО або для розробки академічних курсів.

Наукова новизна полягає у комплексному розгляді теоретичних аспектів механізмів інтеграції ВПО, причин та наслідків вимушеної міграції в Україні, особливості інтеграції ВПО в приймаючі громади та обґрунтуванні іноземного досвіду інтеграції даної категорії населення в українське суспільство.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження та складається із вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи – 119 сторінок, з них основних – 90 сторінок. Список використаних джерел містить 99 найменування (з них іноземних – 17).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки магістерської дисертації були опубліковані у формі тез у персональному авторстві на XVII міжнародній конференції «Соціологія у (пост) сучасності» (Харків, 14-15 березня 2019 року), XVII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2019. Географія» (Київ, 11 квітня 2019 року), IX міжнародній науково-практичній конференції з соціології «Великі війни, великі трансформації, 1918-2018 роки: конфлікти та мир у XX і XXI сторіччях» (Київ, 26-27 листопада 2018 року).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано тези доповідей на конференціях.

Воропай О.В. Шевченківська весна – 2019. *«Зміни в стратегії ООН стосовно миротворчості»*: матеріали XVII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 11 квітня 2019 р.). – К.: Видавництво «Фенікс». Випуск XVII, 2019.– С. 72-73.

Воропай О.В. Соціологія у (пост)сучасності. *Студенти ВПО: проблеми інтеграції у місцеві громади (за результатами фокус-груп)*: матеріали XVII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів, докторантів та

молодих вчених (м. Харків, 14-15 березня 2019 р.). – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – С. 26-27.

Воропай О.В. Великі війни, великі трансформації, 1918-2018 роки: конфлікти та мир у XX і XXI сторіччях. *Статус непідконтрольних територій як квазідержавних утворень на пострадянському просторі*: матеріали IX міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 26-27 листопада 2018 р.) / Укладачі А.А. Мельниченко, П.В. Кутуєв, А.О. Хом'як. Київ, 2018. – С. 158-161.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО

Необхідність інтеграції ВПО зумовлено потребою врегулювання конфліктів. З квітня 2014 року в загальноповсякденну лексику в Україні увійшли нові поняття, як: антитерористична операція, тимчасово окупована територія, приймаюча громада, а також внутрішньо переміщені особи або коротко – ВПО.

У розділі розглядається категорія ВПО, характерні ознаки ВПО та власне основні причини, що спричинили вимушене переміщення в Україні з 2014 року. Також висвітлено ВПО як суб'єкт прав і системи свобод. Описана стратегія інтеграції ВПО, а саме вироблення політики та програм.

1.1. ВПО: визначення, ознаки, причини виникнення

Згідно УВКБ ООН (агентство ООН у справах біженців), внутрішньо переміщені особи – це люди, котрі вимушені були змінити своє постійне місце проживання в межах держави через загрозу своєму життю та здоров'ю. Вони залишаються під протекторатом уряду та мають усі права на захист згідно з міжнародним законодавством з прав людини [1].

Поняття Internally displaced persons (IDPs) застосовується для групи внутрішньо переміщених осіб у міжнародному праві. Керівні принципи щодо вимушеного внутрішнього переміщення визначають ВПО, як осіб, котрі змушені були покинути свої будинки через наслідки військового конфлікту, прояву масового насильства та порушення людських прав, природних чи антропогенних катастроф, але залишились в межах держави не перетинаючи кордони. [94].

Також серед науковців є представники, котрі визначають теоретико-соціологічний аспект категорії «внутрішньо переміщених осіб», серед яких М. Ніколайчук зауважує: «Внутрішньо переміщені особи — це специфічна цільова група реалізації міграційної політики, якій притаманні різноманітні

ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища» [2, С. 112].

На думку Г. Гудвін-Гілла: «Внутрішньо переміщені особи – це особи, котрі змушені раптово втікати зі своїх будинків у великих кількостях у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебувають на території власної країни» [2, С. 112].

Досить часто можна зустріти ототожнення понять «внутрішньо переміщені особи» і «переселенці», де власне ВПО і є особами, котрі підпадають під визначення «вимушені переселенці», змінивши місце свого постійного проживання вони залишаються на території країни громадянами якої вони являються та можуть розраховувати на її захист.

Таким чином, різні трактування та висвітлення одного й того ж поняття містять в собі одну суть, котра зводиться наступним чином. ВПО є окремими особами або групою осіб, котрих примусили змінити постійне місце проживання через ускладнення, погіршення в соціальній, економічній сферах, через геополітичні труднощі або через екологічну катастрофу в певному регіоні. Люди керуються інстинктом самозбереження аби уникнути воєнного конфлікту, порушень прав людини та жорстоко-деспотичного ставлення в свій бік, що в умовах військового протистояння і бойових дій є неминучим.

На основі ряду визначень можемо окреслити декілька основних характеристик за якими ми ідентифікуємо осіб категорії ВПО, які мають юридичний статус ВПО:

- 1) Обов'язково громадянство країни проживання або право чи офіційний дозвіл на проживання в країні, де виник конфлікт.
- 2) Для зміни місця постійного проживання в межах країни мають бути переконливі та аргументовані причини, за умови претендування на офіційний статус ВПО.
- 3) Необхідність соціальної, гуманітарної та правової допомоги.

Відзначаючи потоки фінансової і соціально-гуманітарної допомоги від громадсько-волонтерського сектору, а також від міжнародних організацій, є бажання фіксувати більшу участь та залучення державних органів влади у процеси врегулювання і надання правового захисту переміщеним особам.

Згідно висновкам опитування ВПО в Україні (2018), що були підготовлені Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) в Україні за підтримки Агенства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади та Британської допомоги від уряду Великої Британії, то ВПО надають низький рівень довіри до багатьох державних установ, а рівень довіри до центральних державних інституцій особливо низький. Внутрішньо переміщені особи мають більшу довіру до установ місцевого рівня, що працюють з ВПО та всіма питаннями, котрі з цим пов'язані. Вимушені переселенці також зберігають рівень довіри на низькому рівні відносно політиків, а саме близько 12% довіряють чиновникам та високопосадовцям в країні [54]. Важливо відмітити, що на початкових етапах конфлікту ВПО найбільше довіряли волонтерам і церкві.

Причиною вимушеного переселення українців, починаючи з 2014 і до сьогодні, стало окупація та анексія територій півострову Крим та розгортання збройного конфлікту на сході держави. Такі обставини вплинули на безпеку в регіоні та життєдіяльність громадян загалом, оскільки відбулось різке зниження соціально-економічного становища. Значних змін та руйнувань зазнали виробнича, транспортна, соціальна інфраструктури, збільшились екологічні ризики. Зазнала краху економіка не лише ОРДЛО, але й області в цілому, що безпосередньо вплинуло на економіку всієї країни.

Причини та наслідки вимушеного переміщення ВПО ґрунтовно розглянуто у працях вчених, як: О. Амоша, О. Новікова, В. Антонюк, О. Власюк, О. Балакірева, О. Брайчевська та інші.

Військовий конфлікт призвів до наступних наслідків на Сході:

- закриття середнього та малого бізнесу;
- скорочення робочих місць;

- масове закриття підприємств;
- втрата економічних зв'язків;
- зростання безробіття;
- руйнація банківської та фінансової систем;
- скорочення населення (життєві втрати);
- руйнація інфраструктури, систем життєзабезпечення;
- втрата майна і житла;
- труднощі в наданні адміністративних послуг;
- проблеми забезпечення комунальним обслуговуванням;
- обмежений доступ до медичних та освітніх послуг;
- погіршення систем зв'язку та комунікацій;
- слабка комунікація ВПО з місцевими органами влади (оскільки місцеві органи влади не були переобрані).

Також варто відзначити, що одним із наслідків конфлікту стала «Раптова бідність», як феномен реальності, коли населення середнього класу різко опинилось за межею бідності. Серед таких, хто раптово став бідним, левову частину становили ВПО та населення, що постраждало від конфлікту в Луганській та Донецькій областях [76, С. 153].

Отже, Згідно з Керівними принципами щодо переміщення осіб в середині держави, які містяться в Додатку до звіту Представника Генерального секретаря ООН від 11 лютого 1998, «ВПО — це люди або групи людей, котрих заставили або були змушені залишити власне житло та своє постійне місце проживання аби уникнути наслідки бойових дій збройного конфлікту, випадків насильства, порушень прав людини, катастроф різного походження (природні, антропогенні), котрі не переходили за кордони країни проживання, що міжнародно є визнані [21].

За визначенням, наведеним у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», то «ВПО – це громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків

збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильств, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [27].

1.2. ВПО як суб'єкт прав і системи прав та свобод

Факт анексії Автономної республіки Крим змусив багатьох мешканців півострова, включаючи кримських татар, залишити свої домівки і шукати притулку на материковій частині України. Вимушені переселенці називали основною причиною виїзду (і подальшого небажання повертатися) загрозу особистій безпеці. За словами вимушених переселенців з Криму вони відчують загрозу переслідування з боку фактичної влади в Криму через їх політичні уподобання, висловлювання своєї думки відмінної від позиції нової влади. Майже всі кримські татари, які залишили півострів, зробили це через дискримінацію, а саме порушення права на свободу, особисту недоторканість і свободу віросповідання. З початком військових дій на території України зафіксовано численні випадки порушення прав людини, зникнення, викрадення та незаконного затримання людей [76, С. 154].

Сутність держави невіддільна від людини, для обслуговування інтересів якої вона власне функціонує. Призначення держави є забезпечення та охорона прав людини, на що спрямована нормотворча, організаційна функції, а також правозастосовна у різноманітних сферах діяльності, включаючи надання адміністративних послуг. Положення такого розуміння закріплено у міжнародних документах.

Послідовне дотримання вимог верховенства права є важливою гарантією захисту прав людини, зокрема можливості бути почутим, наявність доступу до послуг та їх прозорість, котрі надають адміністративні органи, права на оскарження актів та дій тих чи інших органів й установ, що надають такі послуги. Військові конфлікти, враховуючи міжнародні норми і стандарти, не можуть виступати обмежувачими факторами верховенства права, але права

людини, на відміну, обмежуються на певний період за наявності збройних сутичок. Канони верховенства права стають ще актуальнішими, оскільки користуючись послугами переміщені особи знаходяться у вразливому, дискримінованому положенні, відносно до осіб, що мешкають на безконфліктних територіях. Таке положення справ вимагає деяких заходів, які з погляду верховенства права мають урівняти права людей, які живуть у зоні конфлікту та забезпечити надання цим людям всіх видів послуг [30].

Законодавство України, яке стосується захисту прав ВПО та прав громадян, які проживають на непідконтрольних територіях розвивається досить повільно, не встигаючи своєчасно реагувати на динамізм ситуації та виклики, породжені військовими діями на Донбасі. Місцеві органи державної влади та місцевого самоврядування на підконтрольних Україні територіях не проявляють належної активності і не використовують повною мірою своїх, визначених законом, повноважень для ефективнішого захисту прав цивільного населення, часто очікуючи вказівок від вищих органів влади, посиляючись на відсутність або недосконалість відповідного законодавства [76].

Існує досить обширний перелік проблем, де є труднощі відносно захисту прав людини, вирішення котрих покладається на державні органи влади. До таких проблем слід віднести:

- реєстрація суб'єкта ВПО;
- захист підприємницької діяльності та права власності;
- соціальний захист ВПО та громадян України, котрі з поважних причин залишилися проживати на непідконтрольних територіях;
- забезпечення права на освіту і медичне обслуговування;
- забезпечення політичних прав громадян України, зокрема виборчих прав.

Не всі проблеми ВПО обділені увагою наукового та експертного середовища, правозахисними організаціями, міжнародними інституціями. Однак навіть у правових дослідженнях основний акцент науковці ставлять на підтвердженні факту захисту прав людини на територіях Донбасу, а також

визначені загальних можливих шляхів вирішення окреслених проблем завдяки діяльності органів державної влади [30].

Держава разом з інституціями має фундаментальний вплив на врегулювання питання вимушеного внутрішнього переміщення в контексті збройного конфлікту. Компетентні органи мають основний обов'язок і відповідальність щодо створення умов, а також забезпечення засобів повернення внутрішньо переміщених осіб до місць проживання добровільно, в безпеці та з гідністю, або добровільного переселення в іншу частину країни. Державні органи влади мають сприяти реінтеграції ВПО, адже, національна відповідальність в ситуаціях вимушеного внутрішнього переміщення включає такі елементи [93]:

- запобігання внутрішнього переміщення та мінімізація його негативних наслідків;
- підвищення національної обізнаності щодо проблеми;
- збір даних про кількість та стан ВПО;
- підтримка навчання правам ВПО;
- створення нормативно-правової бази щодо захисту прав ВПО;
- розробка національної політики щодо внутрішнього переміщення;
- призначення інституційного координаційного центру з питань ВПО;
- заохочення національних правозахисних інституцій до вирішення проблеми внутрішнього переміщення;
- забезпечення участі ВПО у прийнятті рішень;
- виділення достатніх ресурсів для вирішення проблеми внутрішнього переміщення;
- співпраця з міжнародним співтовариством, коли національний потенціал для вирішення питань ВПО є недостатнім.

Національні владні органи є відповідальними за вирішення питань та забезпечення благополуччя ВПО. Тож, Керуючись Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», то «...ВПО мають право на:

- отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням;
- голосування на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та референдумах шляхом зміни місця голосування;
- єдність родини;
- інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів;
- безпечні умови життя і здоров'я;
- достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод;
- створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання;
- сприяння у переміщенні її рухомого майна;
- сприяння у поверненні на попереднє місце проживання;
- забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством;
- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;
- влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;
- проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування;
- отримання гуманітарної та благодійної допомоги тощо» [27].

Відповідно до законодавства України: «Внутрішньо переміщена особа зобов'язана:

- дотримуватися Конституції та законів України, інших актів законодавства;

- повідомляти про зміну місця проживання структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, державних адміністрацій, виконавчих органів міських рад за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання;
- у разі добровільного повернення до покинутого постійного місця проживання внутрішньо переміщена особа зобов'язана повідомити про це структурний підрозділ з питань соціального захисту населення за місцем отримання довідки не пізніш як за три дні до дня від'їзду;
- у разі виявлення подання внутрішньо переміщеною особою завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік відшкодувати фактичні витрати, понесені за рахунок державного та місцевих бюджетів у результаті реалізації прав, передбачених цим Законом;
- ВПО зобов'язана виконувати інші обов'язки, визначені Конституцією та законами України» [26].

Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини відмічається 7 позитивних кроків України для прав людини:

- 1) Створення правової основи для забезпечення доступу до реєстрації фактів народження та смерті, що відбулися на території, підконтрольній озброєним групам.
- 2) Закон «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти».
- 3) Криміналізація насильницьких зникнень.
- 4) Методологія моніторингу та оцінювання стану реалізації Національної стратегії у сфері прав людини та Плану дії з її реалізації.
- 5) Практика Верховного Суду України щодо відновлення прав населення постраждалого від конфлікту.
- 6) ВПО отримали такі самі права на доступ до соціального житла, як і інші вразливі групи.
- 7) Стратегія та План заходів щодо ВПО [22].

1.3. Стратегія інтеграції ВПО: вироблення політики та програм

По-перше, хочу зауважити, що таке явище як ВПО не є феноменом у світовій історії та в кінці минулого століття Україна мала справу з вимушеним переміщенням в середині країни. Катастрофа на Чорнобильській АЕС у 1986 року супроводжувалася переміщенням понад 162 000 осіб. Незважаючи на такий досвід, у нас не було достатнього розуміння необхідних дій у ситуації 2014 року.

Всі військові конфлікти супроводжується появою ВПО, біженців та гуманітарними кризами. Різними країнами розроблено комплекс інструментів для вирішення низки проблем, що з'являються зазвичай у таких ситуаціях. Тому у такому контексті вагоме значення має вироблення політики як базового елементу забезпечення потреб ВПО у довготерміновій перспективі. Під час вироблення політики чи рекомендацій потрібно брати до уваги не лише процес вимушеного переміщення і його причини, а й соціальні трансформації, як наслідок.

На основі Керівних принципів щодо ВПО було створено національну рамку відповідальності відносно внутрішньо переміщених осіб завдяки взаємодії Brookings та Університету Берна, де містяться 12 принципів, на базі котрих відбувається аналіз ситуації з ВПО у тій чи іншій країні. Вони охоплюють ряд питань, відповідно до яких може проводитись оцінка міжнародних партнерів та країн у покращенні стану ВПО:

1. Зменшення негативних наслідків переміщення та його запобігання.
2. Підвищення обізнаності відносно проблеми в загальнонаціональних масштабах;
3. Збір кількісних та якісних даних щодо характеристики ВПО;
4. Інформування щодо прав ВПО;
5. Утворення механізмів юридичного характеру для захисту прав ВПО;
6. Створення національної політики щодо ВПО;
7. Розробка інституцій відносно вирішення проблем ВПО;

8. Сприяння залученню ВПО у роботу національних правозахисних груп;
9. Надати можливість участі ВПО у прийнятті рішень;
10. Допомога у системному вирішенні проблем ВПО;
11. Залучення додаткових ресурсів для вирішення проблем;
12. Взаємодія з міжнародними партнерами та інституціями, при нестачі національних ресурсів [85].

Відповідно до результатів досліджень виконання даних принципів, то політична воля є вагомим аспектом у питанні вирішення проблем вимушених переселенців. У спільному проекті Brookings та Лондонської школи економіки звертається увага на те, що зазвичай державні уряди не можуть тримати під контролем та нести відповідальність за процеси, що стають причиною внутрішніх переміщень, однак вони володіють інструментарієм для покращення ситуації зі становища ВПО, гарантують їм права та свободу [89].

Запобігання переміщенню та мінімізація негативних наслідків є основним принципом в роботі з ВПО під час конфлікту. Головним і першочерговим завданням є зменшення негативних наслідків конфлікту чи уникненням конфлікту загалом. Дана норма покладена в Керівні принципи щодо ВПО, на ній наголошують всі організації та експерти, що безпосередньо залучені в роботу з ВПО і працюють в подальшому над побудовою миру в конфліктному та постконфліктному середовищі. Вимушене переміщення є практично одним надійним способом захистити себе в умовах військових дій. Повернення ВПО та біженців на місця їхнього попереднього проживання є можливим за умови їхньої безпеки, а також відновлення інфраструктури.

Результати соціологічного опитування, що було проведене Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка, мають наступні показники: 81% опитаних вважають, що вимушені переселенці мають повернутися до місць свого постійного проживання, як тільки це стане можливо. Також 57.1% респондентів вважають, що вимушені переселенці знаходяться не в найкращому положенні через власний статус, котрий отримали не за власної вини. Керуючись базовими знаннями, можна сказати,

що уникнення негативних наслідків та зменшення їх кількості в конкретній ситуації можливе за умов безпечного повернення і додаткових заходів з інтеграції [74].

Збір даних щодо кількості та становища ВПО є дуже важливим аспектом. На важливості якісних та кількісних даних наголошують міжнародні інституції і відмічають необхідності повноцінної реєстрації ВПО відповідно до постанови КМУ № 509 від 1 жовтня 2014. Така система не являється достатньо гнучкою та стовідсотково надійною, але дає можливість сформувати розуміння відносно кількості ВПО, вікові і гендерні показники, інформацію щодо самозайнятості та географічного розміщення за регіонами. Відповідно до рекомендацій міжнародного рівня зазначається, що збільшення ряду показників та ширше використання інструментарію (соцопитувань, обстеження домогосподарств і тд.) дає можливість в результаті збору даних сформувати загальну картинку ситуації з ВПО [59].

Організація навчання щодо прав ВПО включає ознайомлення з термінологією, правами, іноземним досвідом, який є надзвичайно важливим для ефективної реалізації державної політики. Навчання щодо прав та потреб ВПО в Україні так централізовано і не проводилося для урядових інституцій. Проте, мали підтримку від закордонних донорів у проведенні круглих столів, тренінгів, зустрічей з представниками неурядового сектору тощо. Тренінги та семінари спрямовувались на міри щодо запобігання та уникнення проявів дискримінації, обліку ВПО та реалізації їх прав. З рекомендаціями Brookings варто проводити навчання для ширшого кола людей, до учасників якого необхідно залучити керівні кадри, управлінців, працівники правоохоронних органів та адміністрацій регіонального та місцевого рівнів, також парламентарів та представників громадянського суспільства [76].

У звіті «Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні» автори зазначають, що забезпечення участі у прийнятті рішень ВПО мають сприйматися не лише як об'єкт надання допомоги, але як учасники у формуванні політики держави щодо захисту прав і свобод ВПО. Спираючись на

рекомендацію Brookings автори у своїй праці зазначають, що забезпечення активної участі ВПО у прийнятті рішень, котрі стосуються пошуку вирішення довгострокових проблем, з якими довелося їм зіштовхнутися. Необхідно залучати ВПО до прийняття рішень у питаннях надання допомоги, розподілу фінансів, формування нормативних і правових актів. Отримання певної кваліфікації через тренінги та навчання дозволить збільшити представництво ВПО на адміністративному рівні в організаціях і державних установах, що імплементують програми для переселенців. Залученість ВПО у процеси прийняття рішень є дуже важливою і необхідною складовою для ефективного і прозорого впровадження державної політики. Така система сприятиме побудові дієвого взаємозв'язку адміністративного апарату різних рівнів та безпосередньо ВПО на місцях, що на мою думку, посилить довіру громадян до державних інституцій [73].

Системне вирішення проблем ВПО є одним із нагальних завдань політики відносно ВПО, котра має бути дієвою та результативною в захисті переселенців і закритті їхніх основних потреб. Таке бачення передбачає комплексний підхід, а також залученість різних інституцій [91].

В підході Солодько А. та Доронюка Т. виділяється три варіанти вирішення проблем:

- Стала реінтеграція в місцях походження.
- Інтеграція на місцях, де ВПО отримали прихисток чи нове житло;
- Стала інтеграція на територіях інших областей держави [73].

Складність системного вирішення проблем полягає у активній фазі конфлікту і веденні бойових дій, у відсутності цілісної політики відносно ВПО з комплексним підходом та у неможливості передбачити необхідний фінансовий показник щодо інтеграції.

Також Урядом України затверджено план заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. Відповідно до

розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 р. № 944-р документом передбачається виконання заходів щодо:

- врахування потреб ВПО в розробці регіональних та місцевих програм;
- реалізації ВПО своїх виборчих прав;
- забезпечення ВПО соціальним та тимчасовим житлом, удосконалення та розроблення у разі необхідності кредитно-фінансових механізмів для придбання житла;
- гарантування пенсійних та соціальних виплат;
- створення нових робочих місць для ВПО і розширення можливостей їх працевлаштування;
- підтримки малого та середнього бізнесу ВПО;
- підтримки переміщених вищих навчальних закладів, їх викладачів, безоплатного проживання студентів у гуртожитках, забезпечення підручниками;
- забезпечення належного обслуговування ВПО у закладах охорони здоров'я [64].

Висновки до розділу 1

Отже, причиною масового вимушеного переміщення в Україні з 2014 року став збройний конфлікт на сході країни. Розгортання військові дії та загострення конфлікту спричинило різку зміну матеріального благополуччя багатьох сімей, зумовило небезпечні умови неприпустимі для безпечного проживання, порушення прав громадян та жорстке ставлення, насилля. Таким чином, значна частина населення мусила виїхати з регіону місця проживання в інші області держави. Тож, ВПО – це внутрішньо переміщені особи, які вимушені біли покину своє місце проживання через військові конфлікти або природні, техногенні катастрофи та переміститись в безпечне місце в межах держави, не перетинаючи її кордони. ВПО мають права як й інші громадяни держави та претендують на безпеку і захист держави. Особливістю інтеграції

ВПО в Україні зумовлені низкою проблем, зокрема відсутністю загальнодержавної, як наслідок регіональної стратегії інтеграції ВПО. Саме тому, міжнародні організації координували гуманітарну та соціальну допомогу ВПО на сході України і продовжують даний напрямок і сьогодні.

РОЗДІЛ II. ВПО: НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

В умовах трансформаційних процесів України, які зумовлені анексією АР Криму та втрати контролю над 20% території України виникає необхідність дослідження іноземного досвіду інтеграції ВПО в приймаючі громади. Даний розділ містить інформацію щодо загального положення ВПО в Україні, наявність державних програм та імплементація закордонних практик в Україні.

2.1. Оцінка масштабів ВПО в Україні та світі

Національна модель інтеграції ВПО потребує статистичних даних для оцінки проблем ВПО та механізмів їх вирішення. Відповідно до офіційних даних Міністерства соціальної політики, станом на 9 грудня 2019 року в Україні взято на облік 1 428 919 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим. Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб інформує, що 60% від загальної кількості ВПО переїхали з Донецької області та 37% - колишні жителі Луганської області, 3% – з Автономної Республіки Крим. Значна частка ВПО проживає на території Донецької та Луганської областей контрольованій Урядом України у межах 20-кілометрової зони розмежування. Найбільше ВПО зареєстровано в Донецькій (487 952), Луганській (271 367) областях, у місті Києві (148 740), Харківській обл. (129 168), Дніпропетровській (68 911), Київській обл. (57 123) та Запорізькій (54 714) [31]. Інфографічна візуалізація даної статистики зазначено на Рис. 1 нижче.

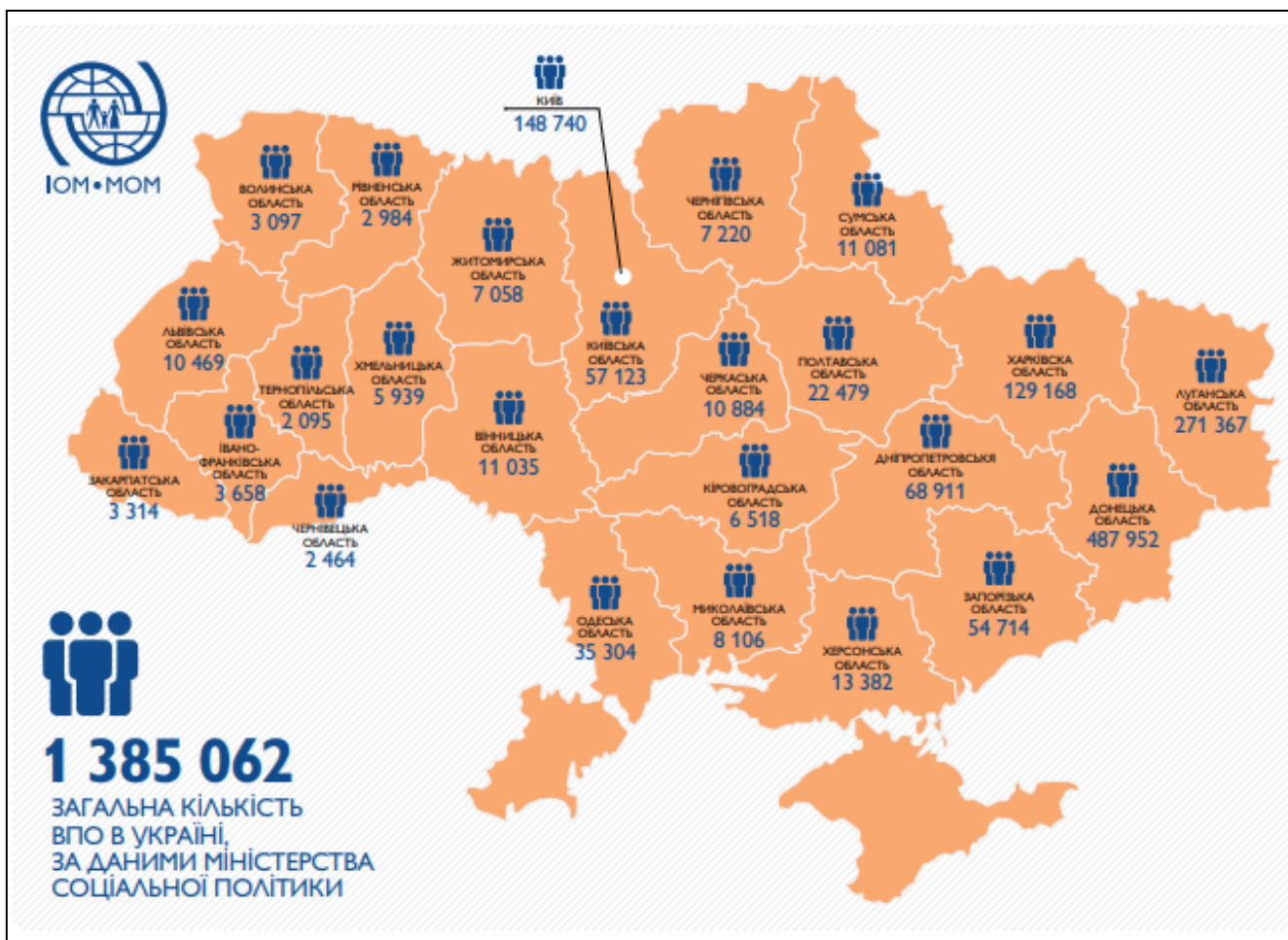

Рис. 1. «Ситуація з внутрішньо переміщеними особами 2019» [31].

Для України, в період військового конфлікту на сході країни, можна виділити кілька хвиль вимушеного переселення/внутрішньої міграції, що характеризувались зміною інтенсивності переміщень та досить різким збільшенням кількості переселенців, котрі мали власні причини та мотивації зміни місця проживання.

Тож, спираючись на національну доповідь «Українське суспільство: національний вимір» 2018 року маємо 5 хвиль внутрішнього переселення:

- 1-ша хвиля – відбулась після анексії Півострова та утворення ЛНР і ДНР у квітні 2014 року. Вийджало населення, що боялось політичних переслідувань та намагалось уникнути його, а також група люде (переважно з Донецької області), котрі перевели свої фінансові

збереження за кордон чи в інші безпечні регіони України. Друга група практично не претендувала на статус ВПО та офіційну реєстрацію.

- 2-га хвиля – спричинена посиленням бойових дій в регіоні в літку 2014. Серед переселенців цієї хвилі безпосередньо жертви та особи, котрі мали загрозу життю та здоров'ю. Вирішальним фактором переїзду стала втрата власної оселі, загибель родичів, небезпека життю. Так приймаючими ВПО стали найближчі області-сусіди і Харківська була одна із рекордсменів по прийому переселенців у 2014-2016 роках, а також території Луганської та Донецької областей підконтрольні Уряду. Дана хвиля мала найактивнішу гуманітарну підтримку від волонтерів, громадських організацій та суспільства в цілому.
- 3-тя хвиля – була спричинена формуванням ЛНР та ДНР, а також нововведеними законами реєстрації, котрі не всім були до вподоби. Представників третьої хвилі переважно становив середній прошарок населення і держслужбовці.
- 4-та хвиля – посилення бойових дій, ускладнення ситуації в кінці 2015 на початку 2016 року.
- 5-та хвиля – носить характер маятникового руху вразливих груп. Наприклад, пенсіонери змушені долати лінію розмежувань для отримання виплат та соціальної допомоги. Також деякі члени родини їхали на заробітки/навчання на підконтрольну територію, коли родина залишалась в зоні конфлікту. Таким чином ВПО пристосовувались до життя в пошуках шляхів виживання [76].

Національна моніторингова система (НМС) в Україні діє на основі підходів Матриці відстеження переміщень ВПО за наявності урядової підтримки збору та аналізу соціальних та економічних показників відносно ВПО, їхніх домогосподарств та наявних проблем у повсякденному житті. Міжнародною організацією з міграції було адаптовано систему систематичного збору та опрацювання інформації відносно ситуації внутрішніх переміщень з урахуванням наших національних реалій сьогодення, що дає змогу інформувати

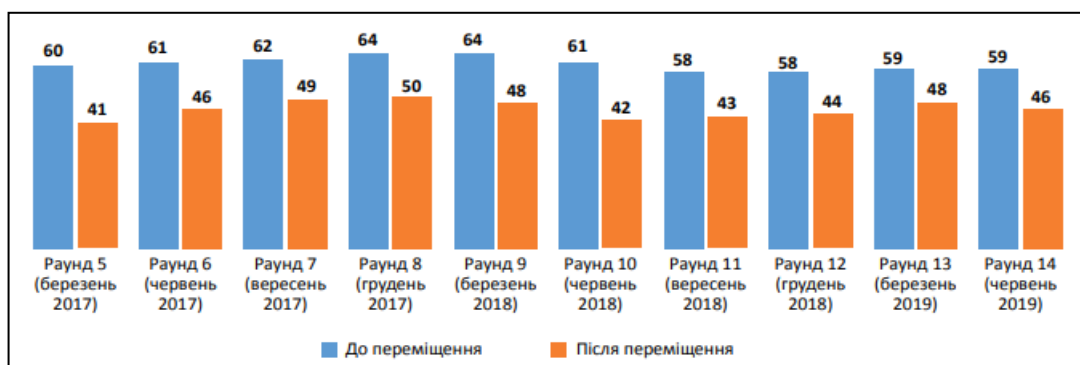
про події в рамках конкретної ситуації. Таким чином, створюється краще розуміння тенденцій переміщень, кількості та географічного перебування, рівня вразливості та потреб ВПО в Україні. У ході опитування було зібрано характеристики ВПО, їх наміри подальшого переміщення, самозайнятість, забезпеченість речами, що задовольняють базові потреби, доступність до отримання соціальних послуг та допомоги у 24 областях України та м. Києві [32].

Головні джерела інформації, використані у НМС:

- 1) дані вибіркового опитування ВПО шляхом особистих інтерв'ю;
- 2) дані вибіркового опитування ВПО шляхом телефонних інтерв'ю;
- 3) дані вибіркового опитування осіб, які перетинають лінію розмежування, шляхом особистих інтерв'ю;
- 4) дані обговорень у фокус-групах;
- 5) офіційні дані та відповідні дані з інших джерел.

Таким чином, за результатами моніторингу середній розмір домогосподарств ВПО складає 2,4 особи, а за віком має наступний розподіл: 19% – 60 років та старші, 57% – 18-59 років, 24% – до 18 років. Жінки становлять більшість – 58% від загальної кількості переселенців, а чоловіки – 42%. Серед домогосподарств ВПО 36% є з дітьми, та 11% з інвалідністю.

Зміни в зайнятості мають негативний характер, тому в квітні-червні 2019 року частка працевлаштованих становить 46%. Графічне зображення статистики за попередні раунди зображено на Рис. 1.2. Загальні тенденції зайнятості по Україні – стабільні та на початку року становили 57% населення віком 15-70 років [31].

Рис. 1.2. «Зайнятість ВПО до та після переміщення,%» [31].

Переважає більшість ВПО, котрі шукають роботу, зазначали, що серед труднощів стикаються з нестачею вакансій, низькою заробітною платою. Економічно неактивне населення опитаних становить 47%, що складають половину пенсіонери та 15% зайняті веденням домашньої роботи і доглядом дітей.

Добробут ВПО дещо покращився з огляду на середньомісячний дохід 3039 грн на члена домогосподарства. Однак, дані відображують загальну економічну незахищеність домогосподарств ВПО, порівнюючи з прожитковим мінімум розрахованим Міністерством соціальної політики України (3 761 грн) середній дохід на місяць все ще лишається низьким. ВПО зберігають тенденцію розраховувати на фінансову державну підтримку, яка є часто згадуваним джерелом постійних доходів. Графічне порівняння на Рис. 1.3. подано нижче.

Серед проблем, ВПО виділяють брак власного житла (41%). Більшість ВПО продовжують мешкати в орендованому житлі: 49% живуть в орендованих квартирах, 10% – в орендованих будинках, і 5% – в орендованих кімнатах. Частка ВПО, які проживають із родичами або приймаючими сім'ями, становила 13% та залишилася майже незмінною в порівнянні з п'ятьма попередніми раундами. 12% ВПО мешкають у власному житлі. Чотири (4%) відсотки продовжують проживати в гуртожитках, і 2% – у центрах колективного проживання ВПО. Тридцять шість (36%) відсотків ВПО повідомили, що змінювали помешкання принаймні один раз у нинішньому місці проживання. Висока ціна житла була основною причиною переїзду в інше помешкання, про що повідомили 61% ВПО, які переїхали в межах нинішнього місця проживання. Іншими часто згадуваними причинами були погані умови проживання (39%) та виселення, ініційоване власником житла (23%) [31].

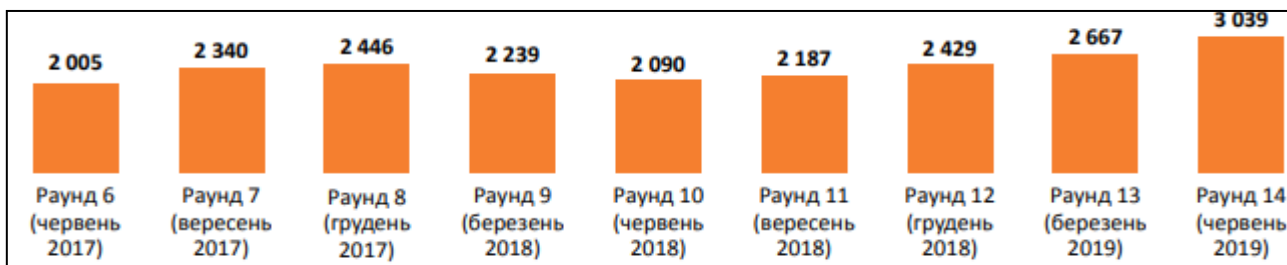

Рис. 1.3. «Середній дохід на особу на місяць, грн» [31].

Найбільша частка ВПО, які проживають у великих та малих містах, оцінили фінансову ситуацію своїх домогосподарств як «коштів вистачає на базові потреби» (52% та 41%, відповідно), тоді як найбільша частка домогосподарств у селах (46%) оцінювали свою фінансову ситуацію - «коштів вистачає лише на харчування» (Рис. 1.4.) [31].

Рис. 1.4. «Самооцінка ВПО фінансової ситуації своїх домогосподарств, за типом населених пунктів, %» [31].

Рівень задоволеності доступністю базових соціальних послуг серед ВПО залишається незмінним у порівнянні з попереднім раундом. Респонденти були найменше задоволеними доступністю медичних послуг (70%), а також доступністю можливостей працевлаштування (68%).

У квітні–червні 2019 року 79% опитаних ВПО повідомили, що залишаються в нинішньому місці проживання понад три роки. Як демонструють результати дослідження, ВПО загалом продовжують залишатися у своєму місці проживання та не їдуть далі. Частка тих, хто має намір повернутися в місце походження після завершення конфлікту, становила 22% респондентів. Водночас 36% опитаних висловили намір не повертатися навіть після закінчення конфлікту, що є незмінним порівняно з попереднім опитуванням (34%). Наміри шукати роботу за кордоном залишаються низькими: лише 1% ВПО повідомили, що вже знайшли роботу за кордоном і збираються їхати, тоді як 5% зазначили, що мають намір знайти роботу за кордоном невдовзі. Сорок дев'ять відсотків ВПО повідомили, що після переміщення відвідували місце свого проживання в зоні конфлікту, а «утримання житла» та «відвідування друзів/сім'ї» залишаються головними цілями поїздок на територію непідконтрольну Україні [31].

У червні 2019 року частка ВПО, котрі повідомили, що інтегровані в місцеву громаду, становила 51%, тоді як 40% заявляли про часткову інтегрованість. Головними умовами успішної інтеграції, які називали ВПО, залишаються житло, постійний дохід та зайнятість. Частка ВПО, котрі повідомили, що відчували дискримінацію у зв'язку з їхнім статусом ВПО, становить 6%, що залишилось без змін останні 6 місяців. Відчуття дискримінації або несправедливого ставлення, зазначене ВПО, стосується переважно охорони здоров'я (37%), працевлаштування (31%), житла (30%) та взаємодії з місцевим населенням (25%). Іншими часто згадуваними умовами були сім'я та друзі в тому ж місці (45%), доступ до соціальних послуг (44%), підтримка з боку місцевої громади (28%), легкий доступ до документів (20%) та можливість голосувати на місцевих виборах (12%). Порівняння статистики за раундами на Рис. 1.5. Подальший аналіз проводився щодо різних аспектів соціальної інтеграції ВПО в приймаючі громади, зокрема щодо соціального оточення, рівня довіри та почуття приналежності. Дані демонструють, що самооцінка ВПО їхньої інтегрованості в місцеві громади найбільшою мірою

корелює з почуттям довіри до місцевих, із частотою, з котрою вони звертаються до місцевих по допомогу в повсякденних справах, а також із почуттям приналежності до людей у їхньому нинішньому місці проживання [31].

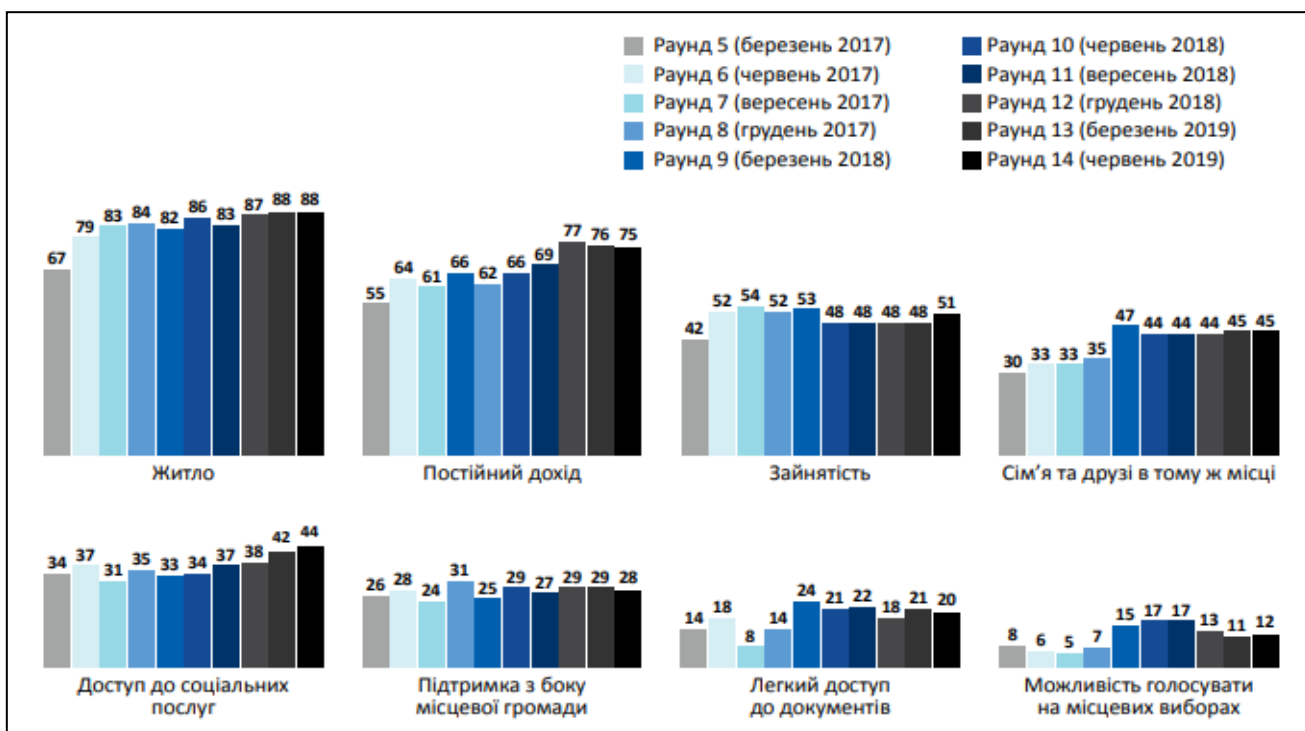

Рис. 1.5. «Умови інтеграції ВПО у місцеву громаду, %» [31].

Частка ВПО, які повідомляють про довіру до місцевого населення, є більшою серед ВПО, котрі проживають у селах (66%), порівняно з ВПО, які живуть у великих (58%) та малих містах (57%).

Частка ВПО, які повідомили про те, що відчували дискримінацію або несправедливе ставлення у зв'язку з тим, що вони зареєстровані як ВПО, становила 6% у 14-му раунді (Рис. 1.6.) [31].

	Раунд 5 (березень 2017)	Раунд 6 (червень 2017)	Раунд 7 (вересень 2017)	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)	Раунд 11 (вересень 2018)	Раунд 12 (грудень 2018)	Раунд 13 (березень 2019)	Раунд 14 (червень 2019)
Так	18	10	15	14	13	12	11	5	7	6
Ні	77	86	84	85	81	85	87	93	91	93
Немає відповіді	5	4	1	1	6	3	2	2	2	1

Рис. 1.6. «Відчуття дискримінації у зв'язку зі статусом ВПО, %» [31].

Відчуття дискримінації або несправедливого ставлення, яке відзначали ВПО, переважно стосувалося охорони здоров'я (37%), працевлаштування (31%), житла (30%) та взаємодії з місцевим населенням (25%) (Рис. 1.7.) [31].

	Раунд 6 (червень 2017)	Раунд 7 (вересень 2017)	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)	Раунд 11 (вересень 2018)	Раунд 12 (грудень 2018)	Раунд 13 (березень 2019)	Раунд 14 (червень 2019)
Охорона здоров'я	22	26	16	31	29	28	31	37	37
Зайнятість	31	28	19	29	32	21	30	32	31
Житло	46	65	50	25	34	31	31	31	30
Взаємодія з місцевим населенням	19	23	39	32	24	26	26	31	25
Отримання адміністративних послуг	–	–	–	–	16	27	21	24	16
Освіта	12	6	16	8	6	10	7	6	3
Інше	7	11	7	13	6	6	6	4	8
Немає відповіді	0	1	1	2	3	1	0	1	2

Рис. 1.7. «Сфера дискримінації ВПО, які зазнали відчуття дискримінації, %» [31].

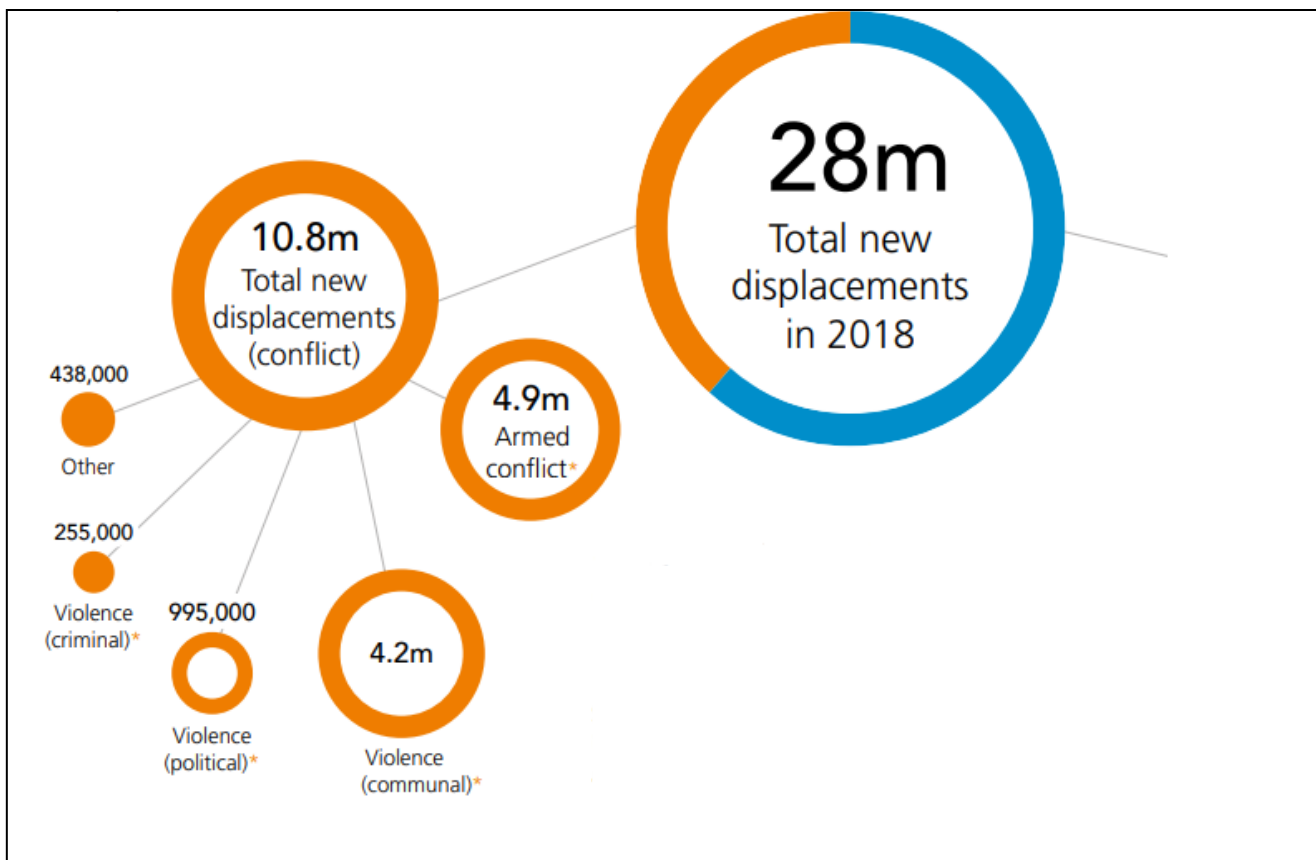
Необхідно усвідомлювати, що Україна не єдина країна у світі з такою проблемою та скласти розуміння про проблему, котра має величезні масштаби по всьому світу. Внутрішнє переміщення стає все більш тривалим і міським явищем. Існуюча швидка урбанізація може бути ще більш прискорена з приходом людей, що рятуються від конфліктів і стихійних лих, що, в свою чергу, має наслідки для муніципальних властей і міських громад. У нестабільних умовах із слабкими системами та потенціал планування призводять до швидкої та незапланованої урбанізації, посилюють нерівність та створюють додатковий ризик переміщення та нестабільності. Внутрішні переміщення також впливають на зміну гуманітарного ландшафту, в якому внутрішнє переміщення створює ризики як для нинішніх, так і для майбутніх криз. У містах, враховуючи додаткове навантаження на і без того обмежені місцеві можливості і ресурси, довгострокові рішення вимагають, щоб місцеві, національні та міжнародні учасники включали внутрішнє переміщення в стратегії розвитку міст і фінансування. Зростаючий попит на адекватне житло, гідну роботу, якісну охорону здоров'я та освіту, соціальний захист та участь у

громадському житті відкриває можливості для міст і приймаючих громад. Інвестиції в стійку інфраструктуру, включаючи доступні дорожні мережі та громадський транспорт, а також послуги, такі як водопостачання, електропостачання та утилізація відходів, як частина стратегій зростання міст, можуть сприяти не тільки добробуту людей, а й економічному зростанню міст, прискорюючи тим самим досягнення Цілей в області сталого розвитку. Саме з цих же причин забезпечення адекватної інфраструктури та надання послуг, які повертаються біженцям і вимушеним переселенцям може сприяти соціальній згуртованості і стабільності, а також загальній характеристиці міста. Сьогодні міста стикаються з постійно зростаючими ризиками, пов'язаними з лихами, насильством і конфліктами. Однак міста також можуть надати притулок тим, хто втратив свої будинки і засоби до існування.

Значні прогалини в даних означають, що ми до цих пір не знаємо, скільки людей переміщено в міста. Вважається, що обмежене розуміння взаємозв'язку між змінами в містах та ризиком переміщення призводить до мільйонів неврахованих примусових виселень щороку. Незважаючи на існуючі нормативні рамки на міжнародному і національному рівнях для управління і скорочення переміщень в містах, прогрес залишається повільним. Нова програма міста, Мета сталого розвитку міст та Паризька угода про зміну клімату дають спільну карту для колективних зусиль щодо перетворення труднощів на знаходження та використання переваг, які можна використати в складних ситуаціях як з ВПО.

Внутрішні переміщення є проблемою глобального масштабу, має тенденцію концентрації в певних географічних регіонах з рядом конкретних причин, що спричиняють внутрішню міграцію. За даними Global report on internal displacement (травень, 2019) у 2018 році було зареєстровано 28 млн. нових внутрішніх переміщень, що пов'язані з конфліктами та катастрофами в 148 країнах, причому на 9 країн припадало більше 1 млн. ВПО. По оцінкам на кінець року 41,3 млн. людей жили в умовах внутрішнього переміщення через конфлікт та насилля в 55 країнах, що є найвищим показником за останні роки

історії. Лише 30,9 млн. ВПО були розміщені в 10 країнах. Тривалі кризи, невирішені проблеми в управлінні стали базовими причинами 10,8 млн. нових переміщень, що пов'язані з конфліктами та насиллям [92]. Графічне зображення нових вимушених переміщень зображено на Рис. 1.8. нижче.

Рис. 1.8. «Нові переміщення в 2018 році: конфлікт, насильство і стихійні лиха» [92].

Зафіксовано 61% нових переміщень у 2018 році або 17,2 млн переміщень були спричинені катастрофами, а 39% або 10,8 млн – конфліктом. Розселення, пов'язане з насильством в громадах, значно збільшилося порівняно з 2017 роком у світі. Кримінальне насильство також продовжувало викликати переміщення, проте кількість випадків нижча.

Демократична республіка Конго (ДРК), Сирія, Сомалі, Центральноафриканська республіка (ЦАР) та Афганістан знову опинилися серед країн, де найбільше число нових переміщень пов'язано з конфліктом. Нові хвилі конфліктів і насильства викликали переміщення в Нігерії та

Камеруні, які входили в десятку найбільш постраждалих країн світу. Ефіопія мала найвищий показник: 2,9 млн нових переміщень (Рис. 1.9.).

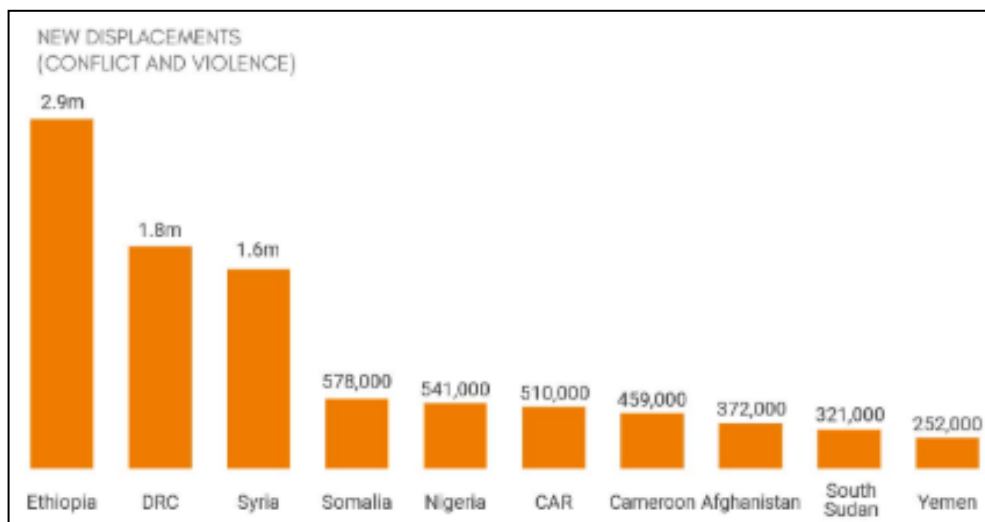

Рис. 1.9. «Переміщення пов'язані з конфліктом» [92].

На карті світу, що подана нижче, наведена інфографіка за показниками на грудень 2018 року за даними Global Report On Internal Displacement (Рис. 1.10.). Загалом зафіксована 41,3 млн переміщень, викликаних збройними конфліктами. На карті позначене помаранчевими колами регіони вимушеного внутрішнього переміщення, що зумовлені збройним конфліктом. Нйбільша концентрація злокалізована на Близькому Сході та Центральній Африці. Перелік країн, що найбільшою мірою постраждали зберігає тенденцію попередніх років.

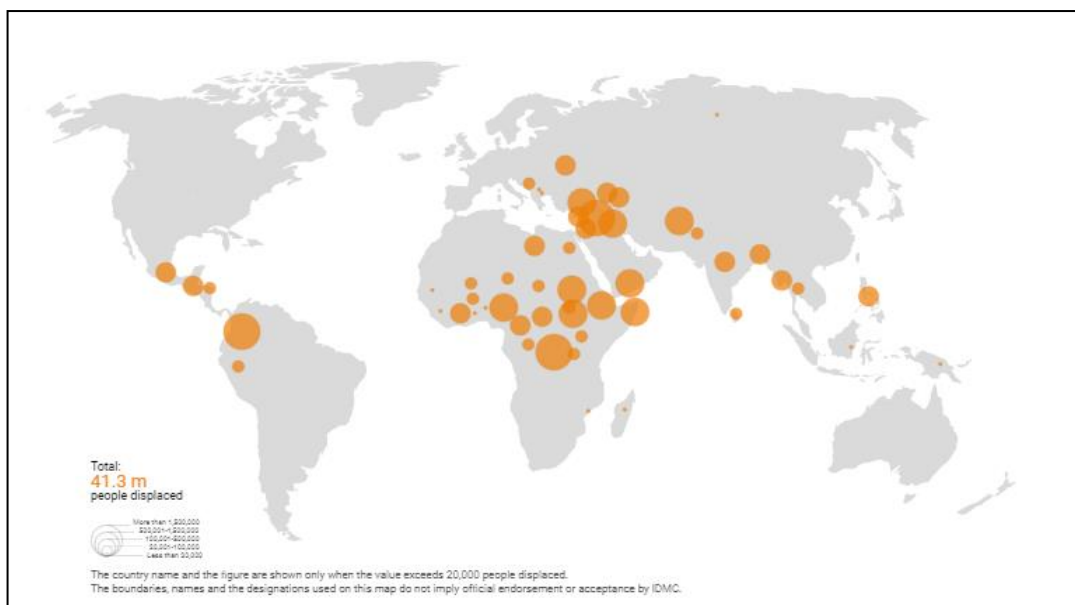

Рис. 1.10. «Внутрішні переміщення, викликані збройними конфліктами» [92].

Багато переселенців не можуть повернутися, інтегруватися на місці або поселитися в іншому регіоні країни і залишаються в статусі переміщених осіб тривалий час. Після років громадянської війни в кінці 2018 року в Ємені було переміщено понад 2,3 мільйона чоловік. Проблемність перевірки даних про кількість ВПО в країні робить достатньо консервативну оцінку ситуації, може нести серйозні наслідки для реагування урядом і призвести до кризи в країні та загалом до гуманітарної кризи у світі.

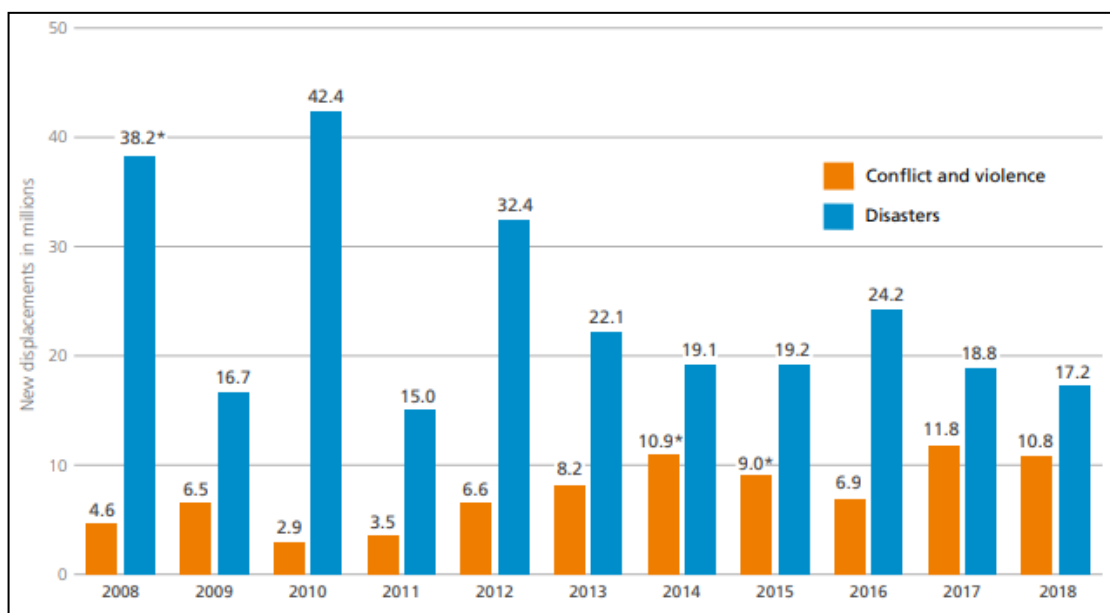

Рис. 1.11. «Нові внутрішні переміщення, пов'язані з конфліктами, насильством та катастрофами у світі(2008-2018)» [92].

Більша частина вимушених внутрішніх переміщень характерна країнам з низьким і середнім рівнем доходів. Глобальний індекс ризику в таких державах визначається високим та вказує на значний рівень впливу слабого управління і наявність диспропорцій у доходах. Це свідчить про неможливість справлятися з появою нових переміщень, котрі щорічно виникають та запобігати появі внутрішньому переміщенню й протидіяти негативним наслідкам, що випливають як наслідок. У результаті цього внутрішнє переміщення трансформується в інший стан, коли переселенці не спроможні протидіяти негативним наслідкам конфлікту, а загальне число постраждалих зростає кожного року. До рейтингу топ-10 країн, постраждалих від стихійного лиха, показники індексу ризику в діапазоні від середнього до високого, а топ-10

країн, зазнавши наслідків збройного конфлікту, показники індексу ризику є високими і дуже високими. Тут відображається чітка кореляція між високими показниками індексу ризику та переміщенням. Слідуючи з цього внутрішнє переміщення в таких країнах створює додаткову соціальну напругу, а тим самим ризик, що згодом починає впливати не лише на окремих осіб, а уповільнює відновні процес для регіонів і країн загалом. Тож, внутрішнє переміщення певною мірою створює умови для поглиблення і продовження конфлікту, подальшої кризи і нових переміщень. Саме тому існує циклічність кризових ситуацій [92].

На думку Александра Білак (директор Центру моніторингу внутрішнього переміщення), то проблеми з житлом, землею і майном мають значення для тривалого переміщення. Александра Білак вважає, що «...Головна проблема є очевидною, проблема переміщення переміщення по суті є проблемою безпритульності, втратою житла та зміни звичного стилю життя. Відносно ситуації з Україною, варто згадати проблеми відсутності компенсацій окупованих будівель, житлових будинків військовими, труднощі в процесах реєстрації, практичних можливостей житлових кредитів. Також додаються сюди проблеми незахищеної нерухомості ВПО і по всьому світі, відсутність дієвих механізмів для поновлення прав власності, доступність кредитів, дуже часто характерні низькі умови проживання, житла та відсутність правового регулювання і впровадження правових механізмів, доступу до правосуддя» [92].

Державними інституціям необхідно звернути увагу на питання забезпечення нетимчасового житла, а постійного. Такі дії знімуть напругу в приймаючих громадах та будуть сприяти улагодженню конфліктів. Варто переглянути політику всіх державних інституцій в контексті виникнення категорії ВПО. Це стосується як публічних послуг, так інфраструктурних проектів, адже, діючі умови не розраховані на появу такої кількості (new comers).

2.2. Політика інтеграції ВПО і особливості в Україні та міжнародний досвід

Раптове стихійне вимушене переселення населення з Криму та Донбасу зумовили потребу пошуку оптимальних шляхів розв'язання проблем життєзабезпечення ВПО. На початковому етапі роль держави була другорядною, що характеризувалось значною бюрократичною інертністю органів місцевої влади у місцях вселення. На фоні всіх цих подій певні функції на себе взяли волонтери та громадянські організації, ініціативні групи. Активно підтримували міжнародні організації та благодійні фонди. Жодного законодавства щодо переселенців не існувало і фактично державним службовцям його доводилось оперативно створювати нові інституційні умови як працювати з людьми для яких нема жодних норм права.

Так порушення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб призвело до ухвалення у жовтні 2014 року Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (від 20.10.2014 р. № 1706-VII), який включав Керівні принципи ООН з внутрішнього переміщення (1998 р.). Міністерство соціальної політики України та його служби на місцях мали величезне навантаження відносно питань вимушеного переселення [76].

Міжнародна організація з міграції налагодило облік ВПО, запровадило систему надання допомоги ВПО та створило механізми вирішення низки першочергових питань.

У грудні 2015 року Кабінет Міністрів України затвердив «Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та зони проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року» (Постанова КМУ від 16 грудня 2015 р. № 1094). Дану програму було спрямовано на розв'язання нагальних на той час проблем ВПО, що: «...Насамперед передбачалось:

- налаштування механізмів для надання фінансових ресурсів достатніх для забезпечення життєдіяльності;

- створення чіткого механізму та критеріїв відбору для надання соціальної підтримки переселеним громадянам залежно від їх матеріального становища та соціального статусу;
- збирання повної інформації про розмір збитків (майнової шкоди), завданих переселеним громадянам у ході воєнних дій, та створення механізмів їх компенсації;
- забезпечення ВПО робочими місцями, надання інформації про можливості працевлаштування;
- надання медико-соціальної допомоги у разі наявності психофізіологічних травм тощо» [37].

Дана програма передбачала заходи негайного реагування, які не мали системного характеру, був розроблений План заходів із реалізації Програми, проте цей План не було реалізовано, оскільки кошти на виконання заходів не були передбачені у державних бюджетах 2016-2017 років. Державне планування 2015 року для підтримки ВПО носило короткостроковий характер.

У 2017 році почали розроблення нового стратегічного документу, який втілює би засади державної політики щодо ВПО та перспективне бачення напрямів подальшої роботи. Таким чином, наприкінці 2017 року Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року» (розпорядження КМУ від 15.11.2017 р. № 909-р.). Метою Стратегії є соціально-економічна інтеграція ВПО та впровадження рішень для захисту прав, свобод і законних інтересів ВПО, підвищення рівня їх самодостатності та незалежності враховуючи інтереси приймаючих громад, налагодження ефективної співпраці вимушених переселенців з приймаючими громадами, державними органами влади та місцевого самоврядування як партнерство. Тож, Стратегія визначає соціальну та економічну інтеграцію ВПО, беручи до уваги підтримку громад. Було затверджено план заходів щодо реалізації Стратегії 21 листопада 2018 року, слідуючи з цього мали часові обмеження для включення планових положень в держбюджет на 2019 рік. План

включає 21 стратегічну ціль та 86 заходів щодо права власності та права на житло, пенсійного та соціального забезпечення, працевлаштування, освіти, медичного обслуговування та підтримки приймаючих громад. Міжнародні донори можуть сприяти реалізації цього плану через залучення певних заходів до програм розвитку та відновлення. Постійна міжвідомча координація і залучення ВПО дозволять забезпечити підзвітність щодо виконання плану заходів. Експертні рекомендації програми передбачають:

- Забезпечити підзвітність за виконання плану заходів шляхом передбачення бюджетних коштів, координації та безпосередньої участі ВПО;
- Мобілізувати донорську підтримку для програм розвитку та відновлення для співфінансування довгострокових рішень для ВПО згідно зі Стратегією [64].

Щодо постконфліктного відновлення та підтримки ВПО у вересні 2014 року було створено Державне агентство з питань відновлення Донбасу, яке згодом було реорганізоване у Міністерство з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб в Україні (червень 2016). Для визначення коротко- та середньострокових пріоритетів за відповідними напрямками Міністерство з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб в Україні розробило:

- «Концепцію Державної цільової програми відновлення та розбудови миру у східних регіонах України» (серпень 2016 р).
- «Державну цільову програму відновлення та розбудови миру у східних регіонах України до 2020 року» (Постанова КМУ від 13.12.2017 р. № 1071).

Заходи Програми охоплюють п'ять східних областей України, у яких мешкає переважна кількість ВПО (Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська та Запорізька області). Впровадження Програми мало забезпечити консолідацію зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та міжнародного співтовариства у процесі

відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, а також соціально-економічного розвитку приймаючих громад. Програма передбачала, зокрема, відновлення критичної інфраструктури та соціальних послуг в сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, енергетики, тепло- та газопостачання, транспорту, водопостачання та водовідведення тощо. Реалізація Програми має значно підвищити якість життя ВПО та приймаючих громад у східних областях країни. Передбачалось, що заходи цієї програми реалізуватимуться як за рахунок державних коштів, так і за рахунок донорських коштів через Цільовий фонд багатьох партнерів [49].

Потребу розв'язання проблем ВПО закріплено у двох документах, що фігурують в контексті вироблення політики. Це коаліційна угода, яку підписали 5 фракцій українського парламенту 8го скликання (Блок Петра Порошенка, Народний фронт, Самопоміч, Батьківщина та Радикальна партія), де зазначено: «Законодавче закріплення статусу вимушених переселенців з тимчасово окупованої території Криму і Севастополя, а також тимчасово непідконтрольних органам влади України територій Луганської та Донецької областей, що гарантує переселенцям всю повноту громадянських прав в місцях тимчасового проживання та передбачає соціальні гарантії, що враховують особливості статусу цієї категорії громадян» [40].

Іншим документом є програма діяльності уряду, де зазначено необхідність соціального захисту, працевлаштування та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а також залучення для тимчасово переміщених осіб, українських громадян на Донбасі та в Криму, зокрема кримських татар, допомоги від ООН і ЄС. Це питання підіймалося в ході як президентської, так і парламентської виборчих кампаній, проте не було одним з ключових. Зараз же воно висвітлюється на загальнонаціональному рівні та потребуватиме вирішення [73].

Місією, що об'єднувала зусилля ЄС, ООН та Світового банку у 2014-2015 роках було проведено комплексну оцінку шляхів відновлення та розбудови миру (ОВРМ), котру було схвалено розпорядженням КМУ від 5 серпня 2015

року № 797-р «Про схвалення звіту спільної місії Європейського Союзу, ООН та Світового банку «Оцінка відновлення та розбудови миру в Україні». Цей звіт охоплював оцінку потреб ВПО та надавав такі орієнтовні обсяги сукупних потреб фінансових ресурсів за трьома компонентами:

- інфраструктура та соціальні послуги;
- відновлення економіки;
- соціальна стійкість, розбудова миру та громадська безпека.

Приклади залучення фінансової допомоги на розв'язання подібних проблем в інших країнах (Афганістан, Пакистан, Сомалі, Гаїті, Кенія тощо) через Цільовий фонд за участі багатьох партнерів вказує на те, що програмно-цільовий метод є сприятливим для якості життя ВПО та населення постраждалих регіонів. Для України такий механізм (створення фонду та розроблення цільової програми) мав забезпечити узгодженість дій на шляху розв'язання комплексних проблем ВПО, подолати наслідки гуманітарної кризи, сприяти соціально-економічному відновленню постраждалих регіонів тощо. Передбачалось, що через ЦФБП буде надана можливість підвищити ефективність процесів допомоги переселенцям. З 28 жовтня 2016 року в Україні відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо співпраці між КМУ, ООН та МБРР стосовно створення Цільового фонду багатьох партнерів, який мав зосереджувати бюджет різних донорів, закордонних і національних, котрі спрямовують фінансування на імплементацію проектів та програм з відновлення Донбасу і підтримки вразливих верств населення, насамперед ВПО. В рамках ЦФБП перші 2 млн дол. США були надані Урядами Канади та Швеції тільки у березні 2018 року. Ці кошти адмініструватимуться Світовим Банком відповідно до пріоритетів, визначених відповідною Державною цільовою програмою з відновлення [76].

Організація Об'єднаних Націй наділена повноваженнями здійснювати діяльність з міжвідомчої координації надання гуманітарної допомоги в усьому світі. В Україні після початку конфлікту у 2014 році розпочав свою роботу Офіс ООН з координації гуманітарних питань (в Україні діють вісім кластерів, до

діяльності яких залучено всі агентства системи ООН в Україні). Серед агенцій, фондів, програми ООН представлені:

- Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН);
- Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН);
- Об'єднана програма Організації Об'єднаних Націй з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС);
- Фонд народонаселення Організації Об'єднаних Націй (ЮНФПА);
- Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП ООН);
- Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ);
- Управління ООН з обслуговування проектів (ЮНОПС).

Задіяні міжнародні фінансові інститути, як:

- Всесвітній банк (ВБ);
- Міжнародний валютний фонд (МВФ);
- Міжнародна фінансова корпорація (МФК);
- Міжнародна організація з міграції (МОМ);
- Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН);
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН);
- Міжнародна організація праці (МОП);
- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ);
- Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ);
- ООН-Жінки;
- Програма «Волонтери ООН»;
- Всесвітня продовольча програма (ВПП).

Основними напрямками роботи вище перерахованих організацій є:

- Гуманітарне реагування (для районів постраждалих від конфлікту та ВПО);
- Відновлення, стабілізація та відродження у східних та інших регіонах;

- Підтримка довгострокового розвитку та реформ у масштабі всієї країни (спрямовані на посилення верховенства права, зміцнення соціальної стабільності та демократичного врядування);
- Консультування та надання допомоги урядові України щодо запровадження рекомендацій з боку механізмів ООН (забезпечення прав людини, а також тих, які містяться у доповідях Місії ООН з прав людини в Україні) [98].

Заходи з надання допомоги установами системи ООН включають гуманітарну підтримку, медичні засоби, матеріали для навчання і власне питну воду для постраждалих осіб через збройний конфлікт, насамперед для ВПО. Надання допомоги з боку міжнародних організацій та донорської спільноти в 2014-2018 роках можна умовно поділити на такі етапи:

- гуманітарна підтримка в умовах непередбачуваної надзвичайної ситуації;
- раннє відновлення – це етап, на якому відбуваються процеси перехідного періоду – від роздавання гуманітарної допомоги до відновлення (відновлення інфраструктури, відновлення систем надання послуг, відновлення миру та соціальної єдності тощо);
- перехід від допомоги та відновлення до розвитку, який базується на їх зв'язку та враховує кращі практики.

Види допомоги змінювались відповідно до потреб ВПО, особливо найбільш уразливих груп. У 2014 році міжнародна спільнота миттєво відреагувала на трагічні події в Україні. Гуманітарні вантажі з продуктами і речами для переселенців систематично надходили в країну, що надало можливість найбільш уразливим групам ВПО пережити скрутні часи. З 2015 року активізувалася специфічна проектна та грантова діяльність з відновлення критично важливих інфраструктурних об'єктів, відновлення процесів надання медичних й освітніх послуг ВПО та постраждалому внаслідок конфлікту населення відповідних областей [76, С. 158].

На Донеччині 14 вересня 2017 року пройшла конференція «Разом заради людської гідності, миру та розвитку!», на котрій була представлена презентація

результатів роботи експертів і волонтерів у Донецькій та Луганській областях в рамках проекту Міжнародної організації з міграції «Підтримка згуртування та розвитку громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі», який фінансується урядом Японії, та «Сприяння відбудові та сталому розв'язанню проблем ВПО та постраждалого від конфлікту населення України», що фінансується Європейським Союзом, де ВГО «Поруч» був імплементуючим партнером цих проектів [69].

Продовольча та Сільськогосподарська організація ООН проводила допомогу в Донецькій області по таких напрямках, як: гуманітарна допомога (надання насіння овочів, відновлення поголів'я тварин, надання кормів для тварин), економічний розвиток регіону (підтримка потенціалу кооперативів та малих фермерських господарств, налагодження системи сільськогосподарських дорадчих служб). Допомога спрямовувалась на малі домогосподарства та фермерства, що проживають у 30 км буферній зоні. Особлива увага приділялась малозабезпеченим та багатодітним родинам. Здійснювалась допомога на задоволення потреб 27 тисяч домогосподарств діючі кооперативи та ініціативні групи, що розташовані по всій території області.

Міжнародна організація з міграції проводила проекти в Краматорську та Донецькій області допомагаючи переселенцям із зайнятістю та особам, що постраждали від військового конфлікту. Основними напрямками діяльності бенефіціарів були: сільське господарство, послуги з крою та шиття, послуги краси, будівництво та ремонтні роботи, торгівля, виробництво, сфера інформаційних технологій [58].

МОМ із залученням ВГО «Поруч» активно сприяла згуртуванню та розвитку громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі. Наприклад, ініціативні групи складались з 15-20 осіб, де 50% учасників становили ВПО. Робота спрямовувалась в таких напрямках, як:

- відновлення об'єкту соціальної інфраструктури в громаді;
- тренінги ініціативних груп щодо розвитку громад, проектної діяльності, фандрайзенгу;

- підготовка та підтримка планів щодо заходів соціального згуртування.

Підтримка також була у ремонтні роботи на обраному об'єкті соціальної інфраструктури культурного спрямування, закупівлі необхідної техніки, обладнання, матеріалів, меблів для проведення заходів соціального згуртування.

Програма відновлення та розбудови миру реалізується Програмою розвитку ООН на сході України за підтримки міжнародних партнерів (ЄС, уряд Японії та Швеції, Британське Посольство в Києві, Європейський інвестиційний банк, U-LEAD з Європою та інші).

Основні напрямки їх діяльності у 2016-2017 роках є: місцеве самоврядування та реформа децентралізації, економічне відновлення та відбудова критичної інфраструктури, громадська безпека та соціальна єдність [69]. Деякі результати проведеної роботи подано у інфографіці в Додатках А та А1.

Результатом діяльності Фонду народонаселення ООН у Краматорську та Донецькій області стали:

- 26 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги;
- поставки кювезів (інкубаторів) та кардіомоніторів для новонароджених і породіль;
- надання акушерсько-гінекологічних наборів та препаратів пост-контактної профілактики закладам охорони здоров'я;
- тренінги для медичних працівників, правоохоронців, працівників соціальних служб;
- інформаційно-просвітницькі кампанії «Розірви Коло»;
- обладнання гінекологічних кабінетів з урахуванням потреб жінок із інвалідністю;
- співпраця щодо координації заходів із протидії насильству за ознакою статі.

Наприклад, мобільні бригади надали допомогу більше ніж 6 тис. постраждалих від насильства за ознакою статі; протреновано близько 300 медичних працівників, правоохоронців, працівників соцслужб; запущено в

роботу 5 пунктів невідкладної медико-психологічної допомоги, а обладнання та препарати постійно використовуються медичними закладами для допомоги жінкам та новонародженим [58].

Управління Верховного Комісара ООН у Справах Біженців (УВКБ ООН) у 2016-2017 роках забезпечило програму індивідуальної фінансової допомоги, проект підтримки ініціатив громад, юридична допомога, психосоціальна допомога, інформування та попередження гендерно обумовленого насильства, моніторинг пункту пропуску Майорське. Серед проектів Слов'янського Офісу УВКБ ООН на 2017 були представлені такі:

- Слов'янськ – «Відновлення спортивного комплексу для людей з інвалідністю та без неї».
- Бахмут – «Відновлення соціальної зони "KvARTal"».
- Сіверськ – «Відновлення закладу для дітей».
- Дружківка – «Реконструкція спортивно-оздоровчого майданчику для дітей з психічними розладами».

Після завершення зазначених вище проектів, вони стали доступні для місцевих громад та ВПО у їх районах проживання [69].

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) на Сході проводить діяльність щодо:

- Відновлення шкіл і дитячих садків;
- Надання психосоціальної допомоги;
- Забезпечення доступу до освіти, надання шкільного приладдя, меблів, комп'ютерів;
- Програма навчання життєвим навичкам;
- Програма «Спорт заради розвитку»;
- Проведення кампанії з мінної небезпеки;
- Надання послуг раннього втручання;
- Створення молодіжних центрів;
- Доставка питної води, гігієнічних наборів;
- Створення батьківських кімнат;
- Розповсюдження інформаційних матеріалів з питань гігієни тощо.

Отримувачами зазначених послуг стали діти, котрі проживають та отримують освіту в конфліктному регіоні, педагоги дитячих садків та шкіл (включаючи психологів), батьки дітей дошкільного віку та шкільного, соціальні працівники, населення, що потребує психосоціальної допомоги та не мають у вільному доступі питної води, вагітні жінки та породіллі [69].

Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГС) забезпечило регулярні інформаційні продукти (огляд гуманітарної ситуації в Україні), випуск піврічного огляду Плану гуманітарного реагування, щомісячні загальні координаційні зустрічі (в Краматорську, Маріуполі, Сєверодонецьку), підтримку ефективного механізму цивільно-військової координації, постійний моніторинг гуманітарної ситуації в області, координацію з місцевими органами влади, систему переадресації гуманітарних потреб [76].

Структурою ООН з питань гендерної рівності та розширення прав та можливостей жінок ООН Жінки (UN Women) було досягнуто у 2017 році:

- Проведено «Оцінку вразливості жінок та чоловіків в умовах децентралізації».
- Створено «Профілі громад», які описують ключові проблеми вразливих груп населення цільових громад проекту.
- Підтримано утворення 61 групи самодопомоги, 3 з яких в Краматорську (470 учасників, де 84% з них жінки та 17% переселенці) .
- 330 представників міських рад та місцевого самоврядування (близько 83% жінки), з них 20 представників м. Краматорськ - пройшли навчання з гендерно-орієнтованого планування та бюджетування.
- Створено інформаційну акцію «Насильству немає виправдання», в рамках якої було організовано міські забіги в Краматорську та Сєверодонецьку.
- Були організовані тренінги для чоловіків та жінок цільових громад для підвищення потенціалу проводити гендерний аналіз потреб з особливою увагою до проблем найбільш вразливих груп населення.

- Утворено 6 гендерних координаційних рад в громадах, які включали представників місцевих органів влади, громадських організацій та жіночих груп.
- Покращили знання із протидії та реагування на гендерно-обумовлене насильство 271 офіцерів поліції (близько 24% із них жінки).
- Пройшли навчання з гендерно-чутливої журналістики 71 представник медіа та громадських активістів.
- Розроблено рекомендації для медіа відносно поширення інформації про гендерне насильство в Україні [69].

Таким чином, за рекомендаціями експертів, під час формування сприятливої державної політики з питань ВПО: необхідно посилити ефективність та результативність впровадження заходів відповідно до міжнародних стандартів, нагальним є удосконалення процесів національного моніторингу ситуації з ВПО, планування та державного управління, орієнтованого на результат.

2.3. Нормативно-правові засади політики інтеграції ВПО в Україні та світі

Всупереч власним бажанням люди змушені залишати домівки через агресивні збройні конфлікти, котрі несуть разом з собою порушення прав людини і трагічні наслідки для населення. Жертви таких подій зазвичай потерпають від дуже серйозних психологічних травм, дискримінації та різкого ускладнення життя. Однак обов'язком держави є гарантія та забезпечення безпеки і прав людини всім громадянам незалежно від їхнього статусу. З цією метою були розроблені Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення.

За словами Френсіса М. Денга (представник Генерального секретаря ООН з питань ВПО), то дані принципи визначають права і гарантії захисту для ВПО. Також вони захищають від необґрунтованого переміщення, пропонують базис для захисту і надання допомоги під час переміщення та визначають гарантії

безпечного повернення, переселення та інтеграції. Керівні принципи повністю відповідають міжнародним угодам міжнародного гуманітарного права та захисту прав людини (аналог міжнародного права з питань біженців).

Принципи були представлені у 1998 році і сформовані на основі проведених: аналізу правових та інституційних реалій, візитів до різних країн та спілкуванні із урядовцями, оцінці як ВПО отримують захист та увагу за міжнародним правом. Дослідження дало зрозуміти рівень захисту ВПО, але попри це лишалось багато сфер, де було відсутнє достатнє регулювання для належного захисту. Загалом 30 принципів умовно поділено на 5 груп:

1. Загальні принципи;
2. Принципи, що стосуються захисту від переміщення;
3. Принципи, які стосуються захисту під час переміщення;
4. Принципи, що стосуються гуманітарної допомоги;
5. Принципи, що стосуються повернення, переселення та реінтеграції.

Керівні принципи 28 та 29 з питань внутрішнього переміщення надають зобов'язання державі: «Забезпечити створення умов, а також надати засоби, які дозволять внутрішньо переміщеним особам добровільно, в безпечних умовах і з гідністю повернутися у свої будинки або місця постійного проживання, або ж добровільно переселитися в будь-яку іншу частину країни. Відповідні органи влади мають докладати зусиль для полегшення реінтеграції осіб, які повернулися або переселилися. Цей принцип також закликає до всебічної участі внутрішньо переміщених осіб в плануванні та здійсненні процесу їх повернення, переселення чи реінтеграції. Принцип 29 наголошує, що ВПО не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення. Вони мають право брати всебічну рівноправну участь у веденні державних справ на всіх рівнях і мають рівний доступ до державної служби» [38].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує ВПО: «Такі ж права і свободи відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і іншим громадянам України. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на

підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами» [27]. Українська Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року стверджує, що «Максимально швидкий пошук довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення є необхідним в інтересах як внутрішньо переміщених осіб, так і держави в цілому» [66].

Власне Рамкова програма Міжвідомчого постійного комітету (МПК) з пошуку довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб є результатом довготривалої кропіткої праці. Було проведено масштабне дослідження на вимогу представника проекту «Брукінгс-Берн» щодо внутрішнього переміщення та Інституту з вивчення процесів міжнародної міграції Джорджтаунського університету (США), а у 2007 році було представлено пілотний варіант програми. У 2009 році рекомендована робочою групою МПК програма була спрямована на пошук довгострокових рішень після завершення конфліктів та стихійних лих. В програмі прописано ключові принципи, засновані на праві прав людини та встановлені критерії, відносно яких визначається міра досягнення довгострокового рішення. Дана програма зразок чинників, що у разі їх адаптації до місцевого контексту можуть свідчити про наявність прогресу на шляху досягнення довгострокових рішень.

Метою програми є :

- підвищити обізнаність та розуміння концепції довгострокових рішень в інтересах внутрішньо переміщених осіб;
- прописати загальні рекомендації, які відносяться до процесу досягнення довгострокових рішень;
- допомогти під час визначення рівня досягнення довгострокового рішення.

Завдання програми – доповнювати собою більш детальні операційні керівництва, прийняті суб'єктами, які займаються питаннями гуманітарної діяльності та розвитку, а також державами та місцевими органами влади.

Рамкова програма спрямована на підтримку міжнародних та недержавних суб'єктів у допомозі відносно усунення проблем розвитку та гуманітарних, які з'являються через вимушені внутрішні переміщення. У країнах, з такою проблемою Рамкова програма стане корисною для урядів, які в першу чергу зобов'язані і несуть відповідальність в організації надання засобів захисту та гуманітарної допомоги для ВПО, для зацікавлених осіб та донорів зокрема.

Рамкова програма піднімає наступні питання:

- Що таке довгострокове рішення для ВПО?
- Якими основними принципами варто керуватися в процесі пошуку довгострокових рішень?
- Як слід організовувати процес підтримки довгострокових рішень, що базується на дотриманні прав людини?
- Якими критеріями визначається ступінь реалізації довгострокового рішення?

Тож, спробуємо дати відповідь на ці запитання спираючись на отриману інформацію від експертів на заході «Довгострокові рішення для внутрішньо переміщених осіб: подальші кроки», що відбулося 25 листопада 2019 року за організації Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН) спільно з Норвезькою радою у справах біженців (NRC) та Офісом ООН з координації гуманітарних питань (UN OCHA) .

Специфічні потреби та проблеми внутрішньо переміщених осіб, що відносяться до прав людини, не зникають із завершенням конфлікту або стихійного лиха. Не зникають вони й у ранній період, коли люди опиняються в безпеці, залишивши місця конфлікту. До того ж, проблеми ВПО – у разі повернення до свого житла, поселення в будь-якому іншому місці країни або спроби інтегруватися в передбачених місцях – в більшості випадків є довгостроковим і тривалим процесом, потреба надання підтримки ВПО необхідна поки не буде знайдено довгострокового рішення у конкретному випадку переміщення.

Довгострокове рішення досягається тоді, коли ВПО більше не потребують жодної спеціальної допомоги та захисту у зв'язку з їх переміщенням і можуть користуватися своїми правами людини без дискримінації, яка виникає у зв'язку з переміщенням. Для цього потрібні такі умови:

- стійка реінтеграція (повернення) у попередньому місці проживання;
- стійка місцева інтеграція в тих областях, де розміщуються ВПО;
- стійка інтеграція в іншій області країни

Пошук будь-яких довгострокових рішень, що відповідають потребам ВПО, варто усвідомлювати як:

- тривалий і поступовий процес скорочення обсягу потреб, пов'язаних із внутрішнім переміщенням, та забезпеченням можливості реалізації прав людини без будь-яких дискримінацій;
- комплексний підхід вирішення пунктів, що відповідають дотриманню прав людини, гуманітарних аспектів, розвитку, реконструкції і розбудови миру;
- процес, де необхідне координування та своєчасне залучення відповідних суб'єктів [70].

Відносно ключових принципів, якими слід керуватися під час пошуку довгострокових рішень, то це:

- Відповідальність пошуку довгострокових рішень для ВПО першочергово належить державним органам влади.
- Робота міжнародних суб'єктів, котрі працюють з питаннями відносно гуманітарної допомоги, розвитку, посилюють зусилля в цьому напрямку.
- Відповідні державні органи повинні забезпечити оперативний доступ ВПО до суб'єктів, котрі надають допомогу різного характеру та підтримку у пошуках довгострокових рішень.
- Усі суб'єкти, котрі залучені до реалізації довгострокових рішень, зобов'язані враховувати право ВПО добровільно обирати довгострокове

рішення за наявної інформації, враховувати право на участь у плануванні та впровадженні рішень.

- Потреби, права ВПО мають враховуватися в пріоритетному порядку під час визначення всіх політичних підходів та при виборі довгострокових рішень.
- Факт місцевої інтеграції ВПО чи поселення у будь-якому регіоні держави, за умов відсутності можливості повернення, не повинен розглядатися як повну відмову від права на повернення, якщо з'явиться така можливість.
- За жодних обставин не можна заохочувати до переміщень на територію, де їхньому життю, безпеці, свободі чи здоров'ю існує ризик.
- У пошуках ВПО довгострокових рішень не повинно бути проявів дискримінації пов'язаних з їх переміщенням.
- Також, не слід зневажати інтереси населення та суспільства, які забезпечують інтеграцію/реінтеграцію ВПО, та чий потреби є аналогічними потребам ВПО.
- ВПО, котрі знайшли довгострокові рішення, залишаються під протекторатом міжнародно-правових норм [70].

Для надання ефективної підтримки ВПО центральні та місцеві органи державної влади, суб'єкти, які займаються питанням надання гуманітарної допомоги та розвитку, мають діяти узгоджено та організувати на основі дотримання прав людини відповідний процес досягнення довгострокових рішень. В такому разі необхідно:

- надати ВПО можливість добровільного вибору довгострокового рішення на основі наявної інформації, що буде відповідає їхнім інтересам;
- залучити ВПО до участі в процесах планування та управління, що стосується обраного довгострокового рішення, щоб їхні потреби права було враховано під час визначення стратегії розвитку та подолання наслідків переміщення;

- забезпечити безпечний, безбар'єрний доступ до суб'єктів, що надають допомогу в пошуках довгострокових рішень, міжнародні та неурядові організації, котрі мають відношення до гуманітарної допомоги та розвитку;
- надати ВПО доступ до ефективних механізмів спостереження за процесом та умовами на місці;
- хоча б опосередковано залучити осіб, переміщених всередині країни в результаті конфлікту або широкомасштабного насилля, до процесу мирного врегулювання та до зусиль із розбудови миру, якщо такі рішення підвищують ефективність довгострокових рішень, які реалізуються в інтересах ВПО [70].

Міра здійснення довгострокового рішення для ВПО формується за наявності низки критеріїв. Під час реалізації довгострокового рішення варто дотримуватися без жодної дискримінації наступних пунктів:

- захищеність, безпека, свобода пересування у довгостроковій перспективі;
- достойні умови життя ВПО;
- доступ до працевлаштування та засобів існування;
- доступ до дієвих механізмів допомоги ВПО щодо відбудови і поновлення їх будинків, нерухомого майна чи отримання компенсації за умови ушкодження або втрати.

Певні випадки передбачають сприяння в:

- доступності документації або її заміні та доступу до документів, що посвідчують особу;
- об'єднанні з родичами та членами родини, котрі розділились в ході переміщення;
- рівноправних можливостях участі з місцевими жителями приймаючих громад у процесах прийняття рішень на всіх рівнях;
- результативних засобах правового захисту у разі порушення пов'язані з переміщеннями, у тому числі доступ до правосуддя, репарації про причини порушень.

Захист ВПО у кінцевому результаті передбачає забезпечення довгострокового рішення щодо їхнього стану. Довгострокові рішення пов'язані з широкомасштабною боротьбою за мир та безпеку, контроль територій, рівність прав та об'єктивне розподілення ресурсів. Погоджені заходи, що необхідні для забезпечення поступового прогресу за участі уряду, міжнародних партнерів, громадських організацій та самих ВПО [70].

Нормативні положення при реєстрації ВПО прив'язують різні права та пільги. Наприклад, ВПО, хто отримує пенсійні виплати та мають нове місце проживання на контрольованих Урядом територіях, змушені залишатися зареєстрованими як ВПО для отримання доступу до пенсій та соціальних виплат. Пенсіонери, котрі проживають на не контрольованих Урядом територіях, мають доступ до пенсійних виплат лише за умови реєстрації в якості ВПО на підконтрольній території. Навіть якщо люди виїхали закордон, але місце проживання зареєстроване на непідконтрольній території, мають реєструватись для отримання статусу ВПО, щоб зберегти отримання пенсій. Складності виникають у пенсіонерів ВПО, які проживають на тимчасово окупованій території, оскільки вони реєструються ближче до лінії розмежування та вимушені перетинати кордон щомісяця об'їзними шляхами у зв'язку з ризиками припинення виплат [14].

Висновки до розділу 2

Проведено огляд чисельності та регіонального розподілу ВПО, особливостей нормативно-правових засад політики інтеграції ВПО в Україні та світі. Оцінюючи масштаби ВПО в Україні, слід відмітити особливості інтеграції цієї категорії. Неабиякого значення має створення можливостей для забезпечення сімей житлом, як тимчасовим, так і постійним. Створення робочих місць зокрема, підтримка самозайнятості населення. Координація діяльності всіх стейкхолдерів має здійснюватися централізовано.

РОЗДІЛ III. ВПО та приймаючі громади. Дослідження стану в Україні

В цьому практичному розділі представлені напрацювання, що будуються на дослідженнях провідних аналітичних центрів та міжнародних організацій, а також на здобутому волонтерському досвіді та під час проходження виробничої практики у Всеукраїнській громадській організації «Поруч» в проектах: «Громадський супровід інтеграції студентської молоді з числа ВПО і студентів з тимчасово окупованих територій в приймаючі громади», «Школа волонтерів», акція «Янголи миру».

3.1. Особливості інтеграції та адаптації ВПО в громадах України

Досить часто значення понять «інтеграція» та «адаптація» неправильно трактується або ототожнюється, тому перш за все, необхідно окреслити чітко розуміння цих двох дотичних одне до одного процесів, але з своїми нюансами.

Адаптація – це подолання шоку від зміни звичного культурного оточення, пристосування до іншої культури. Це також пристосування до втрати значної частини ресурсів, якими володіли вимушені переселенці раніше.

За О. Бліновою результатом адаптації є адаптованість особистості чи групи, котра визначається станом суб'єкта, що дозволяє йому відчувати себе в безпеці, впевнено включатись в основну діяльність. Серед критеріїв адаптованості дослідники виділяють об'єктивні і суб'єктивні (внутрішні та зовнішні, соціокультурні та психологічні).

Соціальна адаптація визначається як процес і результат пристосування особистості, соціальної групи або спільноти до змін в суспільному житті, як внутрішніх і зовнішніх. Власне адаптація – це пристосування до іншої культури, подолання психологічного шоку від різкої зміни звичного соціокультурного оточення, а також пристосування до значної втрати ресурсів переселенцями і отримання доступу до ресурсів на новому місці проживання.

Інтеграція – це зближення ідентичностей і налагодження спільного використання ресурсів вимушених переселенців та місцевими громадами, що їх приймають. Особливістю інтеграції є одночасне визнання важливості як власної культури мігрантів, так і культури приймаючого суспільства, як необхідність підтримувати унікальність і оригінальність ціннісної системи своєї спільноти, так і важливості встановлювати множинні зв'язки з приймаючим співтовариством і брати участь в його життєдіяльності [10].

Концепція акультурації Д. Беррі має чотири модифікації соціальної адаптації – маргіналізація, сепаратизація, асиміляція та інтеграція, де інтеграція розцінюється як найкраща форма пристосування до нових соціальних умов.

Стратегія інтеграції співвідноситься з системою мультикультуралізму (основними особливостями якої є визнання культурного різноманіття, низький рівень етноцентризму, расизму або дискримінації, захист прав і свобод всіх проживаючих на території конкретної країни етнокультурних груп) [7, С.340].

Для дослідження рівня інтеграції деякі експерти аналізують поведінку ВПО та місцевого населення щоб виявити на скільки вони наближені, а також беруться до уваги й такі показники, як:

- рівень володіння мовою, адже, незалежно від того, що державна мова одна на всій території країни в різних регіонах, як склалося історично, говорять як українською, так і російською мовами, а також варто враховувати місцеві діалекти.
- можливість зайнятості та рівень фінансових доходів, що складають вагомую частину соціального блага та комфортного проживання.
- наявність власного житла чи оренда, де власне житло свідчить про довгострокові укорінення на новому місці.
- рівень комунікації з сусідами і місцевими жителями, наявність дружніх та активних взаємозв'язків в соціумі є позитивним фактором, що визначає рівень інтеграції.

- залученість до громадського сектору передбачає небайдужість та активну позицію, а інколи й соціальну відповідальність, що закріплює і прив'язує до нового місця проживання тощо.

Аналітичним центром CEDOS у дослідженні «Індекс інтеграції ВПО» зазначається, що у обширному розумінні Міжнародною організацією міграції визначено інтеграцію як спільну адаптацією приймаючої громади і внутрішньо переміщених як окремих переселенців, так і групи переміщених загалом. Для оцінювання інтеграційного процесу дослідниками проаналізовано, чи наближається поведінка ВПО до поведінки локального населення відповідно до різних показників: знання мови, розмір заробітку, можливість пошуку робочого місця, отримування соціальної допомоги, користування власним житлом чи орендованим, спілкування з сусідами, залученість до виборів різних рівнів. Чимало досліджень інтеграції в країнах з надійною статистикою (Канада, США, члени ЄС), вказують, що іноземні мігранти інтегруються в приймаючих громадах залежно від країни та її політики протягом 5-10 років. В такому ключі очікуються результати впровадження Стратегії інтеграції ВПО і запровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року, де ВПО більше не будуть потребувати специфічних видів підтримки та допомоги і будуть здатні реалізовувати свої права на рівні з іншими громадянами [28].

За даними проведених досліджень протягом останніх кількох років маємо підставу стверджувати про наявність труднощів в інтеграції на нових місцях поселення і проживання ВПО. Також це було помітно під час спілкування на проекті «Школа волонтерів», де серед учасників була переважна більшість внутрішньо переміщених осіб. Дані комплексного соціологічного дослідження в рамках програми «Експертна підтримка реалізації Проекту «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України» (2018) свідчать, що ВПО з кожним роком інтегруються краще на нових місцях, працевлаштовуються, орендують житло, навчаються та отримують послуги медичної сфери, мають деякі відмінності порівняно з місцевим населенням, та лишаються здебільшого

не задіяними у прийнятті рішень в приймаючих громадах, також для реалізації своїх базових прав вимушені зіштовхуватись з адміністративними перешкодами, покладатись в більшій мірі на самих себе та різні організації, ніж на підтримку державних органів. Підтримка ВПО для інтеграції в приймаючі громади є особливо важлива при наявності військового конфлікту чи економічної кризи, під час зростання рівня нетерпимості, коли внутрішні переселені стають маргіналізованою групою осіб без виключення в процеси приймаючої громади, що стає подразником в зростанні соціальної напруги. Інтеграція надає для ВПО можливість розкрити свій економічний, соціальний, політичний та культурний потенціал. Успіх процесу інтеграції пов'язаний не лише з ВПО, але й з приймаючою громадою, місцевим населенням та органами влади. Інтеграційний процес відбувається переважно на індивідуальному рівні, де ВПО отримують можливість забезпечити свої права на освіту, працевлаштування, житло тощо. Нормативні акти, структура, знання та навички працівників є частиною інституцій та мають вплив на успішність інтеграції ВПО в приймаючих громадах. Політика інтеграції визначається локальним контекстом: віддаленістю від лінії розмежування, кількістю ВПО, розвиненістю інфраструктури, попереднім досвідом міста. Так як інтеграція – це двосторонній процес, який потребує кроків як з боку ВПО, так і з боку влади та приймаючої громади, то і політики, які впроваджуються щодо ВПО насправді є мірилом не тільки того, як легко ВПО здатні будуть інтегруватися, а й того наскільки громада готова приймати нових членів та бачити їх частиною себе. Згідно звіту національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами можна побачити суб'єктивну оцінку переселенців на інфографіці нижче (Рис. 2.) [29].

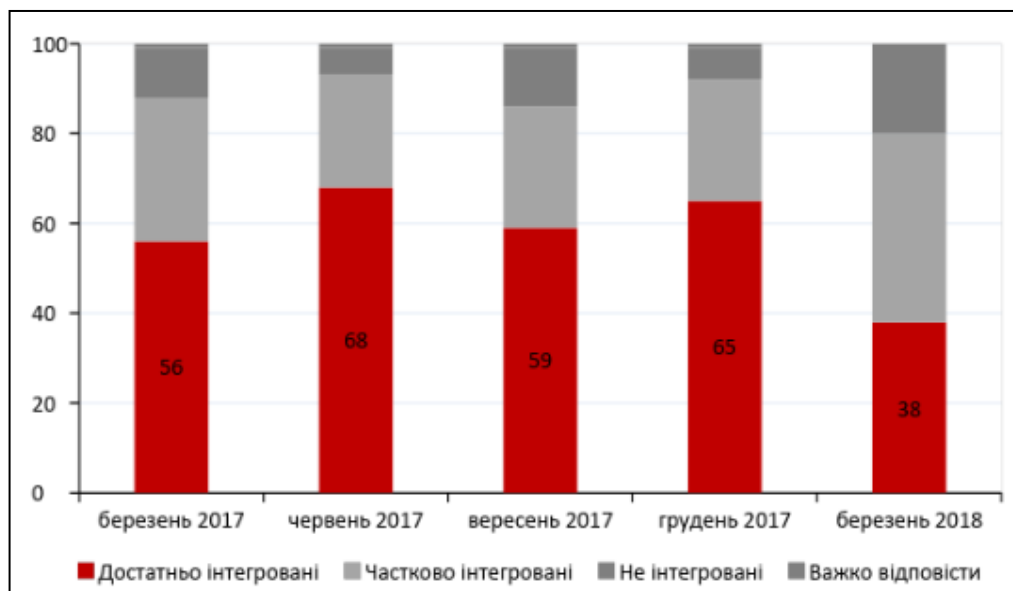

Рис. 2. «Суб'єктивна оцінка ВПО власної інтеграції» [29].

Доступність до ринку праці ВПО гірша, ніж у іншого населення України. Одна з причин цього – вагома роль неформальних зв'язків під час пошуку роботи, для розвитку яких у новому місті потрібен час (Рис. 2.1.).

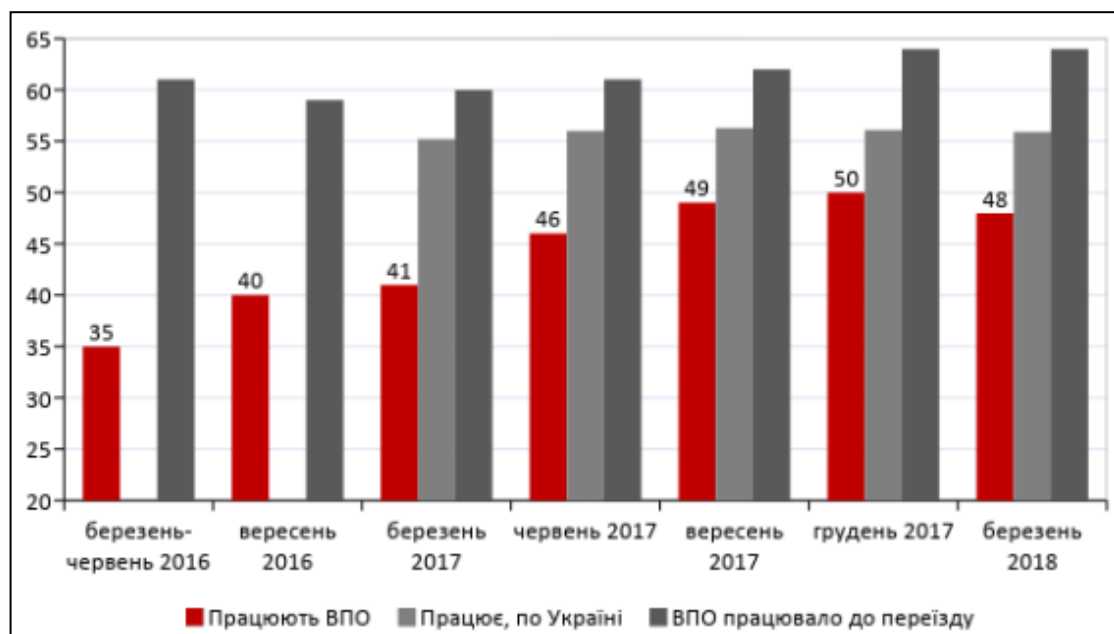

Рис. 2.1. «Доступ до ринку праці» [29].

Більша частина ВПО мешкають у містах. Через відсутність власного житла потреби ВПО дещо відрізняються від потреб місцевих жителів, це викликає додаткові витрати на оренду квартири, відсутність особистих контактів важливих для пошуку роботи, де погано розвиненими системами інформування про можливості працевлаштування. Доступ до муніципалітетів,

які відповідають за стан деякої соціальної інфраструктури полегшують інтеграцію переселенців. Наприклад, розвинена інфраструктура освітніх закладів для дошкільнят допомагає інтегрувати дітей та спрощує доступ батьків до ринку праці. Також система державних фінансів часто не дає швидко зреагувати на збільшення населення в місті та забезпечити доступ до послуг і їхніх прав.

Для розробки індекса інтеграції ВПО як інструмента для оцінювання можливостей інтеграції ВПО на нових місцях проживання було обрано робочою групою CEDOS оцінку спроможності та налаштованості місцевої влади і соціальної інфраструктури адаптувати ВПО та інтегрувати їх до місцевих спільнот. До рейтингу пілотного проекту увійшли наступні міста України: Вугледар, Новгородівка, Маріуполь, Сєвєродонецьк, Ізюм, Першотравенськ, Харків, Львів, Хмельницький, Дніпро, Полтава, Очаків, Херсон, Миколаїв, Ірпінь, Київ, Буча, Одеса, Ужгород, Івано-Франківськ.

Міста, котрі входять до рейтингу дослідження, представляють різні регіони України. Для їх відбору спершу області були умовно поділені на 5 зон, залежно від віддаленості від непідконтрольної території. Такий розподіл використовується Міжнародною організацією з міграції. Єдиною відмінністю даного розподілу було те, що Київ включили до однієї з умовних зон, а не розглядали його окремо. Перелік індикаторів був сформований командою проекту на основі індикаторів, які використовують міжнародні організації під час проведення моніторингів інтеграції вимушених мігрантів у країнах, що їх приймають. Враховуючи доступність даних було виділено 3 основні сфери інтеграції ВПО в містах: доступ до міської інфраструктури, спроможність влади та взаємодія [29].

- Доступ до міської інфраструктури

Для оцінки доступу до інфраструктури враховувались показники, що свідчать про якість інфраструктури та наявність міських політик у таких сферах, як: ринок праці, житло, середня та дошкільна освіта, охорона здоров'я. Таким чином у великих містах доступ до інфраструктури кращий, але менші

міста можуть сприяти інтеграції ВПО шляхом перерозподілу внутрішніх ресурсів у ті сфери, де тиск на інфраструктуру найбільший.

Для оцінки стану ринку праці застосовувався робочою групою показник середньої заробітної плати штатних працівників. До міських політик у сфері ринку праці віднесли навчальні можливості поза курсами Державної служби зайнятості (у тому числі якщо навчальні курси передбачають пільги для ВПО) та практики створення робочих місць для ВПО. Обидва показники часто передбачають взаємодію з іншими партнерами.

При оцінці доступу до житла застосовували наявність програм будівництва житла та місць компактного проживання ВПО (гуртожитки, модульні містечка). Відносно місць компактного проживання методологія побудови індексу передбачає як позитивний (через короткострокове вирішення проблем з житлом), так і негативний (через довгострокове обмеження інтеграції) вплив компактного проживання на Індекс.

Доступ до інфраструктури у дошкільній та шкільній освіті брали співвідношення дітей зі статусом ВПО, які відвідують певний тип навчального закладу, до загальної кількості дітей. Наявність міських програм оцінювали на основі виділених коштів на харчування дітей. Доступ до освіти важливий як для успішної інтеграції дітей, так і для інтеграції батьків, для яких покращується доступ до ринку праці. Доступ до інфраструктури в сфері охорони здоров'я склали на основі показника кількості лікарів на 10 тис. населення. Основним індикатором щодо місцевих політик була інформація щодо наявності фінансування для забезпечення медичної допомоги ВПО з числа груп диспансерного обліку за місцем їх фактичного проживання та надання ліків тим, що відносяться до групи високого епідемічного ризику. В окрему сферу віднесли культуру, оскільки вона потенційно може сприяти налагодженню спілкування ВПО та місцевих жителів. Можливості інтеграції через культурну сферу оцінювали за роботою громадських організацій, організацій ВПО та місцевого населення для встановлення діалогу [29] .

Місто	Частка дітей ВПО серед дітей, які відвідують дошкільні заклади, %	Частка учнів ВПО серед всіх учнів, %	Кількість лікарів на 10000 населення	Середня заробітна плата, грн.	Фінансування харчування дітей в навчальних закладах	Фінансування медичної допомоги ВПО	Навчальні можливості поза курсами Державної служби зайнятості	Практики створення робочих місць для ВПО	Програми будівництва житла	Компактне проживання ВПО	Робота для встановлення міжкультурного діалогу
Вугледар	10%	12%	26.4	7250	✓	✓	✗	✓	✗	✗	✓
Новгородівка	9%	9%	20.1	8219	✗	✗	✓	✓	✗	✓	✓
Маріуполь	5%	7%	26.4	8962	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✓
Сєвєродонецьк	14%	12%	30.99	7819	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓
Ізюм	4%	2%	20.8	5062	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✓
Харків	✗	✗	33.75	6427	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✓
Першотравенськ	6%	✗	26.25	5566	✓	✗	✗	✓	✗	✓	✓
Дніпро	2%	✗	35.66	6912	✗	✓	✓	✓	✗	✓	✓
Полтава	✗	✗	✗	6806	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✓
Херсон	1%	1%	27.72	6431.98	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Миколаїв	✗	✗	25.86	6953	✗	✓	✓	✓	✗	✗	✓
Очаків	2%	2%	17.79	5686	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✓
Буча	6%	5%	✗	6721	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Ірпінь	3%	4%	✗	6689	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗
Київ	3%	3%	85	11135	✗	✗	✓	✓	✗	✓	✓
Одеса	2%	2%	✗	6757	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗
Ужгород	1%	1%	✗	7376	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
Львів	✗	✗	109	6836	✗	✓	✓	✓	✗	✗	✓
Хмельницький	1%	1%	42.9	5994.83	✓	✗	✗	✗	✓	✓	✓
Івано-Франківськ	1%	1%	✗	6205	✗	✗	✓	✗	✓	✗	✓

Рис. 2.2. «Результати доступу до інфраструктури в досліджуваних містах» [29].

За даними таблиці робочої групи ми можемо сказати, що найкращі результати у встановленні міжкультурного діалогу й створенні робочих місць для ВПО. Загалом найкращі сукупні результати даної складової індексу інтеграції належать місту Ужгород (Рис. 2.2.).

- Спроможність міської влади

При оцінці цієї сфери враховували наявність стратегії інтеграції ВПО або інших місцевих політик (програм інтеграції, пунктів про інтеграцію в інших місцевих програмах), звітів про їх виконання та вимірювання результатів. Також до цієї сфери було віднесено наявність публічної позиції місцевої влади щодо ВПО та впровадження організаційних змін для кращого надання послуг [29].

Місто	Наявність місцевих політик	Наявність звітів про виконання програми інтеграції	Наявність кількісних і якісних індикаторів оцінки у програмі інтеграції	Місцева влада має публічну позицію щодо ВПО	Організаційні зміни для кращого надання послуг
Вугледар	✓	✗	✓	✓	✗
Новгородівка	✓	✗	✓	✗	✓
Маріуполь	✓	✗	✗	✓	✓
Сєвєродонецьк	✓	✗	✗	✓	✗
Ізюм	✓	✗	✓	✗	✗
Харків	✓	✗	✗	✗	✓
Першотравенськ	✓	✗	✗	✗	✓
Дніпро	✗	✗	✗	✗	✓
Полтава	✓	✗	✗	✓	✓
Херсон	✓	✗	✗	✓	✓
Миколаїв	✓	✗	✗	✗	✗
Очаків	✗	✗	✗	✗	✗
Буча	✗	✗	✗	✓	✗
Ірпінь	✗	✗	✗	✗	✗
Київ	✗	✗	✓	✓	✓
Одеса	✓	✗	✓	✗	✓
Ужгород	✗	✗	✗	✗	✓
Львів	✓	✓	✓	✗	✓
Хмельницький	✗	✗	✗	✗	✓
Івано-Франківськ	✓	✗	✗	✗	✗

Рис. 2.3. «Індекс спроможність міської влади» [29].

За результатами таблиці найкращі показники спроможності міської влади має місто Львів (Рис. 2.3.).

- Взаємодія

Відкритість органів місцевої влади оцінювали за наявністю (постійного) консультативного органу, який включає представників муніципалітету, організації переселенців, інші громадські організації, донорів та бізнесу, та за наявністю практик взаємодії місцевої влади з громадськими організаціями, організаціями переселенців, донорами для створення та інформування ВПО про можливості в місті (робота, навчання, події тощо). Залучення переселенців до управління оцінювали за наявністю ВПО серед працівників муніципалітету та за наявністю ВПО серед депутатів міської ради [29].

Місто	Консультативний орган, що включає організації ВПО, ГО, донорів, бізнес	Взаємодія місцевої влади з ГО, організаціями ВПО, донорами для створення та інформування ВПО про можливості в місті	Наявність ВПО серед працівників муніципалітету	Наявність ВПО серед депутатів міської ради
Вугледар	✗	✓	✗	✗
Новгородівка	✗	✓	✗	✗
Маріуполь	✗	✓	✓	✓
Северодонецьк	✗	✓	✓	✓
Ізюм	✗	✓	✗	✗
Харків	✗	✗	✗	✗
Першотравенськ	✗	✓	✗	✗
Дніпро	✗	✗	✗	✗
Полтава	✗	✓	✗	✗
Херсон	✗	✓	✗	✗
Миколаїв	✗	✓	✗	✗
Очаків	✓	✓	✗	✗
Буча	✗	✗	✗	✗
Ірпінь	✓	✗	✗	✗
Київ	✗	✓	✗	✓
Одеса	✗	✓	✗	✗
Ужгород	✗	✓	✗	✗
Львів	✗	✓	✗	✗
Хмельницький	✗	✓	✗	✗
Івано-Франківськ	✗	✗	✗	✗

Рис. 2.4. «Індекс взаємодії» [29].

Дані результатів взаємодії демонструють, що найкраще цей процес висвітлено у Маріуполі та Северодонецьку (Рис. 2.4.).

Нижче наведена таблиця виведених індексів робочою групою CEDOS, де міста розташовані в порядку спадання індексу інтеграції від найкращого до найгіршого показника (від 10 до -10 можливих) (Рис. 2.5.).

	Доступ до інфраструктури	Спроможність влади	Взаємодія	Підсумок
Маріуполь	3.32	2.22	3.94	9.47
Северодонецьк	3.38	0.22	3.94	7.55
Київ	3.39	1.65	1.68	6.72
Херсон	4.28	2.22	-0.28	6.22
Ужгород	4.51	-1.41	-0.28	2.81
Новгородівка	1.27	1.46	-0.28	2.45
Полтава	-0.20	2.22	-0.28	1.74
Вугледар	0.32	1.37	-0.28	1.41
Львів	-1.40	3.03	-0.28	1.35
Одеса	-0.59	1.46	-0.28	0.59
Ізюм	-0.16	-0.54	-0.28	-0.98
Очаків	-2.02	-3.40	2.97	-2.45
Миколаїв	-1.20	-1.69	-0.28	-3.17
Хмельницький	-1.48	-1.41	-0.28	-3.17
Першотравенськ	-3.32	0.30	-0.28	-3.29
Харків	-1.17	0.30	-2.53	-3.39
Дніпро	0.43	-1.41	-2.53	-3.51
Івано-Франківськ	-0.50	-1.69	-2.53	-4.72
Ірпінь	-3.27	-3.40	0.72	-5.96
Буча	-5.62	-1.49	-2.53	-9.64

Рис. 2.5. «Індекс інтеграції» [29].

Варто визнати, що нема єдиної стандартної уніфікованої системи щодо того як інтегрувати переселенців, є рекомендації ООН щодо внутрішнього переміщення, які є дуже загальними без практичних інструментів.

Є Кампальська Конвенція - це конвенція про захист та сприяння внутрішньо переміщеним особам в Африці Африканського союзу — багатосторонній договір Африканського союзу, що стосується внутрішньо переміщених осіб, як результату збройних конфліктів, стихійних лих та великомасштабних проектів розвитку в Африці, однак даний документ розповсюджується лише в Африці і не містить інструментів [42, С.11].

Відносно успішного кейсу Колумбії, то в них є реєстр жертв, інструменти відновлення справедливості, є окрема рада поновлення прав жертв і дітей, що могло б послугувати хорошим досвідом і в Україні.

3.2. Проблеми та успіхи інтеграції ВПО в громадах України

Влада намагається підтримувати внутрішньо переміщених осіб, вирішувати їх проблемні питання та сприяти інтеграції, але все ж таки маємо успіхи і недопрацювання.

Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ інформує, що 24 січня 2018 року Програма «Радник з питань ВПО», за підтримки Посольства Великої Британії, разом із представниками Міністерства тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб України та Міністерства соціальної політики презентували звіт за результатами моніторингу соціальної згуртованості та конфліктної чутливості діяльності органів влади, які стосуються ВПО. Експерт та автор дослідження І. Лоюк зазначає: «Цей моніторинг – основа для розробки заходів, щоб допомогти переселенцям стати частиною громади, до якої вони перемістилися. Ми маємо оцінити всі фактори, як економічні так і соціальні, які заважають інтеграції, виявити упередження щодо ВПО в кожному окремому регіоні та спрямувати зусилля на вирішення

виявлених проблем. Це і є виважений та розумний підхід для вирішення проблем соціальної згуртованості» [20]. Також І. Лоюк зауважує, що нинішній моніторинг є двокомпонентний. Було проведено дослідження соціальної згуртованості громад, тобто наскільки вони почуваються спільнотою. Другий компонент – конфліктна чутливість рішень місцевої та національної влади. Для цього експерти оцінювали громади за трьома критеріями: конфліктність або толерантність, задоволення основних життєвих потреб та поляризація суспільства. Результати даного моніторингу відображено в наступних висновках:

1. Високий рівень нетерпимості громад щодо основних «маркерів нетерпимості». Конфлікти на тлі нетерпимості переважно виявляються в сутичках і бійках між різними групами з залученням значної кількості осіб. Найбільшу ступінь нетерпимості було виявлено в Харківській області, найменшу – у Київській та Львівській [20].

Так можна заперечити існуючим міфам, що до переселенців зі Сходу жителі західних регіонів України ставляться недоброзичливо. Відповідно до результатів дослідження, то реальна ситуація є протилежна і дехто з експертів прогнозує, що така внутрішня міграція може сприяти об'єднанню українців в майбутньому, що дасть можливість стерти умовні кордони внутрішнього поділа з різних аспектів ідентичності.

2. Відносно рівня забезпечення основних життєвих потреб, то найгірша ситуація склалася в Луганській та Донецькій областях, через високий рівень безробіття. Найкращі показники у Києві, що пояснюється високим рівнем середньої заробітної плати. Проблеми з високою вартістю оренди житла у відношенні до середньої заробітної плати виявлені в Дніпропетровській, Харківській та Київській областях [20].

Високу вартість оренди саме в цих областях можна пояснити одними з найбільших міст України, де висока концентрація населення, а відповідно є і попит. Також вартість оренди буде релевантна до показника середньої заробітної плати.

3. Відсутність підтримки ВПО місцевими органами влади, які не розробляють програми для інтеграції ВПО та не передбачають у місцевих бюджетах фінансування їх соціальних потреб [20].

Власне системне явище по Україні, вирішення якого організувати в усіх містах одночасно досить складно.

Також експерти стверджують, що дослідження у 2018 році продемонструвало загострення конфліктів у багатьох сферах групової взаємодії ВПО, представників приймаючих громад та учасників АТО. Здебільшого це зумовлено відсутністю реального публічного діалогу навколо соціально важливих рішень. Необґрунтовані рішення поряд з ігноруванням інтересів усіх сторін призводять до конфлікту та загострення протистояння у різних сферах [25].

Велика кількість питань щодо внутрішнього переселення досі лишається актуальними. У квітні 2019 року у Міністерстві з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України була презентація Звіту 12 раунду Національної моніторингової системи ситуації з внутрішньо переміщеними особами, яка поводитьсь Агентством ООН з питань міграції у партнерстві, а також з Міністерством соціальної політики для регулярного збору, опрацювання та поширення інформації про ситуацію у сфері переміщення. Згідно оцінок Гуманітарної групи країни, то кількість постраждалих осіб складає 5,2 млн осіб. Об'єднання державного уряду, влади на місцях, приймаючих громад, міжнародних партнерів та ВПО несуть позитивні зміни. Для ВПО потрібна не лише допомога і підтримка. Вони залишаються громадянами країни, котрі хочуть розвитку і нового спокійного життя. Для приймаючих громад тут покладено суттєвий людський потенціал [56]. За оприлюдненими даними 12 раунду опитування МОМ, то 69% опитаних ВПО проживають у нинішньому місці більше трьох років. Частка осіб, хто не хоче повертатися до місця свого попереднього проживання при умові завершення конфлікту, продовжує зростати. Так даний показник зріс з 29% (березень, 2017) до 34% (грудень, 2018) та 36% (червень, 2019). Власне питання

житла є одним із найголовніших для ВПО і дуже часто є вирішальним в деяких аспектах інтеграції. За даними 14го раунду дослідження МОМ (червень, 2019), то 49% опитаних ВПО проживають в орендованих квартирах, 10% – в орендованих будинках, і 5% – в орендованих кімнатах (Рис. 3.) [31].

Діаграма 3.14. Види житла ВПО, за раундами, %

	Раунд 6 (червень 2017)	Раунд 7 (вересень 2017)	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)	Раунд 11 (вересень 2018)	Раунд 12 (грудень 2018)	Раунд 13 (березень 2019)	Раунд 14 (червень 2019)
Орендована квартира	46	49	47	47	48	45	49	49	49
Приймаюча сім'я/ родичі	26	25	24	13	13	14	14	13	13
Власне житло	9	10	11	12	12	15	12	14	12
Орендований дім	8	6	8	9	10	10	10	9	10
Орендована кімната у квартирі	4	4	3	5	4	4	4	4	5
Гуртожиток	3	3	3	7	5	4	4	5	4
Центр колективного проживання ВПО	2	1	1	4	4	4	3	3	2
Інше	2	2	3	3	4	4	4	3	5

Рис. 3. «Види житла ВПО, за раундами, %» [31].

Міністерство тимчасово окупованих територій сприяє наданню державних субвенцій на вирішення житлового питання та надання адміністративних послуг для ВПО. Таким чином, вже третій рік працює розподіл субвенції. Щорічно з держбюджету виділяються фінанси на допомогу місцевим бюджетам: у 2017 році було виділено 17 млн грн., у 2018 році – 34 млн грн., у 2019 році – 34 млн грн. та більша частина коштів цієї субвенції спрямована на купівлю житла для ВПО. Субвенція складається на 50% з державного бюджету та на 50% із місцевого бюджету, і в результаті на загальну суму можна придбати житло. Це житло надходить для тимчасового користування переселенцям поки не зникне у них потреба в такому користуванні. Спочатку субвенція реалізовувалась у Донецькій та Луганській областях, однак, враховуючи, що ВПО проживають по всій Україні, МТОТ ініціювало зміни до постанови Уряду, і зараз кошти розподіляються по всій території України. Таким чином, у 2018 році приділено увагу даному питанню у 10 містах і продовжують збиратися заявки на отримання такої субвенції від всіх областей та міст, які виявили бажання отримати кошти [56].

Координатор з питань надзвичайних ситуацій та стабілізації Представництва МОМ в Україні Стефано Пес під час презентації Звіту звернув увагу на тенденцію збільшення довіри ВПО до місцевого населення та належності до громади, в якій вони проживають, а саме на тенденцію до поліпшення побутових умов ВПО.

Заступник Міністра соціальної політики України Микола Шамбір у квітні 2019 року підкреслив, що позитивні інтеграційні процеси ВПО зумовлені, у тому числі, успішним запровадженням урядових програм. Зокрема, він розповів про проект із працевлаштування малозабезпечених та переміщених осіб та включення ВПО до програми субсидій незалежно від їх місця реєстрації та укладеного договору найму житла. Також заступник Міністра повідомив про перспективу зміни механізму отримання пенсій відповідно до проекту постанови, яка була на погодженні в Мін'юсті [56].

Відомо, що 14 серпня 2019 року уряд ухвалив постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 і № 509», передає прес-служба КМУ. Постановою передбачено:

- врегулювати питання виплати грошової допомоги особам з інвалідністю І групи та особам, які за висновком лікарсько-консультативної комісії не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги;
- надати право на отримання грошової допомоги особам, які досягли пенсійного віку, та особам, які досягли 18-річного віку та продовжують навчання за денною формою в закладах освіти;
- підвищити загальний розмір грошової допомоги, що виплачується на сім'ю, до складу якої входять двоє і більше осіб з інвалідністю (дітей з інвалідністю) [61].

Отже, впровадження перелічених вище положень постанови та їх реалізація дозволяє покращити соцзахист переселенців, забезпечити допомогу

тим групам, що потребують фінансової підтримки в першу чергу та сприяти процесам інтеграції.

Місцеві громади формально не включають ВПО до своїх мешканців, ВПО не мають постійної реєстрації місця проживання у своїх приймаючих громадах, а відповідно, вони офіційно не включені у ці громади, і не існує формальної підстави вважати їх членами громад без офіційної реєстрації місця проживання. Негативним прихованим наслідком цієї ситуації є відсутність заохочення для представників місцевої влади враховувати потреби ВПО під час планування видатків місцевого бюджету. Експертами рекомендовано дозволити ВПО реєструватися в якості членів приймаючих територіальних громад. Це не повинно стати на заваді реалізації їхнього права отримувати фінансову допомогу для ВПО або права повернутися додому, якщо вони приймуть таке рішення в подальшому [14].

Враховуючи скрутне фінансове становище сімей ВПО, котрі мають і по кілька дітей в родині, досить складно або неможливо організувати культурний відпочинок для дітей. Всеукраїнська громадська організація «Поруч» провела акцію «Янголи миру» для дітей з інвалідністю та їхніх батьків з Донецької області. Метою проекту було забезпечення культурного дозвілля у місті Києві та залучення приватних підприємців до волонтерства та висвітлення можливості соціального підприємництва. Таким чином, малозабезпечені родини змогли відволіктись від рутинних труднощів та отримати позитивні емоції, які так необхідні для психологічного здоров'я.

Серед внутрішньо переміщених осіб є група студентів, котрі також виступають повноцінними переселенцями. Власне студенти теж проходять процес інтеграції і досить цікаво як вони його проходять, чи мають труднощі тощо. Тому з 1 вересня 2018 року по 31 серпня 2019 року в 4 областях України реалізовувався проект «Громадський супровід інтеграції студентської молоді з числа ВПО і студентів з тимчасово окупованих територій в приймаючі громади Київської, Львівської, Харківської та Херсонської областей». Проект адмініструвала ВГО «ПОРУЧ» (Київ), а місцевими регіональними партнерами

виступили БФ «Право і демократія» (Львів), Благодійне товариство «Центр суспільних програм» (Херсон), ГО «Нова Енергія» (Харків). Ми були залучені в даному проекті на етапі проведення фокус-груп, результати яких висвітлені також у звіті «Аналітичний звіт. Молодіжна політика. Чи існує вона в регіонах?», котрий датується 2019 роком, а керівником проекту є Дмитро Вітвіцький. Більш детальний опис питань і відповідей на фокус-групах представлено у Додатках Б.

Метою проекту є громадський супровід та аналіз державної політики щодо захисту прав та інтеграції студентства (ВПО та тимчасово окупованих територій) в громади Київської, Львівської, Харківської і Херсонської областей. Основним завданням проекту стало дослідження проблем і визначення дієвих методів щодо захисту прав й сприянню інтеграції студентів ВПО, а також підготовка в 4 областях пілотних «Регіональних Програм розвитку молодіжної політики і соціальної згуртованості місцевого молодіжного середовища та студентства з числа ВПО і тимчасово окупованих територій». В 2018 році було проведено 8 фокус-груп і 4 тренінга за участі студентів з тимчасово окупованих територій і місцевого студентства. Завдяки тренінгам в областях розпочалось формування студентських команд, які в подальшому взяли участь в підготовці регіональних круглих столів, проведенні аналітичних досліджень. В рамках проекту у 2019 році відбулись регіональні семінари з підготовки змістовного наповнення цільових «Програм розвитку молодіжної політики і соціальної згуртованості місцевого молодіжного середовища та студентства з числа ВПО і тимчасово окупованих територій» і круглі столи за участі представників органів місцевого самоврядування, представників молодіжних і студентських організацій. З лютого по травень в 4 областях було проведено дослідження «Молодіжна політика та аналіз стану інтеграційних процесів. Налагодження механізмів активної співпраці студентської молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, студентів з тимчасово окупованих територій і місцевого молодіжного середовища». Методологія охоплювала побудову «Дерева цілей» та опитування стейкхолдерів. Загалом було опитано 112 осіб – це представники

органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади, 6 бізнесу, громадського сектору, освіти, ЗМІ, молодіжних і студентських організацій. Отримані відповіді були опрацьовані і систематизовані. Експертами проекту були сформовані висновки та пропозиції, які були взяті за основу при підготовці Регіональних Програм розвитку молодіжної політики. Водночас відбулось інтерактивне опитування активної молодіжної аудиторії Київської, Львівської, Харківської і Херсонської областей щодо актуалізації напрямів розвитку молодіжної політики. Було опитано 54 людини. З 22 по 27 липня в Карпатах відбувся молодіжний тренінговий табір «Студенти без кордонів», учасниками якого стали 37 студентів з Київської, Львівської, Харківської і Херсонської областей. Протягом літа аналітиками проекту на основі проведених досліджень були розроблені «Регіональні Програми розвитку молодіжної політики і соціальної згуртованості місцевого молодіжного середовища та студентства з числа ВПО і тимчасово окупованих територій». Стан реалізації проекту висвітив низку тенденцій, зокрема: відсутність або слабку діяльність місцевих органів влади щодо реалізації молодіжної політики з залучення до діяльності як місцевої студентської молоді, так і підтримки молоді з тимчасово окупованих територій [19].

Перший етап проектної діяльності підтвердив досить невтішну ситуацію – роботою зі студентами-переселенцями і студентами з тимчасово окупованих територій в країні практично ніхто не займається. Відсутня державна політика, відсутня політика щодо цієї аудиторії й на регіональному рівні. Жоден з місцевих органів влади навіть не володіє інформацією про кількісний склад таких студентів. В органах соціального захисту наявна інформація лише про кількість студентів, які отримують соціальну допомогу, а як показало подальше виконання проекту – це не більше 60% від загальної цільової групи. Громадські організації (навіть молодіжні і студентські) в абсолютній більшості жодної роботи не проводять, хоча студенти молодших курсів потребують допомоги в адаптації і подальшій соціалізації в місцеве середовище. Тобто головним завданням на початку проекту став пошук інформації про кількість студентів зі

статусом ВПО і студентів з ТОТ, про місце навчання та подальшу організацію зустрічей з ними. Протягом жовтня-листопада 2018 року у Києві, Львові, Харкові і Херсоні було проведено 8 фокус-груп і 4 тренінга за участі місцевого студентства і студентів з тимчасово окупованих територій. Загалом участь в цих заходах взяли 157 студентів. Були з'ясовані стереотипні судження які наявні у молоді, досліджений стан здійснення молодіжної політики, отримані рекомендації і пропозиції від студентської молоді.

Основним завданням фокус-груп за участі місцевого студентства було визначити стан обізнаності про наявність в області студентів-ВПО і студентів з тимчасово окупованих територій, ставлення до них та рівень інтеграції (психологічної, світоглядної, національно-культурної, побутової) студентів-переселенців у місцеве молодіжне середовище. Основним завданням фокус-груп за участі студентів-ВПО і місцевих студентів було проведення дослідження рівня соціалізації ВПО й студентів з тимчасово окупованих територій серед студентського колективу.

Стан реалізації проекту висвітлив низку тенденцій, зокрема: відсутність або слабку діяльність місцевих органів влади щодо реалізації молодіжної політики з залучення до діяльності як місцевої студентської молоді, так і підтримки молоді з тимчасово окупованих територій. Враховуючи результати фокус-груп можна говорити про ідентифікацію низки проблем, що пов'язані з побутовими, психологічними та соціально-економічними умовами перебування молоді в новому для них середовищі. Молодь ВПО залишається здебільшого незалученою до процесів прийняття рішень в громадах, що вказує на упущення влади. Наявні складнощі в інтеграції молоді на нових місцях проживання та навчання є певним фактором, котрий впливає на психологічний стан осіб. Значний відсоток молодих людей не планує повертатись на окуповану територію, вони потребують підтримки для інтеграції в приймаючі громади. В такому контексті постає питання створення умов та дієвих механізмів для ефективної інтеграції молоді в нові умови життя та вирішення проблем, що можуть виникнути протягом інтеграційних процесів та уповільнити їх [19].

Ще одним болючим питанням для ВПО всі ці роки стояло питання голосування. Конституція України гарантує всім громадянам рівні права, включно з виборчими правами. Більше того, участь у політичному житті є необхідною передумовою інтеграції ВПО у місцеві громади. ВПО реалізують своє право голосу відповідно до процедури тимчасової зміни місця голосування без зміни виборчої адреси, згідно із Законом України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб». Центральна виборча комісія прийняла 5 вересня 2018 року Постанову №12927, яка спрощує процедуру тимчасової зміни місця голосування для ВПО з Донбасу на президентських та парламентських виборах. Раніше процедура вимагала подання письмової заяви, а також копій паспорта й документів, які підтверджують потребу зміни місця голосування: проїзних документів, довідки з місця навчання, договору оренди житла тощо. Був тільки виняток з необхідності подавати додаткові документи для ВПО, чия виборча адреса була в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, на підтвердження потреби в тимчасовій зміні місця голосування. Однак незнання процедур голосування в місці переміщення утримує ВПО від активної участі у виборах, незважаючи на існування таких процедур. ВПО не мають права голосувати на місцевих виборах, оскільки не належать до територіальної громади, куди були переміщені. Що стосується місцевих виборів, виборча адреса особи визначається за зареєстрованим місцем проживання [51] .

Отож, реєстрація на новому місці дозволить ВПО отримати змогу голосувати на локальних виборах будучи членами приймаючої громади відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». З цього слідує наступна трудність, що більшість ВПО не мають власного житла, щоб зареєструватися та не можуть зареєструватися в орендованому житлі. Законопроект № 624028 щодо права ВПО на голосування на місцевих виборах був включений у порядок денний парламентського комітету на початку поточного року. Сорок сім відсотків (47%) опитаних ВПО висловлювали намір голосувати на парламентських виборах в Україні, які

проводилися 21 липня 2019 року, тоді як 32% не мали наміру голосувати і ще 19% не визначилися. Намір узяти участь у голосуванні серед ВПО був набагато нижчим, ніж серед населення загалом. Згідно з національним опитуванням, яке було проведене у період з 25 червня по 7 липня, 66% планували проголосувати на парламентських виборах, що відбулися в 2019 році. Найпоширенішою причиною, з якої ВПО не мали наміру голосувати на наступних парламентських виборах, є те, що вони не вірять у вибори та не довіряють владі (39%). Крім того, 19% повідомили, що вони ніколи не цікавилися виборами. Іншими згадуваними причинами були думка, що ВПО не мають права голосу (10%), відсутність інформації про процедуру голосування на місці переміщення (10%), брак часу (8%), відсутність кандидатів, за котрих можна було б проголосувати (7%), релігійні міркування (2%) та інші причини (3%) [31].

Враховуючи історію конфліктів, то світовий досвід щодо інтеграції ВПО не є малим. На просторах Європи можна побачити успішні практики. Муріч С. у своїй роботі «Трансформація ідентичностей ВПО внаслідок конфлікту на Донбасі» вдало наводить приклад програми інтеграції Нюрнберга, керівні принципи якої були прийняті міською радою 24 листопада 2004 року, при цьому за їх затвердження проголосували 68 членів ради, і лише один висловився проти. В Програмі говориться: «З часу виникнення міської цивілізації пройшло майже п'ять тисячоліть, і протягом усіх цих років культурне розмаїття міст і розвиток їхньої культури на основі інтеграції людей різного походження забезпечують важливий стимул соціального розвитку. Про успішність зусиль зі створення солідарного суспільства можна судити з того, яким чином проявляється ставлення до людей, які живуть в місті відносно недавно. Чим більше місто відкрите для своїх громадян, тим більш інноваційним воно стає в глобальному контексті. Міста отримують вигоду від творчої напруги, вклад в яке вносять представники різних культур» [50].

Ще однин приклад авторка наводить партнерство у Реджіо Емілія з місцевим університетом, котре забезпечує моніторинг інтеграції та добробуту мігрантів, громадської думки і результатів міської політики в цій сфері. Кожні

два роки серед жителів Тилбурга проводиться опитування про їхнє ставлення до «полікультурного суспільства». Опитування включає в себе одні й ті ж питання, що дозволяє порівняти результати дуже легко.

Останні роки в більшості напрямків першість в рейтингах займають Скандинавські країни. Посилаючись на результати дослідження Британської Ради та Брюссельської групою 2010 року, С. Муріч виділяє Швецію серед країн Євросоюзу, в області успішності інтеграційної політики з індексом інтеграції – 83%. Для розрахунку було використано більше 140 різних показників, що мають відображати об'єктивну картину в шести основних областях, які впливають на швидкість і успішність адаптації іммігрантів на новому місці проживання. До них відносяться такі показники як: доступність ринку праці; можливість возз'єднання сім'ї; отримання посвідки на проживання; можливість брати участь у політичному житті, виборах, референдумах; отримання громадянства; рівність прав іммігрантів і місцевих жителів. Швеція посіла лідируючі позиції за всіма основними критеріями, і, таким чином, підтвердила статус найсприятливішою країни з ідеальними умовами для адаптації іммігрантів. Даним прикладом показано відповідальність уряду у створенні програм, що сприяють інтеграції, але їх імплементація можлива лише через згоду населення, а це результат комунікації адміністративних установ та влади з суспільством [50].

Дослідження з розвитку громад в рамках проекту «Підтримка стабілізації громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі» було представлено у березні 2017 на фестивалі громад у Святогірську. Вдалось проаналізувати та систематизувати інформації щодо ВПО у громадах для отримання чіткого розуміння ситуації та вироблення подальших дій реагування. Враховуючи статистику соціологічного опитування, що включає соціально-демографічну характеристику, показники довіри до різних інституцій, суб'єктивну оцінку переселенців свого становища в громаді було отримано наступні бачення аспектів необхідних для успішного розвитку громади. Серед 68% опитаних вважають, що згуртованість та об'єднання людей потрібно для успішного

розвитку громади, 49% – мир та спокій, 39% – спілкування та небайдужість членів громади, 27% – підтримка місцевої влади, 12% – обмін досвідом з іншими громадами, 11% – підвищення рівня громадської активності, 5% – прозорість дій влади та звітність перед громадою тощо.

В рамках проекту «Дослідження стабілізаційних процесів у громадах на сході України» проводило опитування у 34 громадах в населених пунктах 6-ти областей України – Донецькій і Луганській (підконтрольні Україні території), Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській. Із 34 громад 9 є «громади повернення», які були тимчасово окуповані збройними формуваннями навесні-літку 2014, а потім повернулися під контроль України. Вибірка становила – 2900 респондентів, близько 4% опитаних – ВПО [69].

Вважаю, що успішною інтеграцією ВПО в місцеву територіальну громаду можна рахувати тоді, коли переселенці мають соціально-культурну взаємодію, економічну та політичну активність на рівні з місцевим населенням, а також задовольняють свої базові потреби для проживання.

3.3. Напрямки вдосконалення та імплементації світового досвіду механізму інтеграції ВПО в Україні.

З моменту запровадження Стратегії інтеграції та довгострокових рішень виникла автоматично потреба пошуку відповідних механізмів інтеграції.

У своїй статті «Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності внутрішньо переміщених осіб в Україні» А. Дяченко виділяє до основних механізмів інтеграції забезпечення базових потреб для ВПО із залученням міжнародних програм та донорів.

Надання житла і роботи визнається в Рекомендаціях парламентських слухань від 31 березня 2016 року. Важливість має надання фінансової самодостатності переселенцям в матеріальному плані. Однак під час виплат та компенсацій варто використовувати певну диференціацію щодо регіонів

переміщення ВПО відповідно до від рівня навантаження переселенцями, локальних нюансів і можливостей працевлаштування.

Автор статті визначає принциповим аспектом для державної політики, яка має вирішувати не лише потреби групи ВПО в країні, але й сприяти соціальному й економічному розвитку в регіонах, громадах. Таким чином, вдасться змістити фокус з надання пільг на розвиток регіонів поселення ВПО, що бути мати безпосередній позитивний відгук і для місцевого населення без виключення [23].

Говорячи про фінансові механізми, закупівлі житла, то яскравим прикладом послугує Грузія, котра досить часто порівнюється з Україною за характером військового конфлікту. Однак, грузинський кейс інтеграції є досить неуспішним, тому що Грузія всіма силами намагалась зберегти своїх ВПО як ресурс, як рану, що постійно тримала у фокусі ту проблему і не давала населенню забути трагедію. Для того щоб тиснути на міжнародну спільноту необхідно щоб кількість внутрішньо переміщених осіб не зменшувалась, аби статистика яка підтверджує розмах трагедії залишалась разючою для світової спільноти. Так 1,7 млн. переселенців звучить дуже вагомо, коли це майже все населення Латвії (1,9 млн.), 500 тис. переселенців вже не так вражаюче звучить, а 300 тис. викликає питання «То чого ви з ними самі не впорались?». Отже, для того щоб в Грузії кількість переселенців не зменшувалась, вони зробили довідки ВПО майже як другими паспортами.

Варто відмітити схожу річ, що в Україні та Грузії діти ВПО отримують також статус ВПО. Логіка наступна, якщо хтось із батьків є ВПО, то статус передається у спадок. Так Україна сплачує на дітей ВПО грошову допомогу у розмірі 1 тис. грн., але за умови, що нема житла у батьків.

Є програма придбання житла для переселенців. Вони зіштовхнулись з проблемою, що з самого початку на квартиру претендує одна кількість осіб, а з роками збільшується і таким чином вже потрібна не одна квартира, а дві. Грузія зробила акцент щоб максимально акцентувати на стражданнях переселенців. Всіма силами намагалась утримувати зв'язок з своїми територіями та

нагадувати, що війна з Росією, а не з цивільним населенням. Інтеграція в Грузії була провальна, оскільки ВПО максимально забезпечувались житлом та роботою, але не мали сприятливих умов їх інтеграції щоб підтримувати у фокусі проблему, що люди хочуть повернутись на попередні місця проживання, але не можуть. Тому забезпечуючи житлом варто звернути увагу й на інші складові інтеграційні аспекти, щоб уникнути помилок попередників [78].

Ще одним прикладом є досвід Молдови, яка не тільки не намагалась створити зв'язки, а навпаки всіма силами намагалась щоб громадяни максимально були розділені між територією Придністровської Молдавської республіки та материнською територією Молдови. Щодо ПМР Росія використовувала ті самі інструменти сегрегації, як і до Донбасу. В Молдові було допущено три ключові помилки, які були повторені Україною:

- Створення блокади, відділення торгівлі, утворена рубльова зона. Рубльова зона в Україні утворилась за рік, а це навіть швидше ніж у Молдові за 2 роки.
- Уклали пакт/домовленість з окупаційною владою щодо обміну інформацією, щоб уникнути подвійної виплати пенсії. Уряд Молдови досить довго не визнавав цього, також відмовлялись визнавати ПМР легітимно, однак для укладення договору вони визнали цю територію достатньо легітимною.
- Жорстке демаркування кордонів. Люди не мали можливості вивезти власні речі з окупованої території і відповідно завезти, що робить складнішим перетин кордону і більш вартісний.

Якщо поглянути на переміщення у Сирії або країнах Африки, то ми в значно кращому становищу. Наприклад, у Сирії щоб отримати доступ до пенсії необхідно пройти співбесіду у поліції, що фактично є 2х-годинним допитом і безумовно, якщо ти пройшов такий допит і отримав пенсію, то повернутись назад на окуповані території і мати нормальні стосунки і умови до існування досить складно.

Далеко не у всіх країнах є закони, що регламентують реєстрацію ВПО. Тобто надаються для ВПО ті самі права, що й іншим громадянам, але довідок вони не мають. Цікавим фактом є те, що в деяких африканських регіонах жінки не мають права володіти житлом і враховуючи, що більшість чоловіків пішли на війну/загинули, то надання прав жінкам стало інструментом інтеграції.

Уряд удосконалив правовий механізм надання компенсації на придбання житла внутрішньо переміщеними особами, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Зокрема, зазначені зміни дозволяють:

- переїжджати з району в район та в межах області протягом року, якщо це не призводить до збільшення компенсації;
- компенсація розраховується також на непрацездатних батьків та дітей, що навчаються на денній формі навчання до 23 років;
- врегульовані питання документального оформлення придбанням житла на земельній ділянці;
- враховані питання щодо вичерпного переліку документів, які мають право вимагати для отримання компенсації та постановки на кварталоблік;
- на компенсацію матимуть право також учасники ООС;
- на компенсацію також матимуть право ті, чиє житло було на підконтрольній території, але було зруйновано протягом АТО / ООС [63].

Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні впроваджує проекти «Підтримка стабілізації громад на Донбасі» та «Підтримка стабілізації громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі» за фінансової підтримки уряду Японії мають головною метою і завданням – надання допомоги ВПО та особам, які постраждали від конфлікту на Донбасі. Відбувається сприяння стабілізації життєдіяльності, відновлення соціальної інфраструктури та проведення заходів соціального згуртування. В рамках даних проектів загалом здійснено ремонтні роботи на 20 об'єктах соціальної інфраструктури Донецької та Луганської областей та надано гранти на проведення заходів соціальної згуртованості у вигляді матеріалів та необхідного обладнання.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні виділяє кошти на реалізацію різних програм у сфері інтеграції ВПО. Ці програми стосуються, перш за все, поліпшення умов проживання та медичного обслуговування, освіти, а також малого бізнесу. Головна особливість проектів Управління Верховного комісара ООН у справах біженців полягає в тому, що вони розробляються з урахуванням інтересів не тільки ВПО, а й місцевого населення. Особливо це характерно для проектів з мікрокредитування з метою створення нових робочих місць. Надання кредитів для створення робочих місць на паритетних засадах, як для ВПО, так і для постійного населення сприяє поліпшенню взаємин між корінним і новоприбулим населенням, а отже, прискорює процес інтеграції ВПО [14].

Власне вище зазначена програма забезпечує ще один провідний напрямок інтеграції – соціально-економічний. Проекти з мікрокредитування переселенців передбачають як фінансову допомогу, так і кваліфікаційну. Бажаючі можуть отримати знання підприємницької діяльності та юридичну підтримку на місцях. Забезпечити робочими місцями можна шляхом інвестицій проектів та програм розвитку підприємств, що активно працевлаштовують ВПО. Так стимулювання підприємств через держзамовлення, податкові пільги або канікули буде сприяти економічному розвитку та інтеграції переселенців.

У статті А. Дяченка відмічається робота Данської Ради у справах біженців за фінансової підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва і департаменту Міжнародного розвитку Великобританії, котра направлена на підтримку ВПО та осіб, які постраждали від конфлікту в Україні, стабілізацію їх життя та досягнення довгострокових рішень шляхом працевлаштування та отримання доходів. Головна мета програми: створення нових робочих місць для ВПО та осіб, які постраждали від конфлікту, через інвестиційний внесок у розширення існуючого бізнесу. Учасники програми: суб'єкти малого та середнього бізнесу Донецької, Луганської, Дніпропетровської та Запорізької областей. Програма передбачає створення принаймні 250 нових робочих місць для ВПО. В межах цього компоненту

будуть надані бізнес-гранти для розширення бізнесу та створення нових робочих місць [23].

Міжнародна організація з міграції за фінансової підтримки уряду Федеративної Республіки Німеччина, що діє через Німецький банк розвитку, реалізує проект, що має на меті поліпшити можливості для самозабезпечення та самозайнятості ВПО та мешканців регіонів, які зазнали наслідків конфлікту. Для учасників, які успішно захистили бізнес-плани, буде наданий грант на започаткування або розширення власної справи. Пілотний проект «Рука допомоги», який впроваджує Міністерство соціальної політики України за підтримки Світового банку, має на меті апробацію механізмів виведення ВПО зі стану бідності шляхом сприяння у працевлаштуванні, залученні до громадських робіт або започаткуванні власної справи. Проект реалізується в трьох областях: Львівській, Полтавській та Харківській. За чотири місяці активної фази реалізації проекту «Рука допомоги» його учасниками стали більше ніж тисяча українців. Безробітні й переселенці відкриють заклади харчування, міні-ферми, інтернет-магазини, виготовлятимуть меблі тощо. За підсумками реалізації пілотного проекту, який завершиться у 2018, буде розроблений законопроект, що стосуватиметься поширенню успішного досвіду на всю територію України, що, у свою чергу, сприятиме суттєвому зменшенню рівня безробіття серед ВПО [23].

Ну думку заступника Міністра соціальної політики з питань європейської інтеграції Сергія Ніжинського, для максимальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючих громадах потрібно сформувати державну політику у сфері їх соціального захисту. «Дослідження, яке проводить МОМ, допомагає в аналізі реальної ситуації, в якій опинились внутрішньо переміщені особи та дає можливість виявляти потреби, які в подальшому допомагають формувати державну політику у сфері соціального захисту і приймати ефективні рішення для покращення життя даної категорії громадян», – зазначає заступник Міністра. Він також відмічає, що упорядкування і укомплектація баз і систем даних внутрішньо переміщених осіб дасть можливість чітко зрозуміти

потреби, визначити напрямки і пріоритети, які вже відображено урядом. Ніжинський С. резюмує: «Щоквартальне дослідження і залучення зацікавлених сторін до аналізу результатів опитування дасть можливість розмовляти однією мовою та йти крок за кроком до вирішення нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб» [51].

Враховуючи матеріальну складову необхідно передбачати і взаємодію місцевого самоврядування з громадськістю вибудовуючи довіру у стосунках. Професійний діалог є ефективним механізмом у знаходженні консенсусу і рішень, розв'язанні конфлікту та побудові комунікації. Таким чином вирішення питань, що турбують громаду, місцеве населення чи ВПО прямолінійно впливає на позитивне сприйняття і довіру до місцевих органів влади, а тим самим на ситуацію і сприйняття регіону в цілому. В результаті така картинка регіону виглядає стабільною, привабливою та сприятливою для інвестицій, бізнесу тощо. Така модель місцевої комунікації є ефективною та сприяє розвитку.

Висновки до розділу 3

Нами було розглянуто особливості інтеграції та адаптації ВПО в громадах України, проблеми та успіхи їх інтеграції в приймаючих громадах. Слід відмітити, що присутня значна підтримка міжнародних організацій, імплементація різних програм через громадські організації. Найважливішими програмами відмічаються ті, котрі спрямовані на забезпечення вимушено переміщених осіб базовими необхідними засобами для життя і задоволення першочергових потреб.

Серед закордонного досвіду інтеграційних механізмів відмічається в тексті Грузія, Молдова, Швеція, Німеччина, Колумбія, Сирія. Роль громадського сектора відіграє надзвичайне значення в процесах інтеграції ВПО, імплементації механізмів, сприяють покращенню кризової ситуації в цілому. Зважаючи на всі особливості, до розв'язання проблем варто залучати не

лише органи місцевого самоврядування, а й ініціативну молодь, яка є представниками студентського самоврядування, громадських організацій, неформальних та ініціативних груп.

ВИСНОВКИ

Масові вимушені внутрішні міграційні процеси в Україні за останні 5 років були зумовлені збройним конфліктом на Сході, що триває з 2014 року та мають значний вплив на рівень соціально-економічної стабільності та безпеки в державі. Негативні наслідки такого впливу в економічній та соціальній сферах стали відчутними в усіх регіонах України, а особливо негативно відобразились у Донецькій, Луганській і сусідніх областях. Економічні труднощі, в поєднанні з довготривалим військовим конфліктом та інформаційною війною дедалі руйнують соціальну згуртованість, справляючи безпосередній та дуже негативний вплив на соціальну єдність, стійкість, доступність ресурсів, верховенство права та безпеку громадян. Страждання переміщеного населення через військовий конфлікт та відчуття тривоги й страху впливають на психологічний стан людей. Збройний конфлікт має потужний негативний вплив на психологічний стан учасників бойових дій, мешканців територій, що безпосередньо перебували або перебувають в зоні збройного конфлікту, а також на внутрішньо переміщених осіб. В окремих ситуаціях є прояви нетерпимості та напруги між переселенцями та громадою. Правоохоронні органи мають посилити увагу в умовах збройного конфлікту на всеохоплююче забезпечення прав та свобод цивільного населення та законності на територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок конфлікту, що в свою чергу, має бути основою ціннісної моделі побудови суспільства. Зростання проявів насильства, поширення недостовірної інформації впливають на поляризацію населення та збільшення розбіжностей.

Розглянуті причини та наслідки вимушеної міграції в Україні, які зумовлюють появу ВПО та їх проблеми вказують на різку зміну життєвих обставин через військові дії в регіоні та переселення стали причиною зміни матеріального становища багатьох українських сімей. Так, з'явилося поняття «нових бідних», котрі не так давно були фінансово забезпечені і стабільні. Внутрішньо переміщені особи стикаються з рядом проблем, котрі можна

поділити на: психологічні, побутові, правові, соціально-економічні. Серед найбільших проблем з якими стикаються ВПО виділяють: умови проживання, безробіття, сплата комунальних послуг, оплата оренди та відсутність можливості повернутись у місце постійного проживання. Дуже важливими аспектами є фінансова допомога з боку неурядових організацій, надання психологічної підтримки, отримання нової кваліфікації шляхом додаткового навчання та гуманітарної допомоги. Існує маса проблем із захистом прав людини, вирішення яких достатньою мірою залежить від самої держави, зокрема її адміністрування і самоврядування на різних рівнях. Проблемними питаннями є видача паспортів, соціальний захист постраждалих від конфлікту та забезпечення прав власності чи підприємницької діяльності, а також право голосувати на виборах.

Серед виявлених труднощів інтеграції ВПО за результатами соціального моніторингу громад було виявлено конфлікти та нетерпимість між внутрішньо переміщеними та приймаючими громадами, що характеризувались сутичками з великою кількістю людей. В Харківській області фіксовано найбільше недоброзичливості та проявів нетерпіння, а Київський та Львівський регіон показали протилежний показник та найменший показник сутичок. Відносно рівня забезпечення основних життєвих потреб Луганський і Донецький регіон демонструють найгірші показники через високий рівень безробіття. Найкращі показники у столиці України можна обґрунтувати вищим рівнем заробітної плати. У Київській області, Харківській та Дніпропетровській співвідношення зарплат та вартості на оренду житла ставить ВПО в дуже скрутні матеріальні умови. Проблема матеріального забезпечення ускладнюється відсутністю програм інтеграції, соціального фінансування тощо. Соціологічними дослідженнями фіксується обмеження прав ВПО.

Дослідивши особливості інтеграції ВПО в приймаючі громади маємо сказати, що інтеграція дає можливість реалізувати власний економічний, соціальний, політичний та культурний потенціал. Успішність інтеграції залежить не тільки від самих переселенців, а й від приймаючої громади, що

складають місцеві мешканці і влада. Відновлення у громадах постраждалих від конфлікту надає можливість зміцнення єдності країни. Інтеграція передбачає зближення ідентичностей і налагодження спільного використання ресурсів вимушених переселенців та місцевими громадами, що їх приймають. Особливістю інтеграції є одночасне визнання важливості як власної культури переселенців, так і культури приймаючої громади, як необхідність підтримувати унікальність і оригінальність ціннісної системи своєї спільноти, так і важливості встановлювати множинні зв'язки з приймаючим співтовариством і брати участь в його життєдіяльності. Інтегрування в приймаючі громади відкриває для ВПО спроможність покращити рівень життя. Завдяки інвестиціям, грантовому фінансуванню, кваліфікованим кадрам серед ВПО відкривається перспектива покращення соціально-економічний розвитку приймаючого регіону.

Характеризуючи політику інтеграції ВПО і особливості її в Україні мусимо відмітити відсутність комплексності у виробленні та імплементації політики відносно внутрішньо переміщених осіб, що є кричущою проблемою. Хоч і повільно, але все ж таки запроваджуються державні програми, що сприяють інтеграції та захисту прав ВПО. З жовтня 2014 року діє Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (від 20.10.2014 р. № 1706-VII), який включає Керівні принципи ООН з внутрішнього переміщення.

З грудня 2015 року Кабінет Міністрів України затвердив «Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та інтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та зони проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року». Українська Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року визначає, що пошук довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення є необхідним в інтересах як ВПО, так і держави загалом [66]. Власне Рамкова програма Міжвідомчого постійного комітету

(МПК) з пошуку довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб містить ключові принципи, засновані на праві прав людини та встановлені критеріїв, що визначають якою мірою було досягнуто довгострокове рішення.

В умовах складної фінансової ситуації в країні владі потрібно активізувати роботу над програмами, які не передбачатимуть великих витрат з бюджету, але сприятимуть економічній активності ВПО: систематизації збору даних щодо потреб, кваліфікації ВПО з подальшим моніторингом працевлаштування; забезпечення якісних програм перепідготовки ВПО; розширення списку пільг для працедавців, які приймають на роботу ВПО.

Обґрунтовуючи наявний іноземний досвід інтеграції ВПО та його імплементацію в Україні варто відмітити велику кількість програм за підтримки різних міжнародних організацій, що фінансуються урядами інших країн, реалізуються також завдяки громадським організаціям. Серед найважливіших програм є ті, що забезпечують ВПО житлом та місцями працевлаштування через різні механізми. Активізація співпраці з міжнародними донорами допомагає частково покрити першочергові потреби, отримати фінансову допомогу для проектів спрямованих на покращення інфраструктури та вирішення труднощів ВПО. Міжнародне фінансування грантів, пілотні проекти громадських організацій в Україні сприяють покращення кризової ситуації в цілому.

Громадський сектор відіграв надзвичайну роль на всіх стадіях конфлікту. Зокрема, ВГО «Поруч» організувала «Школи волонтерів», в якій ініціативні групи громад могли набути компетенцій використання демократичних інструментів, в результаті якої були утворені громадські ради, радники ВПО в міських радах, впроваджені бюджети участі.

Підсумовуючи вище сказане виділимо декілька рекомендацій щодо подальшого розвитку урегулювання проблем ВПО:

- Почати розгляд прийнятої Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення максимально прозорим шляхом та включити до цієї роботи

внутрішньо переміщених осіб, що дозволить створити дієвий інструмент, котрий зможе ефективно вирішувати питання на різних рівнях та різних етапах переселення, та інтеграції.

- Гарантувати внутрішньо переміщеним особам доступ до виборчих прав за місцем їхнього проживання на законодавчому рівні.
- Для уникнення штучної статистики забезпечити пенсійні виплати пенсіонерам, котрі постраждали від збройного конфлікту без вимоги реєстрації їх як осіб ВПО. А також покращити механізм фінансових компенсацій для всіх осіб, які зазнали впливу конфлікту на Сході.
- Забезпечити гідний бюджет для фінансування програм відносно житлового питання ВПО.
- Підвищити комунікацію місцевої влади та вимушених переселенців через механізм залучення до прийняття рішень.

Рекомендовано провести навчальні курси для представників місцевої влади щодо застосування медіаційних практик та методів комунікації у випадку виникнення конфліктів за участю ВПО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агентство ООН у справах біженців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/en/internally-displaced-persons>.
2. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/HP/Downloads/efmapnp_2018_9_12.pdf.
3. Аналіз проблем реалізації прав внутрішньо переміщених осіб. – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://khpg.org/en/index.php?id=1443897737>.
4. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія . Національна академія державного управління при Президентові України. – [Електронний ресурс].
– Режим доступу: andrushchenko_v_p_mikhal_chenko_m_i_suchasna_sotsial_na_filo.
5. Балакірева О. (ред.) Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь.// Київ, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. К., 2016. – 140 с.
6. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб.// Матеріали круглого столу “Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування” (9 липня 2014 року). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docplayer.net/52175626-Spektrproblem-vimushenih-pereselenciv-v-ukrayini-shvidka-ocinka-situaciyi-ta-potreb.html> .
7. Берри Дж., Пуртинга А.Х., Сигалл М.Х., Дасен П.Р. Кросс-культурная психология. Исследования и применение.// Харьков: Гуманитарный Центр, 2007. – 560 с.
8. Біженці, вимушені переселенці та переміщені особи, трудові мігранти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studopedia.org/5-13654.html>.
9. Блинова Е. Социальные и личностные факторы отношения принимающего населения к внутренне перемещенным лицам.// Электронный научный

- журнал «Пензенский психологический вестник». 2017. №1 (8). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-ilichnostnye-factory-otnosheniya-prinimayuschego-naseleniya-k-vnutrenne-peremeschennym-litsam>.
- 10.Бондаренко А. Повернутися додому хочуть 64% переселенців Харківщини, 2018.— [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediaport.ua/povernutisya-dodomu-hochut-64-pereselenciv-harkivshchini-bf-pravo-na-zahist>.
  - 11.Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь / за ред. О.М. Балакіревої.// Київ: НАН України, ДУ “Ін-т екон. та прогнозув. НАН України”, 2016. – 140 с.
  - 12.Вирішення майнових питань біженців і ВПО: Резолюція 1708 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28 січня 2010 р. / Рада Європи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/16806b5a6d>.
  - 13.Витковская Г. Вынужденная миграция: проблемы и перспективы/: Монография, Г. С. Витковская. М.: АСТ, 2012. – 429 с.
  - 14.Внутрішньо переміщені особи (ВПО). – [Електронний ресурс]. / УВКБ ООН. – 2019. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/внутрішньо-переміщені-особи-впо>.
  - 15.Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк [та ін.]; НАН України, Ін-т економіки промисловості.// – Київ : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2016. – 448 с.
  - 16.Внутрішньо переміщені особи: особливості визначення в законодавстві України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://revolution.allbest.ru/law/00920148_0.html.
  - 17.ВПО: неврегульовані моменти законодавства, про які варто знати журналісту 20.04.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irmi-ukraine.org/news/>.

- 18.Горбулін В. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2011. – 286 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gorbulin_Kachynsky-e2dd0.pdf.
- 19.Громадський супровід інтеграції студентської молоді з числа ВПО і студентів з тимчасово окупованих територій в приймаючі громади Київської, Львівської, Харківської та Херсонської областей.// – Аналітичний звіт. Молодіжна політика. Чи існує вона в регіонах:/ ВГО ПОРУЧ, 2019.
- 20.Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. – / М. Дем'яненко // Україна: події, факти, коментарі. – 2018. – № 3. – С. 34–43.
- 21.Доклад Специального докладчика по вопросу о правах человека внутренне перемещенных лиц. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=57d2a4a54>.
- 22.Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2018 року. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf.
- 23.Дяченко А. Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності внутрішньо переміщених осіб в Україні, 2018.
- 24.Експертні висновки і експертні пропозиції, підготовлені за результатами громадської експертизи діяльності КОДА з питань виконання законодавства у сфері реалізації прав людини та інтересів внутрішньо переміщених осіб у Київській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: chaika.org.ua/експертні-висновки-експертні-пропоз/#more-604.
- 25.Завацька Л. Дослідження соціальних потреб дітей мігрантів у новому соціальному.// Завацька Л. М./ Психолого-педагогічні науки, 2014.

26. Закон про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
27. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1.
28. Звіт CEDOS. Індекс інтеграції внутрішньо переміщених осіб. — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/vpo-integration-index/results>.
29. Звіт CEDOS. Індекс інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Результати. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/vpo-integration-index>.
30. Звіт Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму. Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України, 2018.
31. Звіт Національної системи моніторингу. Ситуація з внутрішньо переміщеними особами, 2019 // МОМ. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_14_ukr_web.pdf.
32. Звіт Національної системи моніторингу. Ситуація з внутрішньо переміщеними особами, 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua/zvit-nacionalnoyi-systemy-monitoryngu-sytuaciyi-z-vnutrishno-peremishchenymy-osobamy-cherven-2018>.
33. Звіт про стан виконання у II кварталі 2017 року заходів, передбачених Комплексною державною програмою щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>.
34. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія / наук. ред. Новікова О.Ф.// Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. – 244 с.

35. Інформація про внутрішньо переміщених осіб./ Тези виступу на семінарі-нараді Семінар-нарада членів громадської ради.// Про сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб.
36. К вопросу о перемещении внутри страны. Параметры ответственности национальных властей, 2017.
37. Кабінет міністрів України Постанова 1094 від 16 грудня 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF>.
38. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>
39. Кириллова И. Вовлеченность в религиозные практики как фактор интеграции мигрантов./ Социологические исследования. 2016. № 2. – С.119-128.
40. Коаліційна угода 8го скликання, 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/nalianalia/koaliciyna-uhoda-parafovana2011-41869523>.
41. Костас Параскева. Реституція майна ВПО відповідно до Європейської конвенції з прав людини та стандартів Ради Європи // Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 8–16.
42. Котляр О. Африканська система захисту вимушено переміщених осіб, 2016 // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція, 2016 №19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Olik/Downloads/Nvmgu_jur_2016_19_44%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Olik/Downloads/Nvmgu_jur_2016_19_44%20(2).pdf)
43. Кульчицький Т. Р., Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні, 2017.

44. Куценко О. До соцієтальної інтеграції чи до розвитку паралельних суспільств./Порівняльне дослідження міжетнічних взаємодій.// Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2008. № 1. – С. 140-165.
45. Лица, перемещенные внутри страны./ УВКБ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/khto-mi-dopomagaemo/litsa-peremeshchennye-vnutri-strany>.
46. Лібанова Е., Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.)./ Вісник Національної академії наук України. - 2014. № 12. – С. 15–24.
47. Міграційні процеси: сутність, причини, види та показники міграції. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.readbook.com.ua/book/30/724>.
48. Міністерство з питань регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.old.minregion.gov.ua/attachments/files/struktura.pdf>.
49. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. Положення про Міністерство. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mtot.gov.ua/category/pro-ministerstvo/pravovi-zasadi/>.
50. Муріч С., Трансформація ідентичностей ВПО внаслідок конфлікту на Донбасі./ НТУУ «КПІ»// Київ. К. – 2018. – 125 с.
51. Нам потрібні ефективні рішення для інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючих громадах./ Міністерство соцполітики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/17678.html>.
52. Натія Челидзе. Лица, ищущие убежища, беженцы и внутренне перемещенные лица (ВПЛ): проблемы социальной сплоченности в Грузии. – 2013. – 8 с.
53. Національна конференція «Захист прав людини внутрішньо переміщених осіб: засади інтеграційної політики та регіонального реагування»./ Київ.: 25 квітня 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/news-event/news/-asset_publisher/9W803G4ii38m.
54. Опитування ВПО в Україні: основні висновки USAID, 2018.
  55. Оцінка комплексу заходів, які вживає уряд України щодо надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам (ВПО): остаточ. звіт про результати оцінки (16 черв. 2016 р.) / експерти: Грег Мак Таггарт, Майкл Стоун. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/13403.html>.
  56. П'ять років переміщення: Проблеми та успіхи інтеграції у громади. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/pyat-rokiv-peremishchennya-problemi-ta-uspihi-integraciyi-u-gromadi>.
  57. Панькова О., Касперович О. Напрями та механізми участі інститутів громадянського суспільства у створенні захищеного простору внутрішньо переміщених осіб в Україні», // УДК 316.4.063.36/ ISSN 1681-116X.; Український соціум, 2018, № 4 (67): 53–69. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/53-69_No467_2018_ukr.pdf.
  58. Підтримка внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення в Україні. // МОМ, 2018.
  59. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / за ред. Е.М. Лібанової. / Київ: НАН України, 2015. - 363 с.
  60. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. №422 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-%D0%BF>.
  61. Постанова КМУ №509 від 1 жовтня 2014 Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення

- антитерористичної операції. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>.
62. Права человека внутренне перемещенных лиц: Резолюция, принятая Советом по правам человека. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: A/HRC/RES/20/9 <http://www.refworld.org.ru/docid/50d2fb032.html>.
63. Про внесення змін до постанови Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11 грудня 1984 р. № 470. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-radi-ministriv-ursr-i-ukrprofradi-vid-11-grudnya-1984-r-470-ta-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-18-kvitnya-2018-r-280?fbclid=IwAR15q-ojf6j8qZOB4ieUaiNY1zAl3mc6hk-PvmuVLq3tmduVdXMXTGkLm78>.
64. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. Розпорядження від 21 листопада 2018 р. № 944-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-strategiyi-integraciyi-vnutrishno-peremishchenih-osib-ta-vprovadzhennya-dovgostrokovih-rishen-shchodo-vnutrishnogo>.
65. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2020 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250149647>.
66. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. Розпорядження від 15 листопада 2017 р. № 909-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80target%3D%22_blank%22rel%3D%22_nofollow%22.
67. Проблема соціальної та психологічної адаптації вимушених переселенців і шляхи її корекції. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://ukrbukva.net/print:page,1,45878-Problema-social-noiy-i-psiologicheskoiyadaptacii-vynuzhdennyh-pereselencev-i-puti-ee-korrekcii.html>.
68. Психологічне здоров'я мігрантів: результати емпіричного дослідження. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1072>.
69. Разом заради людської гідності, миру та розвитку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poruch.ua/zahid-oon-u-tvoyemu-misti-projshov-na-donechchini.html>.
70. Рамкова програма міжвідомчого постійного комітету з пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО./ Брукінгський Інститут – Бернський Університет//Проект щодо Внутрішнього Переміщення, 2018.
71. Рекомендації міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості» 27 лютого 2015 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/Recomendations_format-fin.pdf.
72. Рекомендації щодо соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, які переселилися із тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції до Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської, Полтавської областей. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1609/>.
73. Солодько А. Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні: [звіт] / А. Солодько, Т. Доронюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/sedos_policy_idps.pdf.
74. Социальная адаптация мигрантов к социокультурной среде региона. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dslib.net/sociologia-kultury/socialnajaadaptacija-migrantov-k-sociokulturnoj-srede-regiona.html>.
75. Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності./ Український інститут Соціальних досліджень ім. О. Яременка./ = Київ.: - 2015.

76. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с.
77. Умови вдосконалення системи соціально-правової адаптації біженців в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studcon.org/umovy-vdoskonalennyasystemy-socialno-pravovoyi-adaptaciyi-bizhenciv-v-ukrayini>.
78. Уряд врегулював питання щодо забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryadom-vregulyuvav-pitannya-shchodo-zabezpechennya-socialnogo-zahistu-vnutrishno-peremishchenih-osib>.
79. Факторы межкультурной адаптации. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/psychology/00209823_0.html.
80. Формування підходів до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.stu.cn.ua/problems_and_prospects_economics_management/article/view/75550.
81. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ./ Внутрішньо переміщені особи України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3330:problemi-integratsiji-vpo-ukrajini&catid=8&Itemid=350.
82. Чому Грузії не вдалося: 10 років невдач грузинської моделі примирення із сепаратистами. – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/08/8/7085363/>.
83. Bosswick W., Heckmann F. Social integration of immigrants: Contribution of local and regional authorities. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-ma/esl/06/ef0622en.pdf>.

84. Bourhis R., Moise L., Perreault S. and Senecal S. Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach. *International journal of psychology*, 1997.
85. Brookings-Bern Project on Internal Displacement. 2007. "Expert Seminar on Protracted IDP Situations." Hosted by UNHCR and the Brookings-Bern Project on Internal Displacement. Seminar Report. Geneva, June 21–22, 2007.
86. Cheong P.H. et al. Immigration, social cohesion and social capital: A critical review // *Critical social policy*. – 2007. – Т. 27. – № 1. – P. 24–49.
87. Christensen, Asger and Niels Harild. 2009. Forced Displacement: The Development Challenge. Conflict, Crime and Violence Issue Note, The World Bank, Washington, DC.
88. Elizabeth Ferris, Erin Mooney and Chareen Stark, From National Responsibility to Response – Part I: General Conclusions on IDP Protection. Brookings // <http://www.brookings.edu/research/opinions/2012/02/21-idp-responsibility-ferris>.
89. Esser H. Migration, Language and Integration. AKI Research Review 4. Programme on Intercultural Conflicts and Societal Integration (AKI). Social Science Research Center, Berlin, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2006/iv06-akibilanz4b.pdf>.
90. Ferris E., Erin Mooney, and Chareen Stark. From Responsibility to Response: Assessing National Approaches to Internal Displacement. Washington, DC: Project on Internal Displacement/Brookings Institution-London School of Economics, 2011.
91. Foley, C., & McCallin, B. 2011. 'The Recovery of Personal Documentation.' In W. Kälin, R. C. Williams, K. Koser, & A. Solomon, *Incorporating the Guiding Principles on Internal Displacement into Domestic Law: Issues and Challenges* (pp. 337–362). Washington, DC: The American Society of International Law.
92. Global Report On Internal Displacement (May), 2019. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.internal->

- displacement.org/sites/default/files/publications/documents/2019-IDMC-GRID.pdf.
- 93.Guiding Principles on Internal Displacement / United Nations. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www/legis-lat.online.org/documents/action/popup/id/7886>.
- 94.Hamberger A. Immigrant Integration: Acculturation and Social Integration. Journal of Identity and Migration Studies, 2009. Vol. 3, № 2. P.2-21.
- 95.Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons, 2010. – (Global Protection Cluster Working Group). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unhcr.org/4c2355229.pdf>.
- 96.Hirschman C. The Role of Religion in the Origins and Adaptation of Immigrant Groups in the United States. IMR, 2004. Vol. 38. № 3. Pp.1206-1233.
- 97.Transitional Justice and Displacement: Challenges and Recommendations.// ICTJ Research Project. – 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ%20and%20Brookings-LSE%20Transitional%20Justice%20and%20Displacement%20Report.pdf>.
- 98.United Nations Ukraine. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentr/27-page>.
- 99.Zheng Wu, Schimmele C., Feng Hou. Self-perceived Integration of Immigrants and their Children. Canadian Journal of Sociology, 2012. №37(4). P.381-408.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати Програми ООН з відновлення та розбудови миру на сході України за підтримки міжнародних партнерів у 2016-2017 роках [69].

Додаток А1

Відновлені об'єкти соціально-економічної інфраструктури за підтримки Уряду Японії у 2016-2017 роках [69].

Додаток Б

Питання та результати відповідей учасників фокус-груп в рамках проекту «Громадський супровід інтеграції студентської молоді з числа ВПО і студентів з тимчасово окупованих територій (ТОТ) в приймаючі громади Київської, Львівської, Харківської та Херсонської областей» [19].

Питання фокус-груп для місцевих студентів:

1. Наскільки комфортно ви себе відчуваєте під час навчання та чи виникали якісь труднощі під час налагодження комунікативних зв'язків зі студентами ВПО?
2. Чи завжди ви були згодні з оцінкою вашої роботи та роботи студентів ВПО під час навчання? Якщо ні, то у чому були сумніви?
3. Чи функціонують у вашому закладі органи студентського самоврядування? Як саме ви можете охарактеризувати їх роботу? Як ви вважаєте, чи проводяться заходи у вашому навчальному закладі лише для певних категорій (наприклад, ВПО), чи поділу на категорії немає?
4. Чи мали ви стереотипи щодо ВПО?
5. На вашу думку, наскільки доцільним був відсоток надання бюджетних місць для ВПО у вашому ЗВО? Аргументуйте, будь-ласка, свою відповідь.
6. На вашу думку, чи створені всі умови щоб процес вашої адаптації та ВПО проходив однаково комфортно? Якщо ні, то які саме проблеми вас турбують та які шляхи вирішення ви пропонуєте?
7. Як ви вважаєте, яких заходів необхідно вжити для підвищення рівня ефективності комунікації між студентами? Як саме, на вашу думку, необхідно організовувати ці процеси?

Питання фокус-груп для студентів ВПО та з тимчасово окупованих територій:

1. Наскільки комфортно ви себе почували під час навчання та чи виникали якісь труднощі під час налагодження комунікативних зв'язків з однолітками та з викладачами?
2. Чи завжди ви були згодні з оцінкою вашої роботи під час навчання?

3. Чи подобається вам організовувати заходи для студентів? Якщо так, то які саме?
4. Ви робили якісь прогнози щодо вашого вступу до вищого навчального закладу (можливо, ви в чомусь були впевнені та чи виправдались ваші очікування)?
5. Як ви вважаєте, яких заходів необхідно вжити для підвищення рівня ефективності комунікації між студентами? Як саме, на вашу думку, необхідно організовувати ці процеси?
6. На вашу думку, чи створені всі умови для того, аби процес вашої адаптації проходив максимально комфортно? Якщо ні, то які саме проблеми вас турбують та які шляхи вирішення ви пропонуєте?
7. Чи відчуваєте ви підтримку і допомогу з боку місцевих органів влади?

Відповіді студентів фокус-груп у містах: Київ, Львів, Харків, Херсон:

Київ

- *Фокус-група з представниками місцевого студентського середовища (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Київський університет ім. Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Оптико-механічний коледж Київського національного університету ім. Тараса Шевченка).*

Загалом, труднощів у місцевих студентів з комунікацією із студентами ВПО не виникає, оскільки таких студентів не виділяють як окремий кластер в процесі навчання. Учасники зазначали: «Вони такі самі студенти, як і ми». Середовище оцінюється комфортним. Особи ВПО не акцентують особливої уваги на даному факті і здебільшого інформація не розголошується. Дехто з учасників наводив приклади некоректної поведінки щодо студентів ВПО, образливих жартів. Така поведінка призводить до закритості та намагання не розголошувати статус ВПО. Ставлення викладачів до всіх студентів однакове. Багато викладачів навіть не знають хто з студентів переміщені особи, а хто ні. Окремі випадки необ'єктивного оцінювання все ж таки зустрічаються, але вони

не пов'язані з фактом переміщення. Поділу на категорії ВПО нема, а от до органів самоврядування є ряд питань. Де-юре органи самоврядування є, а де-факто функціонування є неефективним, або про нього нічого невідомо. Таку негативну оцінку дала переважна більшість учасників фокус-групи. Учасники наголошували, що соціальної адаптації потребують всі студенти, особливо ті, які приїхали з інших міст. Однак у більшості університетів для цього нічого не робиться: ні для ВПО, ні для інших студентів. Студенти наводили приклади грубого відношення до них при вступі до університетів. Найпоширеніші стереотипи: усі ВПО спілкуються виключно російською мовою, усі пільги - виключно для ВПО, «особам ВПО всі щось винні...». Учасники не знали відповіді у відсотковому співвідношенні ВПО до місцевих студентів, бюджетних місць та контракту, але проінформовані про наявність соціальних пільг під час вступної компанії та стипендіальних виплат. Градації за статусом не було, спільний рейтинг для всіх. Відносно рекомендацій/побажань учасників аби при оцінюванні спирались на рівень знань, адже постановка таких питань породжує стереотипи і конфлікти; розширити рейтинг бюджетних місць, при відборі під час вступної компанії керуватись рейтингом розумових здібностей, а не статусом. Студенти вважають, що адаптація потрібна всім незалежно від статусу, особливо першокурсникам. В деяких університетах соціальна адаптація повністю відсутня та існує потреба в лояльності працівників приймальної комісії.

- *Фокус-група зі студентами ВПО і студентами з ТОТ, які навчаються у ЗВО Києва (Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Національний університет «Києво-Могилянська академія»).*

За словами студентів, то достатньо комфортне середовище, але на початку були труднощі з деякими викладачами, котрі дозволяли недоречні висловлювання в аудиторії, а також проблеми зі зміною робочої мови в університетах (російську на українську), висміювання однолітків (львів'янин

вистіював українську мову осіб ВПО). Один із учасників фокус-групи зазначив, що відбулась певна махінація під час переведення з одного університету в інший (сума за навчання у рідному місті була сплачена, а при переведенні на новому місці сума була в два рази більша. Студентці довелося сплачувати повну суму на новому місці, хоча вона могла перевести частину коштів звідти до нового закладу, але її про це ніхто не повідомив, а при звертанні щодо вирішення цього питання допомоги ніхто не надав). Байдуже ставлення працівників деканату, навіть за вимогою не надається інформація. Недоброчесно поводяться та не сприяють вирішенню низки проблем.

Зі слів учасників фокус-групи ситуація є дуже пасивною відносно організації позааудиторних заходів, яка не викликає бажання ні вчитися, ні організовувати заходи через втручання адміністрації. Інші учасники групи мають досить активну позицію і є залучені в життя свого університету з метою покращення і підтримання рейтингів. Незначна частка учасників, які досить часто організовують різні заходи в університеті, також намагаються залучити кримчан, луганчан і донецчан до співпраці, тобто регіональний поділ відсутній. Зазвичай семінарські, тренінгові заходи організовуються адміністрацією, запрошуються спікери тощо. Ініціатива створення активностей походить від студентів, участь переважно за власним бажанням.

Студенти пропонують внесення змін у структуру університету. Створення певних молодіжних організацій на базі університету. Існуючі об'єднання підпорядковуються адміністрації, яка не дуже зацікавлена в розвитку молодіжних рухів, тому це потребує змін. Певні студентські об'єднання, групи, організації розрізнені за своїм спрямуванням, в своїй основі є неефективними. Як відмічають учасники, то залежно від закладу, викладацького складу і бекграунду студента відбувається його інтеграція. Можливість участі у заходах залежить від інтересів студента та його успішності. Якщо рівень знань не достатньо високий, то студент буде сконцентований виключно на навчання, а не на участі в громадській діяльності. Абсолютна більшість учасників заявили про відсутність будь-якої

допомоги від місцевих органів влади. У вузах фіксуються випадки перешкод студентським ініціативам, затримка в прийнятті рішень та підписанні договорів з адміністративного боку. Допомога або певні пільги надаються лише особам з інвалідністю, а в інших випадках «нічим не можемо допомогти». Також звертається увага на те, що непотрібно виділяти якимось чином студентів ВПО.

Важливо відчувати себе членом соціуму, де ти проживаєш, а не тієї групи переміщених осіб. Є серед знайомих досить закриті особистості, які неповністю адаптовані, але це не через статус ВПО, а через власну поведінку. Одна з проблем полягає в тому, що існуючі студентські організації не співпрацюють між собою, а підпорядковуються керівництву ЗВО, що лише перешкоджає (в якомусь сенсі) розвитку ініціативності.

Львів

- *Фокус-група з представниками місцевого студентського середовища (Львівський державний університет фізичної культури, Львівський національний університет ім. І.Франка, Український католицький університет, Національний університет «Львівська Політехніка»).*

Достатньо комфортні умови проживання і навчання та особливих труднощів не виявлено. Оцінювання у вузах від статусу не залежить. І статус ВПО ніяк не впливає на знання чи здібності. Органи студентського самоврядування функціонують, але вони здебільшого – неактивні. Для категорій ВПО спеціальних проєктів нема.

Серед поширених стереотипів: протилежні політичні погляди з рідними, друзями, оточуючими; Львівська область як протилежність Сходу України та Криму у всіх поглядах; труднощі з мовою; складність адаптації, оскільки дуже різні культурно-історичні традиції. Відносно відсоткової складової ВПО на бюджетних місцях, то все залежить від часу, коли переїхали ВПО, та політики закладів освіти. Дехто вступав на загальних правах, а хтось мав пільги. Однак вони забезпечені соціальними стипендіями, і для них є спеціальні квотні програми. Також є пільги для студентів, в яких хтось із батьків бере/брав участь у військових діях. Учасники фокус-групи не вважають доцільним слідувати

пільговій системі і надавати квоти, якщо абітурієнт склав іспити/ЗНО на нижчий бал. Певні пільги при вступі у 2014 році можна пояснити тим, що бойові дії перервали навчальний процес в багатьох школах, але чим далі від початку конфлікту, тим стабільніша ситуація на місцях, яка не впливає на освітній процес. Тому, на думку студентів, сьогодні варто припинити квотування пільгових місць для студентів ВПО, а вступ повинен бути на загальних правах.

У студентів-переселенці і студентів з окупованих територій наявні певні психологічні труднощі, тому варто залучати психологів до процесу інтеграції як для ВПО, так і для місцевих.

Загалом місцева молодь Львова є достатньо активною, шукає додаткові можливості для своєї діяльності та реалізації, якщо студентські профспілки та студпарламенти не є ефективними. Отже, студенти долучаються до громадських організацій, молодіжних об'єднань та ініціатив, і «Львівський молодіжний клуб» є одним з таких майданчиків соціальної активності для деяких студентів. Місцева молодь позитивно налаштована на інтеграцію студентів ВПО, проте не варто акцентувати увагу на статусі ВПО та умовно поділяти на табори. Статус ВПО не визначає здібності, рівень знань тощо, тому варто всім надавати рівні права і таким чином процес інтеграції посилиться, оскільки людина не буде почувати себе іншою/особливою в новому середовищі.

- *Фокус-група зі студентами ВПО і студентами з ТОТ, які навчаються у ЗВО Львова (НУ «Львівська Політехніка», Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський аграрний університет).*

Всі учасники відмітили, що навчатись абсолютно комфортно. Були лише мовні труднощі на початку. Загалом оцінювання відбувається як і всіх студентів. Особливих зауважень до системи оцінювання нема. Заходів в університетах, окрім посвяти у студенти, фактично немає, а спортивні змагання, будь-які активності для студенства сприяли б соціалізації.

Прогнозів щодо вступу в учасників фокус-групи особливих не було і хтось йшов за рекомендаціями друзів/знайомих, хтось орієнтувався на спеціалізацію. Зацікавленість в регіоні, патріотичність посприяли вибору західного регіону для навчання.

Серед проблем більшістю учасників була відмічена обмеженість до інформації в університетах. Бюрократична система застарілого зразка у багатьох сферах.

У представників кримських татар нема умов для підтримки власних культурних традицій. Наявні проблеми комунікації з владою і місцева влада не підтримує проекти кримських татар у Львові. Учасники наголошують на проблемі відсутності інформаційного забезпечення в будь-якій сфері, необізнаності про переселенців та стереотипної думки про мешканців Донецької та Луганської областей. Пропаганда на окупованих територіях викривляє сприйняття і знання про українські регіони. Пропозицією студентів ВПО є культурно-екскурсійні тури Західною Україною, що дозволить ознайомити місцевих мешканців з національною культурою і звичаями кримських татар, а студентам ВПО, у свою чергу, пізнати місцевий регіон. Така пропозиція сформувалась на основі наявності у багатьох мешканців стереотипного сприйняття одне одного. Учасники фокус-групи продуктивно налаштовані на активну соціальну діяльність. Отже, є сприятливі умови для покращення інтеграційних процесів. Більше того, учасники зацікавлені в комунікації з молоддю з інших регіонів, але вони не знають про молодіжні об'єднання чи організації.

Харків

- *Фокус-групи з місцевими студентами та представники молодіжних організацій вищих закладів освіти Харкова. Фокус-групи зі студентами-ВПО і студентами з ТОТ.*

Учасники зазначили, що на тому етапі, коли розпочалися воєнні дії і студенти ВПО змушені були переїхати навчатися до м. Харків, були певні

складнощі з налагодженням відносин, так як значна увага приділялася саме студентам ВПО – допомога їм у навчанні, створення комфортних умов, підвищення балів. Але на даний момент, коли студенти ВПО пройшли повністю процес соціалізації, явища дискримінації не спостерігається. За словами учасників фокус-групи, у ЗВО не спостерігається процес виділення якоїсь певної соціальної категорії – студенти в однакових умовах та всі оцінюються об'єктивно. Питання, щодо можливих складнощів, які виникали у місцевих студентів під час комунікації зі студентами ВПО, викликало бажання у кожного учасника висловити свою точку зору. Шість із 14 учасників фокус-групи зазначили, що певні проблеми під час налагодження комунікативних зв'язків зі студентами ВПО виникали. Причиною цього, на думку респондентів, було те, що це був процес соціалізації та адаптації, як для місцевих студентів, так і для студентів ВПО. А інші 8 із 14 місцевих студентів зійшлися на думці, що проблем з налагодженням комунікації у них не виникало. Всі учасники зазначили, що заходи для студентів та молоді у їхніх закладах вищої освіти проводяться. Також респонденти зазначили, що студентство не розподіляється на окремі групи за соціальними категоріями, а функціонує як єдиний механізм, тобто усі заходи, які організовуються, є однаково доступними та актуальними для всіх, адже їхньою цільовою аудиторією є всі студенти без винятку. Лише одна учасниця фокус групи навела приклад, що у їхньому навчальному закладі у 2014 році була організована благодійна акція, яка була саме для ВПО. Але, знову ж таки, учасниками цієї акції були всі студенти закладу. Найбільш часто згадувані стереотипи: негативне ставлення через боязнь можливих конфліктів на тлі політичних висловлювань тощо. Але студенти зазначили, що такий стереотип про ВПО був у них до того моменту, доки вони не познайомилися з ними особисто. Також респонденти зазначили, що на початку періоду адаптації студенти ВПО були зовсім неактивними в житті групи та не цікавилися питаннями, що стосувалися колективу. Також, що стосується даного блоку, то студенти ще зазначили, що мали певні стереотипи, стосовно викладачів ВПО, але згодом впевнилися в тому, що вони є відповідальними та дієвими. Цим і

викликають повагу у студентів. З приводу того, що студенти ВПО «забрали» місця у місцевих студентів, респонденти погодилися, аргументувавши це тим, що студенти ВПО мають певні пільги на вступ до ЗВО, що, незважаючи у деяких випадках на низькі бали результатів ЗНО, дають їм можливість вступу до навчального закладу на пільговій основі. Респонденти висловили свою думку з цього приводу і зазначили, що така кількість пільгових місць для ВПО не є доречною і запропонували або прибрати пільги на вступ для ВПО, або збільшити кількість бюджетних місць для того, щоб місцеві студенти не були дискриміновані з даного питання. На питання «Що ви можете запропонувати для ефективнішої комунікації студентів в цілому?» учасники фокус-групи запропонували вирішувати питання та проблеми ВПО на місцевому рівні; індивідуальний підхід до кожного студента ВПО. Респонденти запропонували підвищити рівень психологічної допомоги студентам ВПО – в закладах вищої освіти та організовувати активність після навчального процесу. На завершальному етапі учасники фокус-групи запропонували й надалі створювати умови для соціалізації та не виділяти по-особливому дану соціальну категорію. Також доцільно запроваджувати соціальну програму по житлово-побутовим умовам.

Херсон

- *Фокус-група зі студентами та представниками молодіжних організацій вищих закладів освіти Херсона (Херсонського національного технічного університету, Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ).*

Більшість учасників фокус-групи відзначили відсутність конфліктів та непорозумінь. У вузах зазвичай йде чесне та об'єктивне оцінювання. Абсолютна більшість учасників фокус-групи не зуміла охарактеризувати діяльність органів студентського самоврядування у своїх закладах саме із-за відсутності інформації. Відносно стереотипів, то присутні такі, що ВПО складно йдуть на контакт, забирають бюджетні місця у місцевих,

російськомовні, агресія до українського суспільства, до ВПО багато уваги, переселенці підтримують сторону агресора тощо. Місцеві органи влади і ЗВО не здійснюють жодних дій для покращення процесів адаптації. 7). Як ви вважаєте, яких заходів необхідно вжити для підвищення рівня ефективності комунікації між студентами? Як саме, на вашу думку, необхідно організовувати ці процеси? Квест для молоді Спільний ненауковий захід, дозвілля разом Загалом можна відмітити, що в цілому всі учасники фокус-групи періодично долучаються до молодіжних і студентських активностей, володіють інформацією про заходи. Питання щодо ВПО мають певну складність саме за наявності стереотипів. Проте, досить цікавим є те, що більшість учасників фокус-групи не знають у своєму оточенні осіб зі статусом ВПО. Була висунута гіпотеза, що можливо переселенці є серед однокурсників, але вони приховують свій статус і не афішують через певні побоювання та упередженого ставлення. Можна відмітити під час опитування місцевого студентства зацікавлення в організації нових проектів, заходів для всіх студентів Херсону незалежно від ЗВО, напряму спеціалізації та статусу. Як зазначили учасники зацікавити молодь цікавими соціальними заходами не так складно, як знайти фінансування на реалізацію цих проектів.

- *Фокус-група зі студентами зі статусом ВПО і студентами з ТОТ, які навчаються у ЗВО Херсону (Херсонського національного технічного університету, Херсонської державної морехідної академії, Херсонського державного університету).*

Достатньо комфортні умови, однолітки і викладачі абсолютно нормально сприйняли у колективі. Лише один приклад випадок з проросійською місцевою дівчиною, яка не схвалила вибір навчального закладу та агітувала за систему освіти РФ. В деяких університетах не усі викладачі знають хто та звідки приїхав на навчання, що є більше позитивним фактором. Він вказує на відсутність поділу студентів і виокремлення на групи. Студенти відмічають, що зазвичай об'єктивне оцінювання. Але був випадок одного разу, коли студентка

отримала «відмінно» виключно через те, що вона з Криму. Даний випадок викликав обурення і незадоволення одногрупників. У Морській академії основний захід - це «Посвята у студенти», до якого ретельно готуються, однак до організаційних питань студенти не залучені, відповідальності адміністрація на їхні плечі не покладає. Серед учасників переважна більшість задоволені вибором навчального закладу. Проте вибір закладу навчання у 40% учасників фокус-групи вирішився протягом 2-4 місяців до вступу рандомним шляхом. Дехто обирав між закладами в РФ, але з початком конфлікту вибір пав на українських вуз. Група відмітила, що привабливим проектом для молоді є групові подорожі в інші регіони та було б добре аби адміністрація підтримала такі проекти. Загалом учасники досить комфортно почувуються у молодіжному середовищі та досить високо оцінюють рівень своєї інтегрованості. Однак, можна сказати про відсутність розуміння учасниками фокус-групи самого поняття «інтеграція». Відмічена пасивність студентів та відсутність мотивації і бажання бути соціально активними. Лише 30% учасників фокус-групи готові долучитись до організації соціальних заходів. Варто відмітити: відсутність корупції (опитані учасники фокус-групи не зустрічались з цією проблемою на новому місці); відсутність конфліктних ситуацій через мову, політику тощо; є потенціал, котрий необхідно розвивати та варто долучати молодь до соціальних активностей, молодіжних проектів, знайомити з представниками органів влади, молодіжних і громадських організацій.